

Bergeh

Kovara Siyasî * Çandi * Lêkolînî

| Siyasi * Kültür * Araştırma Dergisi

- Riya Yekîtiyê û Pêwîstiya Objektîv
- 30. Yılında 49'lar Olayı
- Devrimci-Yurtsever Örgüt Üzerine
- Reformek Pêwîst e
- Türkiye'de Kimlik Arayışları veya Bir Sanatçının İsyanı
- Ulusal ve Toplumsal Savaşımda Kadın
- İsveç Devlet Arşivlerinde Kürtler

1 / 1989

BERGEH

1989/1

Kovara Siyasi, Çandî û Lêkolînî
Siyasi, Kültürel İnceleme Dergisi

Berpirsiyar:

Alan RONA

Redaksiyon:

Eziz AZAD

Mehmet BERFIRAT

Bengin BOTANÎ

Kikanê EYLO

Sêvdîn FERMAN

Alan RONA

Halit SİNAN

Adres:

Box 39 122

100 54 Stockholm-SWEDEN

Postgiro:

4292293-0

ISSN 1100-634X

Abone:

100 SKr/sal - yıl

30 DM/sal - yıl

NÎVÎSARÊN VÊ HEJMARÊ

Destpêk	1
Rîya yekîtiyê û pêwîstiya objektîv	5
Birliçe giden yol ve nesnel gerekilîk	13
12 Eylûl rejiminin derinleşen bunalımı	21
30. yılnda 49'lar olayı	29
Devrimci-yurtsever örgüt üzerine	42
Bitmeyen zulüm	46
Irak rejiminin zorbalığı ve politik göç	48
Qelediz'i kurtarmak için omuz omuza	60
12 Eylûl faşist cuntası ve TCK'nun 171.maddesi	64
İsveç devlet arşivlerinde Kürtler	69
Reformek pêwîst e	84
Ulusal ve toplumsal savaşımnda kadın	98
Türkiye'de kimlik arayışları veya bir sanatçının isyanı	103
Nûçe û şirovekirin	111
Dinya weşanan	117

DESTPÊK

Kovara **BERGEH** di demekê de derdikeve, ku dîroka weşanên kurdî yê periyodîk nod saliya xwe tijî dikin. Çawan ku tê zanîn, weşana kurdî ya pêşîn rojnama KURDISTAN, berî nod salî, di sala 1898-an de, li Qahîrê hatiye weşandin. Ev armanca ku welatparêzên Kurd berî nod salî dabûne pêşiya xwe, îro jî jîndariya xwe diparêze. Ev ceribandîna û tecrubeyên sedsalîn, îro erk û berpirsiyariyên nû li pêşiya me radixin. Li dijî zordestî û zêrandina neteweyî, pêwîstiya tehrên nû yê tekoşînê, ji ber vê yekê gelekî girîng in.

Kovara **Bergeh** dê bi du zimanan, ango kurdî û tirkî bê weşandin, di nav rûpelên wê de, lêkolîn û nûçeyên politîk, civakî û çandî dê cîh bigrin.

Gelê Kurd ji sedsalan û bi vir de, ji dil û can li benda azadiyê ye, riya azadiyê dipê, di vî warî de hêviyên gelemperî û xurt in. Kovara **Bergeh** dê hewil bide, ku bibe dengê vê hêviya dîrokî. **Bergeh**, ji aliyekî de, dê ji bo van daxwazên neteweyî bixebite û ji aliyekî din de jî, dê pitgîriya xwe bi berxwedanên aborî, politîk û çandî re nîyan bide û alîkariya wan bike. Kovara **Bergeh**, ne di wê baweriyê de ye, ku ev tekoşînên han bi raman û baweriyên teng bi rêve herin. Ji ber vê yekê **Bergeh**, dê li ba tebeqeyên here fireh cîhê xwe bigire, daxwazên van tebeqeyan bîne zimên, ji bilindbûna tekoşîna gelê me re bibe hêz û cesaret bighîne vê tekoşînê.

Bergeh peyveke kurdî ye û gelek maneyên wê hene. Zimanzanê mezin Prof. Qanadê Kurdo, di ferhenga xwe, ya ku nêzîkî sîh û du hezar peyv tê de hene, ji bo maneyên vê peyvê gelek tiştên xurt û baş diyar dike. Vê yekê di warê hîlbijartina navekî ji bo kovarê de, gelek cesaret da me. Li gor Qanadê Kurdo, peyva **Bergeh** tê çend maneyan: Wek berfirehî, perspektîv, aso û qiblenima (pusule). Ji aliyekî din de, Qanadê Kurdo wek tehrê jiyînê û riya xelasiyê jî, li ser maneyên vê peyvê de zêde dike. Bi kurtî, di ferhengê de hemû maneyên vê peyvê yê berbiçav û neberbiçav hatine pêkê kirin.

Dema ku em li maneyên vê peyvê dinêrin, tekoşîna rizgariya neteweyekî bindest, wek gelê Kurd, metod û navgînên vê tekoşînê, bi tehrekî baştirîn di nav maneyên peyva **Bergeh** de cîh girtine. Maneya berfirehî, ji aliyekî de, mezinahiya kutleyên ku di nav vê tekoşînê de ne, nîşanî me dide. Dîsan ev mane, daxwaz û hêviyên kutle-

yan yên bê sînor ji bo jiyaneke nû, serhildana wan temsîl dike. Maneya perspektîv, ji bo ku em xwe bighînin duwarojê û rojên xweş, baweriyên me nîşan dide. Maneyên qiblenîma û aso jî, bawerîya me ya tekoşîna rêxistinî û bînfirahiya me ya dîrokî temsîl dike. Bi kurtî, di riya azadî û rizgariya gelê me de, ev peyva ku me wek nîşana serhildanê hîlbijartîye, duwarojê hembêz dike.

Perçebûna tevgera neteweyê Kurd ya polîtîk, ji aliyekî din de li ser jiyîna civakî û çandî jî tesîreke negatîv nîşan dide. Di nav gel de pêknehatina damezraweyên (muesese) hevdem bi vê pîrsê ve girêdayî ye. Bi taybetî tunebûna rêxistinên xurt û neteweyî wek yên jinan, ciwanan, karkeran û yên pêşeyên mayîn, tekoşîna polîtîk qels dike, xizan dihêle. Di vê babetê de, hinek rêxistin ji ber bejwendiyên xwe yên teng, di ser daxwazên yekîtîyê ya gel re dibînin. Ji aliyekî din de, dubendî û nakokiyên di navbera wan de û ketina hurmet û rûmeta wan di nav gel de, astengên cuda cuda yên li ser riya rizgariya gel pêk tînin. Çareserîya van hemû dijwariyan, bi pêkanîna yekîtîyên hîn mezintir û rêxistinên hîn firehtir ve girêdayî ye. Kovara **Bergeh**, ya ku dê hêviyên gel yên neteweyî bîne zimên, bi taybetî ji bo ji holê rakirina van dijwariyan, di zihniyeta xebatên xwe yên praktîk û teorîk de, dê hewl bide ku kovar bibe kovareke qenc, yekîtîxwaz û ji hesasiyeta şoreşgêriyê bi dûr nekeve. Yekîtîyên hîn jî firehtir û dengên hîn jî xurttir, dê bibe paroleya me. Armanca rastîn ya kovara **Bergeh** bi xwe ev e. Di tekoşîna rizgariya neteweyî ya Kurdistanê de, hewcedariya struktûrên nû, tehrên tekoşînê yên afirîner, ji ber vê yekê di rojên îroyîn de gelek girîng in. Di vê babetê de, berpîrsariyên hêzên ku di riya bejndayîna potensiyela şoreşgêrî û neteweyî de bûne asteng yan jî vê prosesê bi dereng dixin, gelekî mezin in.

Berhevî ser bûna ramanên curbicur li dora platformekê, bi baweriyên xwe ve bi aktîvî beşdarbûna xwendevanan di nav gotûbêjan de pêk tê. Ji ber vê yekê, kovara **Bergeh** xwendevanan wek hêzeke dînamîk dibîne. Di nav armancên kovara me de, armanceke bingehîn, di dawîya van gotûbêjan de, xwe gîhandina hin sentezan e. Ji bo pêkanîna yekîtîya îdeolojîk, polîtîk û rêxistinî, kovara **Bergeh** di nav rêxistin, grûp û hêzên siyasî de, dê polîtîkayeke bingehîn ya weşanî bimeşîne. Di vî warî de, kovara me, dê ji tekoşîna gelê Kurd ya dîrokî û ji sermaye û tecrûbeyên gelên cîhanê yên şoreşgêriyê ders û tecrûbeyan bigre. Bi vê baweriyê, deriyên kovara me ji hemû kes û hêzên welatparêz û şoreşgêr re vekirî ye.

Herçiqasî kovara me li derveyî welat derdikeve jî, dê bi gelê Kurd yê ku li welatê xwe tê zêrandinê re, hertim piştgîr be. Ji ber vê yekê **Bergeh**, gelekî hewcedarî alîkariya xwendevanan e.

Di warê vê piştgîrî û alîkariyê de, hûn xwendevanên me xebeqokeke xurt pêk tînin. Xwendin, belavkirin û alîkariya we ya madî û manewî, dê kovara me hîn jî xurttir bike.

BERGEH

ÇIKARKEN

Bergeh, Kürt periodik basınının 90. yaşını doldurduğu bir dönemde çıkmaktadır. Bindiği gibi, ilk Kürtçe periyodik yayın organı olan Kürtdistan gazetesi bundan doksan yıl önce, 1898 yılında Kahire'de çıkmıştır. Kürt yurtseverlerinin bundan doksan yıl önce önlerine koydukları hedef uzun yıllar geçmesine rağmen, canlılığını bugün de korumaktadır. Yaklaşık olarak bir asıra varan bu dönemin deney ve tecrübelerinin oluşturduğu birikim, önümüze yeni görevler koymaktadır. Ulusal baskı ve ezgiye karşı yeni mücadele biçimleri ve yeni yapılanmaların gerekliliği, bu nedenle büyük bir önem taşımaktadır.

Politik, toplumsal ve kültürel ağırlıklı inceleme ve haberlere yer verecek olan **Bergeh** dergisi, Kürtçe ve Türkçe olmak üzere iki dilde yayın yapacaktır.

Bergeh, yüzyıllardır özgürlüğe susamış olan Kürt halkının derin ve güçlü kurtuluş özlemlerine sahip çıkacak, bu tarihi özlemin sesi olmaya çalışacaktır. Dergimiz, halkın bu ulusal istemleri yanında, onun süreç içinde gelişen ekonomik, toplumsal ve kültürel kavgasını da destekliyecektir. Dar bir anlayışla bu mücadelenin başarıya ulaşamayacağını bilincinde olan **Bergeh** dergisi, bu nedenle halkımızın en geniş katmanlarının yanında yer alacak, bu katmanların ulusal istemlerini dile getirmeye çalışacak, halkımızın kabaran mücadelesine cesaret ve güç ulaştıracaktır.

Kürtçe bir sözcük olan **Bergeh**'in değişik anlamları bulunmaktadır. Değerli Kürt dilbilimcisi Prof. Qanade Kurdo, otuziki bin sözcüğü kapsayan Kürtçe-Rusça sözlüğünde asıl anlamları dışında, bu sözcüğün ikincil anlamlarını da açıklamaya çalışmıştır. **Bergeh** sözcüğü Qanadé Kurdo'ya göre, enginlik, perspektif, ufuk ve pusula anlamlarına gelmektedir. Yaşam biçimi ve zor bir durumdan çıkışı da ifade eden sözcüğün anlamını karşılayan belirlemelerin güçlü oluşu, dergimize bir ad seçimi konusunda bizi oldukça cesaretlendirmiştir.

Bu sözcüğün kapsamına baktığımızda, Kürt halkı gibi baskı altında olan bir halkın, kurtuluş mücadelesini, bu mücadelenin yöntem ve araçlarını dile getiren sözcüklerin en anlamlılarından birisinin **Bergeh** olduğunu görmekteyiz. Sözcüğün anlamları arasında bulunan enginlik kavramı, bir yandan kurtuluş hareketlerinde yer alan yığınların büyüklüğünü, bu yığınların kurtuluş, mücadelelerindeki genişçe

mevzilenmelerini, diğer yandan yeni bir yaşam için hareketlenen yığınların sınır tanımayan kurtuluş özelemlerini simgelemektedir. Geleceğe, güzel günlere ulaşmak için, yeni bir hareketlenişi dile getiren perspektif kavramı, bizim geleceğe bakış açımızı pusula ve ufuk kavramları da, örgütlü mücadeleye olan inancımızı ve tarihi iyimserliğimizi simgelemektedir. kısacası kurtuluşa kadar uzanan yol üzerinde hareketlenen halkımızın özgürlük ve kurtuluş mücadelesine işaret olarak seçtiğimiz **Bergeh** sözcüğü, geleceği kucaklamaktadır.

Kürt ulusal hareketinin içinde bulunduğu politik dağınıklık, diğer yandan, toplumsal ve kültürel yaşamı da olumsuz olarak etkilemektedir. Halk arasında çağdaş bazı kurumların oluşmamasını buna bağlamak gerekir. Özellikle ulusal düzeyde güçlü işçi, gençlik, kadın ve diğer mesleki örgütlerin yokluğu, aynı biçimde politik mücadeleyi zayıf bırakmaktadır. Dar grupçu çıkarlarını, halkın kabaran anti-sömürgeci muhalefetinden daha üstün gören bir dizi örgütün, bir yandan kendi aralarındaki sürtüşmeleri, diğer yandan geniş halk yığınları arasında belli bir saygınlık kazanamamaları, kurtuluşa giden yol üzerinde değişik engeller yaratmaktadır. Tüm bu zorlukların aşılması, daha büyük birliklerin ve daha geniş örgütlenmelerin oluşmasını gerektirmektedir. Halkın ulusal özelemlerini dile getirmeye çalışacak olan **Bergeh** dergisi, özellikle bu zorlukların aşılması için, teorik ve pratik çalışma anlayışında yapıcı, birleştirici ve devrimci bir duyarlılık ile hareket eden bir yayın organı olmaya büyük bir özen gösterecektir. Daha geniş birlikler, daha güçlü sesler, bizim parolamız olacaktır. **Bergeh** dergisinin gerçek amacı zaten budur. Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinde yeni yapılanmaların, yaratıcı mücadele biçimlerinin gerekliliği, günümüzde bu nedenle büyük bir önem taşımaktadır. Kürdistan'daki ulusal ve devrimci potansiyelin bir biçim kazanmasını engelliyen veya bu süreci yavaşlatan güçlerin, bu bağlamda sorumlulukları büyüktür.

Değişik görüşlerin belli bir platform etrafında yoğunlaşması, okuyucunun düşünsel düzeyde tartışmalara aktif olarak katılmasıyla mümkündür. **Bergeh** dergisi, bu nedenle okuyucu kesimini dinamik bir güç olarak görmektedir. Dergi etrafında yapılacak tartışmalar sonucunda, belli bazı sentezlere ulaşmak, dergimizin en önemli amaçlarından birisidir. Değişik örgüt, grup ve siyasi yoğunluğun, ideolojik, politik ve örgütsel birliğini sağlamak için, **Bergeh** bu konuda ilkeli bir yayın politikası izleyecektir. Bu hususta, dergimiz gerek Kürt halkının tarihi mücadelesinden ve gerek dünya halklarının devrimci birikim ve deneylerinden büyük çapta yararlanmaya çalışacaktır. Bu çerçevede, dergimizin kapılan tüm yurtsever ve devrimci insanlarımızıza açıktır.

Dergimiz yurt dışında çıkmasına rağmen, kendi ülkesinde ulusal baskı altında ezilen Kürt halkıyla sürekli dayanışma içinde olacaktır. Bu anlayışla hareket eden **Bergeh** dergisi, en geniş okuyucu yığınlarının desteğine, bu nedenle büyük bir gereksinim duymaktadır. Halkımız ile olan dayanışmanın en güçlü halkalarından birisi, hiç kuşkusuz, siz okuyucularımız olacaksınız. Dergimizin okunması, dağıtılması, maddi ve manevi olarak desteklenmesi, dergimizi daha da güçlendirecektir. Bir başka sayıda buluşmak üzere...

BERGEH

RIYA YEKÎTIYÊ Û PÊWÎSTIYA OBJEKTÎV

Sedsala ku em tê de ne, serdema qewimîn û biserketina şoreşên gelêrî ye. Di vê gehîneka prosesa dîrokî de, li her derên cîhanê, kutleyên gelan di gel hinde pirsgirêkên pîralî û aloz bi awayekî çalak û aktîv beşdarî xebata afirandina dîrokê dibin. Bi fedakariyeke pîr mezin, têkoşîna ji bo rizgariya neteweyî û pêşveçûna civakî bi rê ve dibin.

Îro tevgerên rizgarîxwazî yê neteweyî û bandora wan ya siyasî û civakî bûye yek ji cereyanên xurt ya prosesa şoreşa cîhanê. Heçî tevgera rizgarîxwaziya neteweyî ya Kurdistanê ye, ku hê di proseseke dijwar û giran de dom dike, gotûbêjên pîralî li ser çareserkirina pirsgirêkên îdeolojîk, siyasî û rêxistinî yê li pêşîya wê tînin kirin. Ji ber ku, ewçend pirsgirêk û gotûbêj, ji tesbîtîkirina birêxistîna tevgera rizgarîxwaziya neteweyî ya Kurdistanê û herweha ji tesbîtîkirina erkên li pêşîya şoreşê peyda dibin.

Di mercên îro de, daxwaza rizgariya neteweyî êdî bûye daxwaza piraniya neteweyê me û baweriya yekîtiya neteweyî ji aliyê gelek hêzên civakî de tê destê kirin. Ji lewre, birêxistin û aktîvîzekirina kutleyan, wek erk û wezîfeyê negîrobar (netexîrbar) li benda hemû hêzên şoreşgêr û welatparêz maye. Hem pîrsa bi van erk û wezîfeyan re serederîkirina tevgera rizgarîxwaziya neteweyî, ku daye ser şopa proseseke heya bêjî berfireh, herweha hem jî pîrsa bi perspektîveke çilo li dijî vegirtin û dagîrkirina dijmin rakirina ser lîngan ya kutleyan, xelekên sereke ya prosesê pêk tînin.

Li gor berjewendiyên emperyalîzmê perçekirin û di bin serweriya hin dewletên herêmê de hiştina welatê me, bûne ho û

sedem, ku di pêkhatina aborî û civakî ya her perçeyî de pirsgirêkên giran, nakokî û jêkdûriyên tûj peyda bibin. Ji ber vê rewşê jî, gelê me li her perçeyekî welêt tuşî dijwariyên mezin bûye. Berî her tiştî, li hember wî hêza dewleteke birêxistî, xurt û xwedî tecrube heye. Ji lewre jî, pîrsa gelê me ya berbiçav û konkret, afirandina hêza xwe ya birêxistî ye, ku bikaribe pê li dijî vê hêza har ya dewletê şer bike û bi ser bikeve.

Ev rastî û realîte yê han, rewşa objektîv ya himên pîrsa yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz derdixîne pêşberî me. Baş e, gelo kîjan sedem û xisûsiyet ev pirsgirêka han bi temamî kiriye xala yekemîn ya rojpergalê? Bersiva vê pîrsê, bê guman bi rewşa berbiçav û konkret ya mercên îroyîn ve girêdayî ye. Bê guman, li milekî di saheya siyasî û civakî de bêtesîrbûna tevgera şoreşgêr, ku ji ber bi dirêjahiya salan di bin zordestî û êrişbaziyan dijwar de hatibû ragirtin, û li milekî din jî, xisûsiyetên pîralî yê ku pîrsa kurdî hem di çarçoveya neteweyî û hem jî di ya navneteweyî de qezenc kiribû, ji vê rewşê re zangehê teşkîl dikin.

Em çawan dikarin bigihên yekîtiyê

Divê têkoşîna rizgarîxwaziya neteweyî ya Kurdistanê wek proseseke diyalektîk, jîndar û pêşdikeve bête dîtin. Çarçoveya hêzên civakî yê ku beşdarî vê têkoşînê dibin, bi têra xwe berfireh e. Beşek ji wan; çîna karkeran, gundiyanê kedar, tofên bajarî yê ku nebûne proleter, bûrjûvaziya piçûk ya bajar û derbajaran û herweha ronakbîrên welatparêz in. Beşeke din jî, ref û tebeqeyên

navîn, bûrjûvaziya navîn û bûrjûvazî yan jî gündiyên dewlemend yê ku hevalbendên rizgariyê ne.

Ji ber ku tevger ji aliyê civakî de xwedî xisûsiyeteke hinde pircure ye, misoger e, ku berjewendî û armancên hêzên tê de beşdar jî, ji hev cihêtir bin. Armanca di tekoşînê de beşdarbûna kutleyên kedkar yê zêrandî ew e, ku bi rizgariya neteweyî re, guhartinên bingehîn yê ku ji bo rizgariya civakî pêwîst in, çêbibin. Lê heçî armanca di tekoşînê de beşdarbûna tofên din yê civakî ye, bi rizgariya neteweyî re, di karbidestîya welêt de hêza xwe xurt kirin û domandîna îmtiyazên xwe ye. Ji ber vê rastiyê, çu mantiqa dest ji koalîsyonên siyasî berdanê tune ye. Ji ber ku di vê rewşê de erk û wezîfeya me ya sereke, gihîştina armanca stratejîk ya nêzik e, ku ew jî şoreşa neteweyî û demokratîk e. Gava ku hêzên civakî û siyasî yê cihê cihê di nav yek tevgerê yan jî yek eniyê de bi hev re hereket bikin, dê bikaribin vê erk û wezîfeyê binin çîh.

Di pêkanîna struktûreke rêxistinî de armanca sereke ev e, ku divê hemû îmkanên ku di qonaxa rizgariya neteweyî de diêxe dest, binirxîne. Hingî jî dest bêt, bingeha civakî ya hêzên dijî kolonyalîzmê fireh bike. Bi riya piçûkkirina armanca û hedefê, tesîr û bandora neyarên şoreşê bişkêne. Bike, ku bi armanca pêşveçûna neteweyî û civakî, kutleyên mezin yê ji beşên cihêreng yê civatê bîne ba hev. Ji bo biserketina şoreşê, ber bi maderî rizgarîxwaziya neteweyî rakişandina tofên civakî yê ku berjewendiyên wan yê objektîv di rizgariya neteweyî de hene, herçendî wan wek adet timî tewreke dudilî û bêqerar nîşan dabin jî, tişteki gelekî zerrî ye. Heçî riya çareserkirina pîrsgirêkê ye, wek tecrubeyên dirokî yê şerên rizgarîxwaziya neteweyî jî nîşan dane, yekcar gelek û cihêreng in.

Şerên rizgarîxwaziya neteweyî, helbet li gor xisûsiyeten neteweyî, adetên siyasî û herweha dereceya pêşveçûna aborî yê welatan tehr û awayekî didin rêxistina xwe ya siyasî û pêşve diçin. Şoreşgêr jî, dema ku di tekoşîna rizgarîxwaziyê de siyaseta û taktî-

kên xwe kifş dikin, divê berî her tiştî nave-roka objektîv ya prosesên dirokê û pêşdeçûnê yê ku domdar in, xweş têbigihên. Herweha divê ew xisûsiyeten aîdî gehînekê têbigihên û divê di rewşên berbiçav û konkret de kîjan hêzên civakî zangeha sereke ya pêşdeçûnê ne, baş tesbît bikin.

Herçendî îro li her perçeyên Kurdistanê sistema civakiya aborî ya neserbixwe wek hev be jî, tesîrên kolonyalîzmê li her perçeyekî welatê me, ji ber pêkhatina aborî û siyasî ya têvel ya li welatên kolonyalîst bi xwe, xwe bi awayên cihê cihê nîşan didin. Hem bermayiyên struktûrel yê prekapîtalîst û hem jî neserbixweyî û peywendiyên kapîtalîst yê ku di bin hîmayeya monopolên emperyalîst û kolonyalîst de form werdigirin, li gor tesîra xwe hin formên nû afirandine. Bo nimûne, li Kurdistanê bakur ya ku Tirkiyê ew kolonyalîze kiriye, siyaseta kolonyalîstên Tirkan, riya di her warên jînê de (îdeolojîk-siyasî, çandî, ruhanî û manewî) bi xwe ve girêdana Kurdistanê û herweha, heta ji dest bêt, frênkirina pêşveçûna hêzên berhemdêr yê welêt daye ber xwe. Vê siyaseta, kedxwarî û zordestiya kapîtalîst tevî kedxwarî û zordestiya feodal û nivfeodal bi rê ve biriye û gelê Kurdistanê, bi taybetî jî kutleyên kedkar tuşî xizanî, êş û azareke lape zêde û dijwar kiriye.

Rastiya heylî ev e, ku perspektîva pêşveçûna îro ya tekoşîna neteweyî û civakî ya li welêt, erk û wezîfeya afirandina tevgerê xurt ya liberxwedana dijî kolonyalîzmê derdiêxe pêşîya hemû hêzên şoreşgêr û welatpartêz. Tevî vê rastiyê, divê pêwîstiya ber bi tevgera rizgariya neteweyî ajotina kutleyan, afirandina pêşengiyê xurt û navendeke rakêş jî bête zanîn. Ji ber vê yekê jî, divê teoriya şoreşgêr bi awayekî afirîner li mercên xweser yê welatê me bête tetbîq kirin. Herweha divê pîrs, bi gehînekên pêşveçûna şoreşê ve girêdayî bête berpêş kirin û wek xeta tevgerê reel ji hêzên hevalbendên rizgariya welatê me re bête pêşkêş kirin.

Zangêh û jêdera zarûriyeta lidarxistina tevgerê kutleyî ya şoreşgêr û welatparêz jî, ku bikaribe hemû şoreşgêr û welatparêz

û herwisan hêzên ku hevalbendên rizgarbûnê ne derbasî hereketê bike, ev yeka han pêk tîne. Pirsên ku bi avakirina rêxistineke weha ve girêdayî ne, nemaze jî li welatê me, hem aloz û tevlîhev û hem jî piralî ne. Lê di gel ewçend dijwarî û çetinahiyan jî, divê mirov ji vê pîrsa lape girîng re, ango ji pîrsa avakirina rêxistineke kutleyî re çaredîtîne, bi qerardarî bixebite.

Erk û wezîfeya ji hêzên şoreşgêr û welatparêz tête xwastin

Tevî ku îro em dikevin dehsalên dawîn ya vê sedsalê, bi dax û kovan dibînin, ku perçe perçeyî bûna welêt û bindestîya gelê me hê jî didomîne. Herweha neçêyî û negatîvîteyên bê hejmar li pêşîya prosesa yekîtiyê, ku daxwaza lezer û jinî ya neteweyê me ye, bi awayekî rikdar hebûna xwe diparêzin. Heke ev asteng û kosp, neçêyî û negatîvîteyên li pêşîya yekîtiyê ji holê nehên rakirin, heke çêyiyên ku dê prosesa yekîtiyê li dar bixin negihên rewş û kêrteke serwer û herwisan heke ev perspektîv ji aliyê rêxistin, damezrawe, grûp, kadro û birewerên me yên ku xwedî berpirsiyariyê ne, nehête fehm kirin, misoger e, ku dê ev girêka kor di sedsala 21-ê de jî nehête vekirin.

Yekîtiyeke ku sîberkê naêxe ser normên şoreşgêr û welatparêz, azadiya gelê me ji xwe re dike bîngeh û ji her celeb hesab ferq û cudadariyê dûr gerek e. Yekîtiyeke holê, ku ji aliyê mihraqên siyasî yên hefî yan jî ji aliyê terefan de bi hev re hatibe armanc kirin, ji bo nehiştina neçêyî û negatîvîteyên li ser rîya yekîtiyê, zerûreteke bîngehîn e.

Neçêyî û negatîvîteyên ku di rabihurtiyê de ji aliyê hin rêxistinan de bi îsrar dihatin kirin, îro jî bi hin tehrên nû ducar dibin. Ev yeka han, xem û endîşeya mirovî ya di warê prosesa yekîtiyê de xurttir dike. Ji ber ku ev celeb meyl û zihniyetên "ez merkez" yên ku ne qabilî cîhê baweriyê û ji cidîyetê dûr, di rastiyê de naveroka yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz kelevajî dikin. Ev yeka han, xwe nîşandana tewrên ne çêker, tewra dûr

ji têgihîştina xisûsiyeta erk û wezîfeya xwe tewrên, sekter, îhtirasdar û otorîter e.

Îro li welatê me, bi awayekî objektîv û di bin mercên holê de, ku heke gelek "merkez" bi îsrar bixwazin hebûna xwe biparêzin, helbet yekîtiya şoreşgêr û welatparêz li dar na-keve. Li bervajiyê vê, divê "merkez"-ên hefî û bi awayekî objektîv yên ku dikarin bihêne ba hev, hebûna xwe ji holê rakin û di çarçoveyê nû de xwe bikin yek. Merkezeke şoreşgêr û welatparêz ya xebatker û çalak pêk bînin. Yekîtiyeke weha ya navendî, ku dê bibe platforma îdeolîjîk û siyasî ya tevgera şoreşgêr û welatparêz ya yekbûyî û kutleyî, dê hemû rê û awayên têkoşînê û normên xebatê yên rêxistinî bide ber xwe. Ew ê bikaribe, da ku tof û beşên pîrcure yên civatê bi awayekî aktîv derbasî hereketê bibin, prosesekê bide dest pê kirin. Herwisan ew ê bikaribe, bêî ku giro bike, erk û wezîfeya qezenckirina kesên xwedî xisûsiyetên kadro, ku ji bo tevgera şoreşgêr û welatparêz potansiyeleke girîng in, bîne cîh.

Mirov divê biserxistina erk û wezîfeya pêkanîna yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz wek prosesê hinde hêsan, ku mirov dikare serederî pê re bike, nebîne. Da ku mirov bikaribe di vê erkê de bi ser bikeve, pêwîst e, ku awa û platformên têkoşînê yên têvel li gor hewcedariyên têkoşîna rizgarî-waziya neteweyî, bi awayekî herî munasib bihêne yek kirin. Ji lewre jî, ev yeka han ji holê rakirina ewçend astengan û herweha saffkirina gelek pîrsgirêkên praktîk zerûrî dibîne. Ji bilî vê, da ku tevgera şoreşgêr û welatparêz bikaribe damezraweyên xurt yên hin jî li welatê me pêk nehatine biafirîne, divê di her warî de xebateke aktîv û birêxistî li dar biêxe. Ji ber ku belabeyîbûna siyasî ya ku tevgera neteweyî û demokratîk tê de ye, di bidestnexistina pêkhatina damezraweyên hevçerx yên di welatê me de, bi têra xwe roleke aktîv dilîze. Ji ber van ho û sedeman, di saheya neteweyî de tunebûna rêxistinên pêşeyî yên xurt yên karkeran, ciwan, jin û rêxistinên din yên pêşeyî, têkoşîna siyasî qels dike. Herwisan ew tesîreke neçê li jîna civakî û çandî jî dike.

Îro sojekiya pîrsa yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz xwe, heta bibêjî bêtir, di de his kirin. Di gel hinde dijiwariyên xwe û di gel hinde astengan jî, ew mudaxeleke mohteber, radîkal û bi lez pêwîst dibîne. Li welatê me, hin rêxistinên hem di rabihurtî û hem di jî roja îro de, bi tenê gava ku ketiye tengasiyê hel û çare di destavêtina pîrsa yekîtiyê de dîtine. Pêwîst e, ku em şerê vê yekê bikin û nehêlin ku pîrsa yekîtiyê bibe çareya tengasiyan. Bixebitin da ku ew bibe bersiva daxwaza gelê me ya ji bo yekîtiyê û rizgariyê. Ji bo bidestxistina çareseriyê weha jî, pêwîst e, ku astengên ku divê bihêne hilanîn, prensîpên bingehîn yên ku divê pêkhatineke saxlem û qewîn li ser bihête ava kirin, bi awayekî zelal û mêrxwasane bihêne saloxdan û gotûbêj kirin. Ji ber ku, ber bi yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz avêtina gavine pêş, heya kêrt û deraxeke bilind, bi gotûbêj kirin û saffkirina tesbîten giştî yên yekîtiyê û herweha bi konkretbûna erk û wezîfeyên wê ve girêdayî ne.

Di pêngava pêşin ya prosesa yekîtiyê de, divê hêz û tof û beşên tîvel yên civatê ku xwe di vê prosesê de dibînin, nîrxandina rewşa siyasî û civakî ya welatê me ji xwe re bikin bingeh. Piştî ku dîtînen xwe yên hevbeş û cihêreng tesbît kirin û bi şûn de, divê hema bi lezer ji bo çareserkirina dîtînen cihêreng û ji hev dûr, ku ji bo yekîtiyê asteng dihêne nîşandan, dest bi xebatekê bikin. Heçî bi navê "hesasiyeta îdeolojîk" ji mane û naveroka xwe ya rastîn bidûrxistina pîrsên ku qabilî çareserkirinê û li ser lihevhatinê ne, ne tewreke rast e. Bi tewreke holê sektêr û ne çêker texrîbkirina prosesa yekîtiyê, misoger e, ku ne tewreke durîst û bi berpirsiyarî ye.

Ji van meylan re, bi giştî bi xwe bawernebûn û endîşeya di yekîtiyêke navendî ya çalak û aktîv de windakirina cîhê xwe, zangehê teşkîl dikin. Ev meyla han, meyla ji zihniyeta "bila mezin be, bila ya me hemûyan be" çêtir girtina zihniyeta "bila piçûk be, bila ya min be" ye. Heçî daxwaza ji bo parastin û danjîna ev celeb dikanên piçûk e, misoger e, ku dê nikaribe li hember pêşde-

çûna neteweyî û civakî û herwisên li hember çûna yekîtiyê, ku refên civatê rapêçayê, zêde li ber xwe bide. Di zûtîrîn wext de dev ji van meylên han yê neçê berdan, ku ew meyl hem ji wan bi xwe re û hem jî ji civatê re bê feyde ne, dê helbet feydeyên gelekî mezin bi xwe re bihînin.

Bêî ku rastiyên li welatê me bihêne tesbît kirin û tîgîhîştin, ne mumkun e, ku mirov bikaribe pêkhatina civakî rast analîz bike û ji bo tîkîşînê jî sentezên rast bi dest biêxe. Îro li welatê me hin komik hene, ku navên qet heqnekirî li xwe kirine û bi mubalexeyên hîç ne pêwîst dane rê û ji lewre jî hîn di devê rê de xitimîne û li wê mane. Heçî xwe ji bo şoreşa neteweyî wek rêxistina pêşeng ya yekane danzanîn e, ne xwedî qîmeteke welê ye ku mirov li ser şer bike. Ji ber ku pêşengbûna siyasî ya kutleyan, wek tîte bawer kirin, ne karekî wilo hêsan û gengaz e. Ji ber ku tevger yan jî partiya kutleyên bi dehhezaran, sedhezaran û bi milyonan, bûyereke ji tevger û partiyan ji çend deh yan jî ji çend sed kesan pêkhatî gelekî cihêtir e. Nema li welatekî wek Kurdistanê, ku hîç pîrseke wê ye bingehîn ya lape mezin nehatiye çareser kirin, rola birêvebirina pêşengiyê xwe wek pêşeng bi dan zanînê ve bi dest nakeve. Ev, bi tenê bi riya siyaseta û karûbarên berbiçav û konkret ve, ku ji aliyê kutleyan de dihêne qebûl kirin, bi dest dikeve. Heke pêşengiya siyasî, bîr û baweriyên kutleyan yên neteweyî û demokratîk bi siyaseteke rast û mutenasib bihêne zimên û gava ku kutle jî tîbîgîhên, ku siyaseta pêşengiyê bersiva berjewendî û daxwazên wan didin, jê û bi şûnde gel baweriyaya xwe bi wê pêşengiyê dihêne û komekiya wê dike.

Ji ber van sedeman, hem ji aliyê teorîk û hem jî ji aliyê mercên xweser yên îro û welêt de, pîrsa yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz û bi vê yekê ve girêdayî jî pîrsa çareserkirina pêşengiyê, pîrseke pîr acil û lezer e. Ji vê pîrsgirêkê re dîtina çareseriyê rast û saxlem, helbet pêkve û bi xurtî ji bo nehiştina neçêyî û astengên heyî xebitîna wan kesan ve girêdayî ye, ku berpirsiyarî dikevin ser milên wan.

Berî her tiştî, bê guman dê tewrên bi prensîp lê ji sekteriyê dûr yên tevger û hawîrên siyasî yên di nav yekîtiyê de, gelekî komekiyê bidin pêşveçûn û kemilandina prosesa yekîtiyê. Rêxistinên heyf, îro yek bi yek, îhtîraf dikin ku ew li hember pirsgerîkên di prosesa rizgarîxwaziya neteweyî de bê kifayet in. Lê, ji ber ku wan hê jî zihniyeta "bila piçûk be, bila ya min be" nedane bin lingan, di avêtina gavên konkret yên ji bo yekîtiyê de berpirsiyariyên pêwîst nîşan nadin.

Em wilo bawer dikin, ku îro yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz, çî di sewiyeya tevgeran û çî jî di sewiyeya kadroyan de be, dikare pêk bêt heke ew rûmeta hevûdu bigirin, hevûdu wekhev bibînin û baweriyê bidin hev. Herweha heke ew biçerçîlin, dê bikaribin xalên lihevnehatinê jî li gor zihniyeta bi dostanî û bi metodên hevûduîqnakinî jî holê rakin.

Platforma Yekîtiya Şoreşgêr û Welatparêzên Kurdistanê amade ye, ku di vî warî de berpirsiyarî, erk û wezîfeyên xwe bihîne cîh. Ev demeke dûr û dirêj e, ku em ji dil ketine nav xebat û teşebusekê. Ev xebata me, ne bi temamî jî be, di hin waran de gihîştîye encameke çê. Bi a me, vê xebatê, ji bo ku pirsaya prosesa yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz hîn bi awayekî konkrettir bibe babeta gotûbêjê, komekiyeye girîng daye.

Wek me berê jî gotibû, li pêşîya prosesa yekîtiyê gelek neçeyî û negatîvîte hene, ku bi taybetî zihniyetên berê jê re jêder û zangeh in. Ji ber vê yekê jî, misoger e, ku dê ev prosesa gelekî bi êş û qolinc be. Di gel evçend pirsan jî, dîvê mirov ji vê pêwîstiya objektîv gavekê jî ber bi paş neavêje. Di hatina hemberî hev ya di navbera zihniyeta muhafezekar ya yekîtiyê û ramana nû de, bêqerariyeye herî piçûk, dê ziyane bigihîne pêşveçûna kadroyên yekîtiyewazên rastîn. Ew ê primê bide "Tekyeparêziyî"-iyê, "ez merkez"-iyê û herweha "îhtîrasa lape zêde û meylên eperestî"-iyê, ya ku di nav rêxistinê de ji bo otorîtertiyê zemîna fikrî û praktîk pêk tîne. Kesên ku bi rastî bervedêriya yekîtiya tevgera neteweyî û demokratîk ya Kurdistan dikin, bêî ku guh bidin asteng û

spekûlasyonan, divê bi biryardarî bervedêriya bîr û baweriyên nû yên yekîtiyê bikin. Van bîr û baweriyên dewlemendtir bikin. Lê belê, pirs bi tenê bi biryardarî û qerardariya ramanî ve naqede. Pêwîstiya tevgerên rizgarîxwaziya neteweyî -herwekî di hemû tevgerên civakî de qewimiye- bi qasî ku ji raman û hizrên rast re hene, hindê jî bi têkoşîn û xebateke praktîk ya ku li ser bingehe wan hizrên rast bi biryardarî dihêne bi rê ve birin, heye. Tûmûsola bîr û baweriyên rast û çewt, ev prosesa han pêk tîne. Ji aliyekî de gotin û anîna ser zimên ya ramanên rast û bi heq, lê ji aliyekî din de di xebatê de pasîv mayîn, xerabiya herî mezin ya li dijî ramanên rast e.

Platforma Yekîtiya Şoreşgêr û welatparêz, ji ber tewra xwe ya li hember zihniyeta yekîtiyê, xwe bi berpirsiyarî ji danîna rêxistinêkê bi dûr dixê. Ew ji vê yekê re, sentezeke bi riya prosesekê pêkhatî bingeh dibîne. Ew ji bo bi awayekî bêrdartir komekîdana yekîtiyê, xebateke bi dîsîplîn dike. Niha di warê yekîtiyê de, di nav tevgera neteweyî û demokratîk ya kurdî de, li ser naveroka ramanên nû gotûbêjin dest pê kirine. Ev yeka han, di gel armanca xebatên siyasî û praktîk yên Platformê diguncin.

Îro hejmara kesên kadro û mîlîtanên siyasî yên ku li dora Platformê dest dane hev, da ku di warê teorîk û praktîk de komekiya van ramanên nû bidin, ne kême e. Li derveyî van, hem li derveyî û hem jî di nav grûpên siyasî yên cihê cihê de gelek kadro û mîlîtan hene, ku bervedêriya van dîtman dikin. Di vî warî de, rewşa welêt û derveyî welêt wek hev e. Da ku ev meylên han yên ku di cokên têvel de hene, di yek cokê de bihêne civandin, divê rê, metod û navgînên ku prosesa yekîtiyê bi leztir dikin, bihêne dîtin.

Di warê yekîtiyê de, divê em gavên ku dê tewrên ji dil û yên sînî di praktîkê de ji hev cihê bikin, bi lez bavêjin. Riya herî baş ya mehkûmkirina tenggrûpî û bazirganîya yekîtiyê ya di nav tevgera kurdî de, di platformên cihêreng de afirandina navgînên xebata yekîtiyê ye. Heke mirov xwedî tengbîniyeye wisan hişk be, ku nikaribe di ko-

meleke demokratîk de tevî kurdekî welatparêz ku ji mirovî cihêtir difikire, bixebite, helbet dê nikaribe di civata Kurdistanê de jî pirsra yekîtiya neteweyî çareser bike.

Îro, di rewşa siyasî ya aloz de, ku mercên dijwar yên welat tê de ew afirandiyê, meyleke din ya zangeha neçêyî û negatîvîteyan heye. Ew jî, tewir, rabûn û rûniştinên hin komik û kesên bi demoralîzasyonê bûrjûvaziya piçûk seqetbûyî û herweha yên ku bi xwe xwe dikin xwedî keramet in. Meylên holê; ku ji xwe re mîsyonên "di ser rêxistinê re" wehim dikin, dewsa ku bi awayekî konkret komekiya çareserkirina pîrsê bidin, entelektuelîzmeke vik û vala tercîh dikin, herweha ji manipulasyonên neçêyîyan û hin hawîrên li dijî xebata birêkxistî re dibin alet, meylên xwedî zihniyeteke ziyandar in. Di gel vê yekê, hin kesên ku di tevgera neteweyî û demokratîk de xwedî tesîrekê ne, hene. Heke ev kesên welatparêz qabiliyeten xwe pêşkêşî xizmeta tevgerê bikin, dê ew kirdara wan ji tevgerê re komekiyê girîng be. Ji lewre jî, hem daxwazêke bi heq e û hem jî ji wan dihête hêvî kirin, ku ew wan tesîr û qabiliyeten xwe ji bo yekkirina tevgera kurdî bi kar bînin.

Çarçoveya têkoşîna rizgarixwaziya neteweyî ya ku berfirehtir dibe

Divê prosesa şoreşgêr ya li Kurdistanê, di rewşa xwe ya konkret û taybetî de bête nixandî. Bêî ku mirov bi awayekî cidî hûr li jihevcihêbûna çinan û balansên ku wê di saheya siyasî de afirandine binihêre, bêî ku mirov hûr li hêzên civakî yên ku serweriya kolonyalist ew ji xwe re kirine destekeke hundirîn û tesîra wan ya li welêt binihêre, danîna xeteke rast ya stratejiya têkoşînê jî ne mumkun e. Helbijartina rê û armancên şerê rizgarixwaziya neteweyî, proseseke afrîner e. Ew, bê guman bi nixandina xisûsiyeten rewşa dîrokî ya konkret, danûstandinên di navbera hêzên siyasî û çînî, adetên dîrokî û herweha bi gelek faktorên din yên her welatekî ve girêdayî ye.

Îro li welatê me, pêngava pêşîn ya rizgariya neteweyî, ji welêt qewirandina dijmin û bidestxistina serbixwebûna siyasî û aborî ye. Ji ber vê jî, li derveyî dijminê kolonyalist û hevkarên wî, berjewendiyên giştî yên çîn, ref û tebeqeyên din kêm-zêde li hevûdu tên. Gava ku mirov ji vê rastiyê bide rê, pêdivî ye, ku şoreşa me ya neteweyî bibe xwedî karekterêke kutleyî. Ji ber ku diyalektîka hundirîn ya sistema kolonyalist, beşeke mezin ya gelê me bi dijmin û hevkarên wî ve aniye hemberî hev. Heke hêzên şoreşgêr û welatparêz têkoşîn û xebatekê bi hostatî bi rê ve bibin, misoger e, ku dê dijmin nikaribe di nav kutleyên gel de, yên ku ew wan dizêrine, çu destekê bibîne. Bi tenê, ku tevgera şoreşgêr û welatparêz xwe di çembereke teng de nefetisîne.

Ji ber vê yekê jî, da ku cereyanên têvel yên civakî û siyasî yên tevgera me ya rizgarixwaziya neteweyî îmkana di şerê azadixwaziyê de beşdarbûnê bi dest bixin, divê zihniyeta yekîtiya tevgera şoreşgêr û welatparêz perspektîvekê pêşkêş bike.

Herweki tete zanîn, mobilîzekirina hêzên demokratîk û neteweyî û herweha rakişandina wan ya nav rêzên xebatê, di stratejiya tevgerên şoreşgêr de, nemaze di gehîneka rizgariya neteweyî de, prensîpeke girîng e. Li Kurdistanê, di maneya modern de, jihevcihêbûnên civakî hîn jî bi tîra xwe zelal nebûne. Herçendî kapîtalîzm pêşveçûbe û bûbe awayê berhemderanîna serwer jî, lê ta kêrteke bilind, bermayiyên feodalîzmê û aboriya gundîtiyê ya piçûk û belabelayî hê jî mane. Kurdistan welatekî çandiniyê ye û paşdemayî hatiye hiştin. Çîna karkeran, di maneya modern de, hîn di prosesa pêkhatinê de ye. Li gor vê rewşa han ya objektîv, pêwîst e, ku di gel çîna karkeran gişt hêzên civakî yên ku berjewendiyê wan di yekbûna pêşdeçûna civakî de hene, bihêne bi rêk xistin û derbasî herketê bibin, da ku şoreş li welatê me jî bi ser keve. Li Kurdistanê, ref û tebeqeyên navîn hem ji aliyê jîna aborî û hem jî ji aliyê jîna siyasî de, di pozîsyoneke girîng de ne. Ev ref û tebeqeyên han, heya bibêjî, li dijî serweriya kolonyalistan in. Di-

vê tevgera şoreşgêr û welatparêz, van ref û tebeqeyan, wek beşek ji hêzên şoreşa neteweyî û demokratîk bibîne û welê jî wan bi rêk biêxe. Ji ber ku gihîştina mercên siyasî û civakî yên şoreşê, berî her tiştî bi pêşveçûna balansa hêzên çinan ve girêdayî ye. Kutleyên kedkar, bê guman bingeha xebat û têkoşîna me ya azadîxwaziyê ne û ew hêzên herî ewle û qerardar yên şerê me yê rizgarîxwaziyê ne. Lê ji bo ku kutleyên kedkar bikaribin bibin stûn û hêza xurt yên şoreşê, divê rewşa potansiyel ya li welatê me rast bihête nirxandin. Herwisan divê struktûreke siyasî ya ku daxwazên kutleyên mezin yên gel dihîne zimên, bihête ava kirin. Divê tof û beşên şoreşgêr û welatparêz, di tevgera bi yekîtiyeke weha berfireh de, li hember neçeyî û negatîvîteyên ku dê bibin sebebê heryekser xwedî tesîr bûna ref û tebeqeyên navîn, bi dîqet bin. Ji ber ku ew xwedî pozîsyoneke ji ya tof û beşên kedkar gelekî ci-hêtir in. Di gel vê bi dîqet hereketkirinê, eger ew hostetiyeke siyasî jî nişan bidin, dê bikaribin rêxistineke xwedî metodên xebatê yên bi tesîr jî pêk bihînin û bi vî awayî bi hêsanî bigihêjin armanca stratejîk ya nêzîk.

Ji ber ku di rabihurtiyê de li hember van ref û tebeqeyan siyaseteke rast û îqnakar nehatiye meşandin, di saheya neteweyî de, di partiyên siyasî de organîzebûna wan jî mumkun nebûye. Ji ber van tewrên şaş û jixwedûrxistinê, ev tof û beşên han yên xwedî potansiyeleke mezin, ber bi partiyên bûrjûvazî, yên ku nûnertiya zordestî û zorkeriya kolonyalist dikin, kanalîze bûne. Ketine pozîsyoneke wisan, ku tevgera neteweyî û demokratîk jê tesîr û bandorên neçê û negatîv dibîne.

Lê ya rastî ew e, ku îro zorbetiya dijminê kolonyalist, siyaseta wî ya zordest û êrişbaz, ta kêrteke bilind tesîrê li van tof û beşan jî dike. Dema ku tevgera neteweyî pêşve diçe, ew jî dest pê dikin daxwaza serbixwebûna welêt destek dikin. Nabe ku tevgera, ku barê rizgarîxwaziyê neteweyî ya Kurdistanê hilde ser milên xwe û jê re pêşengiyê bike, vê rastiya han nebîne û li hember wê bédeng bimîne. Ji ber ku tevgera ku pêşengbûnê îdia

dike, da ku erkên xwe yên konkret yên neteweyî û siyasî bîne cîh, divê enerjîya giştî neteweyê xwe kanalîzeyî armancên şoreşê bike. Ji xwe jêhatibûna siyasî, li gor mercên aborî, civakî, siyasî û dîrokî yên welatê xwe bi hostetî tetbîqkirina stratejî û taktîkên teoriya şoreşgêr e. Piracuretiya pêşveçûna di prosesa xebat û têkoşînê de nedîtî, tixûbên rizgariya neteweyî berteng kirin, meylên bê bingeh û ne rast in. Herweha zihniyet û tecrubeyên ku îmkânên fonksiyonerbûna hêzên civakî yên têvel, ku di saheya neteweyî de xwedî xisûsiyetên xuya ne, red dikin, namuhteber û bê bingeh in.

Gava ku tevgerên siyasî yên welêt bi awayekî giştî tevgerên liberxwedanê yên di dîroka me de li dijî vegirtin, dagîrkirin û talana dijmin qewimîne, dinirxînin, di van tesbîtên girîng de digihêjin hev: "Wan tevgeran yan jî pêşengiyên, rêxistineke ku kutleyan ji bo serhildana neteweyî amade bike, pêk neanîne. Tevger di hawîr û herêmeke bi sînor de mane. Balansên hêzên di civatê de heyî, baş nehatine hesab kirin û hwd." Baş e, piştî bi qasî 50-î salî, ku di van salan de li kureya zemîn ji sedî bêtir gel bûne serbixwe û dewleta xwe ya neteweyî danîne, piştî hinde tecrubeyên dewlemend yên cîhanî, gelo rêxistinên siyasî yên ku îro di îdfaya rakirina ser lingan ya neteweyekî de ne, di vî warî de çendî bi ser ketine?

Rastiya îro ev e: Bi vê zihniyet û bi van navgînên bi navê "ez merkez" dihêne pêşkêş kirin, em ê nikaribin bajarokekî jî bi rêk biêxin û têxin bizavê. Ji lewre jî, di van celeb mubalexeyên fizûlî de, ne sûd û feydeya tevgerêkî û ne jî ya neteweyekî heye. Ji ber ku hem di rabihurtiyê de û hem jî îro, pîvana ku muhteber e, hejmara mirovan ya di komeleyan û ya beşdarên di şahiyekê de ye. Heta ku pîvan ev be, hizra rabûna ser lingan ya kutleyên bi milyonan kirin, xeyaleke hê gelekî dûr e.

Lê, li milekî din, gelê me di xebata li dijî vegirtin, dagîrkirin û zordariya dijmin de xwedî tecrubeyêke bi sedsalan e. Da ku ew bikaribe li dijî dijminêkî ji wî pir baştir birêkxistî û xwedî destek şer bike, divê ew di

blokeke gelekî xurt de bibe yek. Pêwîst e, ku em êdî vê yekê hîn bibin. Herweha, da ku erk û wezîfeyên hewcedarî jê re hene, bihêne çibicîh kirin, divê em bi awayekî gelekî kesîf û çalak bixebitin. Ji ber ku heta gel li hember vê zorbetiyê nehête bi rêk xistin û seferber kirin, heta em têkoşîneke şoreşgêr ku dê guhartinên neteweyî û civakî biafirîne, li dar nexin, bê guman dê bindestbûna gel û welatê me bi salan biajo. Platforma me, armancên civakî û neteweyî yên şoreşa rizgarîxwaziya neteweyî ya Kurdistanê, di yekîtiyê û tûmiyêke diyalektîkî de datîne ber xwe. Çareserkirina pirsgrêkê, wek proseseke ku xwedî pêngavên siyasî, civakî û aborî yên xweser dinirxîne. Platforma me, armancên sereke yên tevgera rizgarîxwaziya neteweyî ya Kurdistanê, di pêkanîna rêxistinên xwedî tesîr de dibîne, ku ew bikaribin di hawîrdora armanca azadiya gelê me de giştê hêzên millet, yên hewceyî qezenckirinê ne, bikin yek.

Bi tenê, heke tevgera şoreşgêr û demokrat ji bo bidestxistina yekîtiya neteweyî xeteke pîralî û afirîner pêşve bibe, dê bikaribe bi ser bikeve. Li welatê me, da ku tevgera kutleyî ya gelêrî ya neteweyî û demokratîk bihête afirandin, divê hemû hêzên civakî, siyasî, olî û dîni yên ku di civatê de hene, bihêne seferber kirin. Bo nimûne: Di gel yekkirina tevgerên siyasî, divê ji bo yekkirina mirovên bizava neteweyî yên navdar, nûnerên meylên curbicur yên welatparêz û pêşverû, mirovên olî yên ku komekiya şerê azadîxwaziya neteweyî me kirine û yan jî dê bikin, çareyên siyasî yên konkret bihêne dîtin û çibicîh kirin. Ya rastî ew e, ku pîrsa di tevgera rizgarîxwaziya neteweyî de afirandina saheyeke weha ya ji bo têkoşîneke cidî, bê guman pirsgrêkeke programê ye. Heke program prosesa rizgariya neteweyî tam formule bike, dîtinên bingehîn û erkên siyasî bi awayekî zelal bihêne zimên, dê prosesa yekîtiyê ku îro ji aliyê gelek kesan de mumkun nahête dîtin, bêî êş û qolinc gavên girîng biavêje û bi awayekî berfireh bawerîya kutleyan qezenc bike.

Program, divê bi awayekî konkret bibe programeke senteza daxwazên herekê yên çîna karkeran, gundiyan xizan, kesên xwedî erd û zewiyan piçûk û navîn, esnaf û senaetkaran, ronakbîran û herweha beşên bûrjûvaziya navîn yên ku piştivanên pêşveçûn û pêşketina civakî ne. Program, gava ku perspektîva yekîtiya bizavê ya van hêzên civakî li dar diêxe, divê diqeteke herezêde bide da ku berê gişt xebatên wê ber bi armanc û têkoşîna rizgarîxwaziya neteweyî û civakî bin û bi wan ve girêdayî bimînin.

Di çarçoveyê weha de afirandina hêzêke kutleyî ya xebat û têkoşînê, her di pêngava pêşin de, di programeke mînimalist (herekê) de yekbûna hêzên neteweyî yên ji guhartinên çînî û civakî re vekirî, wek merc derdiêxe pêşya me. Niha dê ji gelek hêz û aliyên de deng hilên: "Bi hêzên li derveyî proleterayê, bi hêzên li derveyî sosyalîzmê ve yekîtiyê nabe û hwd." Lê çi heye, ku ew bi xwe jî bi van îdîayan bawer nakin. Ji ber ku pîraniya wan, bi xwe di nav rêxistinên xwe de, bi find û mûmê li proleterayê digerin. Mîrov nikare ji kesên tîn ku formul û şemayên mekanîk bi îsrar tercîhî rewşa rastî dikin û ev helwêst û tewir ji xwe re kirine adet, hêvî bike ku ew welê zûka dev ji van meylên xwe berdin. Ev celeb helwêst û tewir, di pêngaveke xuya de, nahêle ku teorî bi awayekî afirîner pêşde biçê. Lê ew, bi baweriyên skolastîk û hin pêşniyarên zanistiyê, bi awayekî dogmatîk şîro vedikin. Ji ber ku ew ji jîn û ji prosesên rastî qut bûne, naçar in, ku şematîk bin.

Bêî ku pêkhatina rastî ya civatê, dînamîka guhartinên hem di nav û hem jî di navbera çîn û grûpên civakî de û herweha prosesa pêkhatina aloz û bi nakokî ya civata Kurdistanê bi awayekî rast bête analiz kirin, ne mumkun e, ku xitimîna îro û pirsgrêkên lape mezin yên li ser hev kombûyî, bi hin formulên mekanîk ve çareser bibin.

BİRLİĞE GİDEN YOL VE NESNEL GEREKLİLİK

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, başarılı halk devrimlerinin gerçekleştiği bir çağdır. Karmaşık ve çok yönlü sorunlarıyla birlikte, tarihsel sürecin bu aşamasında, dünyanın her yerinde yığınlar tarihin yapılmasına etkin olarak katılmakta; ulusal kurtuluş ve toplumsal gelişme mücadelesini büyük bir özveriyle yürütmektedirler.

Ulusal kurtuluş hareketlerinin ve onların siyasi ve toplumsal etkinliğinin dünya devrim sürecinin güçlü akımlarından biri haline geldiği dünyamızda, henüz zor ve ağır bir süreçte devam eden Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinin önünde varolan ideolojik-politik ve örgütsel sorunların çözümü için çok yönlü tartışmalar sürdürülmektedir. Çünkü bu sorunlar ve tartışmalar, Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinin örgütlenmesi ve devrimin önündeki görevlerin tespitinden kaynaklanan sorunlardır.

Ulusal kurtuluş isteğinin ulusumuzun büyük çoğunluğunu sarmış olduğu ve ulusal birlik fikrinin birçok toplumsal güç tarafından destek bulunduğu günümüz koşullarında, kitlelerin örgütlenmesi ve harekete geçirilmesi ertelenmez bir görev olarak tüm devrimci-yurtsever güçleri beklemektedir. Bu görevin başarılması gibi son derece kapsamlı bir süreç izleyen ulusal kurtuluş hareketinin, düşmanın istilasına karşı kitleleri nasıl bir savaşım perspektifiyle harekete geçireceği sorunu ise, sürecin ana halkasını oluşturmaktadır.

Ülkemizin emperyalizmin çıkarlarına uygun olarak parçalanması ve belli bölge devletlerinin egemenliği altında tutulması her parçanın ekonomik ve toplumsal yapısında ciddi sorunlar ve sert çelişkiler yaratmıştır. Bu durum nedeniyle ülkemizin her parçasında halkımız büyük güçlüklerle yüzyüzedir. En başta karşı-

sında güçlü, deneyimli ve örgütlü bir devlet gücü bulunuyor. O nedenle de halkımızın sorunu somut olarak bu azgın devlet gücüne karşı koyacak ve üstün gelebilecek kendi örgütlü gücünü yaratabilmesidir.

Bütün gerçeklikler, devrimci-yurtsever hareketin birliği sorununun dayandığı nesnel durumu karşımıza çıkarmaktadır. Peki hangi neden ve özellikler bu sorunu ağırlıklı olarak gündemin birinci maddesi durumuna getirmiştir? Bunun yanıtlanması şüphesiz ki, günümüz koşullarında varolan somut durumla ilintilidir. Bu, devrimci hareketin uzun yıllar ağır baskı ve saldırılar altında tutulmuş olmasının siyasi ve sosyal planda yarattığı etkisizleşmenin yanında, giderek ulusal ve uluslararası çapta Kürt sorununun kazandığı çok yönlü özellikler şeklinde belirlenebilir.

Birliğe nasıl varabiliriz

Kürdistan ulusal kurtuluş savaşımı, canlı gelişen bir diyalektik süreç olarak görülmelidir. Bu savaşıma katılan toplumsal güçlerin çerçevesi son derece geniştir. Bunların bir bölümünü: işçi sınıfı, emekçi köylüler, proleterleşmemiş kentli kesimler, kır ve kent küçük burjuvazisi ile yurtsever aydınlar öteki kesimini de, orta katmanlar, orta burjuvazi olmak üzere kurtuluştan yana olan burjuvazi ya da bir kısım zengin köylüler oluşturmaktadır.

Hareketin sosyal bakımdan bu derece çeşitli bir nitelik taşıması dolayısıyla, buna katılan güçlerin çıkar ve amaçlarının da değişik olacağı muhakkaktır. Ezilen emekçi yığınlar ulusal kurtuluşla birlikte; toplumsal kurtuluşu gerektiren köklü değişiklikler yapılması ve bu amaçların gerçekleşmesi için savaşıma katılın; diğer toplumsal kesimler, ulusal kurtuluşla birlikte, ülkenin yönetiminde güçlerini artırmak ve ayrıcalıklarını sürdürme amacı taşımaktadırlar. Bu gerçeğe bakarak politik koalisyonlardan vazgeçmenin mantığı olamaz. Çünkü bugün gelinen noktada başlıca görevimiz, ulusal demokratik devrimde somutlanan yakın stratejik hedefe varmaktır. Farklı top-

lumsal-politik güçler, tek bir hareket ya da tek cephe içinde hareket edebildikleri takdirde bu görevi yerine getirebilirler.

Böylesi örgütsel bir yapının oluşturulmasında ana amaç: Ulusal kurtuluşçu aşamanın sağlayacağı tüm olanakları değerlendirerek, anti-sömürgeci güçlerin sosyal tabanını alabildiğine genişletmek; hedefi küçülterek devrim düşmanlarının etkinliğini kırmak; ulusal ve toplumsal ilerleme doğrultusunda çok daha geniş toplum kesimlerinin biraraya gelmesini sağlamaktır. Geleneksel olarak kararsız ve ikircimli tavır gösterdikleri halde, ulusal kurtuluştan objektif çıkarları olan toplumsal kesimleri, ulusal kurtuluşçu yörüngeye çekmek devrimin başarısı için zorunludur. Ulusal kurtuluş savaşlarının tarihsel deneyi, sorunun çok zengin ve farklı biçimlerde çözümlendiğini göstermiştir.

Ulusal kurtuluş savaşları doğal olarak, ülkelerin ulusal özelliklerine, politik geleneklerine, ekonomik gelişme derecesine en çok uygun düşecek bir politik örgüt biçimi yaratma doğrultusunda biçimlenmekte ve gelişmektedir. Devrimcilerin de, kurtuluş savaşımında politikalarını ve taktiklerini belirlerken; her şeyden önce, sürmekte olan tarihsel sürecin ve gelişmelerin nesnel içeriğini iyice kavramaları, aşamanın kendine özgü özelliklerini anlamaları ve somut koşullarda hangi toplumsal güçlerin ilerlemenin ana kaynağı olduğunu tespit etmeleri gerekir.

Bugün Kürdistanın her parçasında, aynı tipde bağımlı ekonomik toplum sistemi yerleşmesine rağmen; sömürgeci ülkelerin kendi farklı ekonomik-siyasi yapıları nedeniyle, ülkemizin her parçasında sömürgeciliğin farklı etkileri yaşanmaktadır. Kapitalizm öncesinin yapısal artıklarıyla, emperyalist ve sömürgeci tekellerin himayesinde biçimlenen kapitalist ilişkiler ve bağımlılık, her biri kendine özgü derin çizgiler taşıyan biçimlenmeler yaratmıştır. Örneğin: Türkiye'nin sömürgeleştirdiği Kuzey Kürdistan'da, Türk sömürgecilerinin izlediği politika; Kürdistan'ı yaşamın her alanında (ideolojik-politik, kültürel, tinsel) bağımlı kılmış ve ülkedeki üretici güçlerin gelişmesini alabildiğine frenlemiştir. Kapitalist baskı ve

sömürü ile feodal ve yarı-feodal baskı ve sömürüyü birlikte yürüten bu politika, Kürdistan halkını, özellikle de emekçi yığınları son derece derin bir yoksulluğa ve acıya mahkum etmiştir.

Ülkemizde ulusal ve toplumsal mücadelenin bugünkü gelişme perspektifinin, tüm devrimci-yurtsever güçlerin önüne güçlü bir anti-sömürgeci direniş hareketini yaratma görevi koyduğu bir gerçektir. Kitlelerin ulusal kurtuluş eylemine yönlütmesi, güçlü bir önderliğin ve çekim merkezinin yaratılması bu gerçekliğe bağlı olarak kavranmalıdır.

Bu nedenle de, devrimci öğretinin ülkemizin özgül koşullarına yaratıcılıkla uygulanıp; sorunun devrimin gelişme aşamalarıyla ilgili olarak konulması ve reel bir hareket çizgisinin ülkemizin ulusal kurtuluştan yana olan güçlerine sunulması gerektir.

Tüm devrimci-yurtsever ve kurtuluştan yana olan güçleri harekete geçirebilecek devrimci-yurtsever yığınsal bir kitle hareketini inşa etme zorunluluğu işte buradan kaynaklanıyor. Böyle bir örgütün inşasıyla ilgili sorunlar, özellikle ülkemizde hem karmaşık hem de çok yönlüdür. Ancak bütün zorluklarına rağmen hayati önemi olan bu soruna, yani kitlesel bir örgüt oluşturma sorununa çözüm bulmaya kararlılıkla yaklaşmak gerekiyor.

Devrimci- yurtsever güçlerden beklenen görev

Yüzyılımızın son on yıllık dilimine girerken, ülkemizin bölünmüşlüğü ve halkımızın tut-saklığı ne acıdır ki hala devam ediyor. Ve ulusumuzun acil ve yaşamsal talebi olan birlik süreci önünde daha yığınla olumsuzluk varlığını inatla sürdürüyor. Birlik önündeki bu engeller ve olumsuzluklar aşılmadan; birlik sürecinin örülmesini sağlayabilecek olumluluklar egemen bir durum ve düzeye getirilmeden ve bu perspektif, sorumluluk taşıyan örgüt, kurum, grup, kadro ve düşünen insanlarımızca kavranmadan 21'inci yüzyılda da bu kördüğümün çözülmeyeceği kesindir.

Halkımızın özgürlüğünü esas alan, her türlü dar hesaplardan, ayrımcılıktan uzak; devrimci-yurtsever normlara gölge düşürmeyen bir birliğin mevcut siyasi odak ya da taraflarca ortaklaşa hedeflenmesi; birliğe giden yol üzerinde varolan olumsuzlukların ortadan kalkması için temel bir zorunluluktur.

Geçmişte bir kısım örgütler tarafından ısrarla sürdürülen olumsuzlukların günümüzde de yeni görünümmler olarak tekrarlanması, birlik sürecine ilişkin endişeleri artırmaktadır. Çünkü bu itibar edilmesi ve ciddiye alınması mümkün olmayan "ben merkezci" anlayışlar ve eğilimler, esas itibarıyla, devrimci-yurtsever hareketin birliği görevinin özünü saptırıcı; görevin niteliğini kavramaktan uzak yapıcı olmayan, sekte, otoriter tutku ve tutumlardır.

Doğaldır ki, bugün ülkemizde nesnel olarak devrimci-yurtsever güçlerin birliği, çok "merkez" in varlığını korumakta ısrar ettiği koşullarda değil, tam tersine varolan ve nesnel olarak biraraya gelebilecek "merkez"lerin ortadan kaldırıldığı ve üst düzeyde birleşik, etkin devrimci-yurtsever bir merkezin oluşmasıyla gerçekleşebilecektir.

Birleşik-yığınsal devrimci-yurtsever bir hareketin ideolojik politik platformu olacak böylesi bir merkezi birlik, tüm mücadele biçimlerini ve örgütsel çalışma normlarını kucaklayan; değişik toplum kesimlerini etkin olarak harekete geçiren bir süreci başlatabilecek ve kadro niteliği taşıyan önemli bir potansiyele devrimci-yurtsever harekete kazanılması görevini ertelenmeden yerine getirilebilecektir.

Devrimci-yurtsever hareketin birliğini sağlama görevini başarmayı, elbette üstesinden kolayca gelinebilecek bir süreç olarak görmemek gerekir. Bu görevin başarılması, çeşitli mücadele biçimlerini ve platformları ulusal kurtuluş mücadelesinin ihtiyaçlarına en uygun bir yöntemle birleştirmeyi de kapsayan bir dizi engelin aşılmasını; birçok pratik sorunun çözümlenmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca devrimci-yurtsever hareket, ülkemizde henüz oluşmamış kurumların yaratılması için de tüm alanlarda etkin, örgütlü bir çalışma yürütmek zorundadır.

Çünkü ulusal-demokratik hareketin içinde bulunduğu politik dağınıklık, ülkemizde çağdaş kurumların oluşmasının sağlanılmamasında oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Ve bu nedenle de, ulusal düzeyde güçlü işçi, gençlik, kadın ve diğer mesleki örgütlerin yokluğu politik mücadeleyi zayıflatmakta; toplumsal ve kültürel yaşamı da olumsuz etkilemektedir.

Bugün yakıcılığı bir kat daha derin bir biçimde duyulan devrimci-yurtsever hareketin birliği sorunu, bütün bu zorluklarına ve engellere rağmen, geçerli, köklü ve acil bir müdahaleyi zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde bir kısım örgütlerin geçmişte ve günümüzde, birliği, salt başları sıkıştıklarında başvurdukları bir çare olmaktan çıkıp, halkımızın birlik ve kurtuluş taleplerini karşılayacak bir çözüme kavuşturmak gerekmektedir. Böyle bir çözüm için de öncelikle aşılması gereken engellerin, sağlıklı bir yapılanmanın dayandırılması gereken temel ilkerinin; açıklıkla ve cesaretle tanımlanması ve tartışılması zorunludur. Çünkü devrimci-yurtsever hareketin birliği yolunda ileri adımlar atılabilmesi, büyük ölçüde böyle bir birliğin genel tespitlerinin tartışılıp aşılmasına ve görevlerin alabildiğince somutlanmasına bağlıdır.

Birlik sürecinde ilk aşamada, kendilerini bu süreç kapsamında gören örgüt ve değişik toplumsal kesimlerin, ülkemizin siyasal ve toplumsal yapısının değerlendirilişini temel alarak, aralarındaki ortak ve farklı görüş noktalarını tespit etmeleri ve birlik önünde engel olarak gösterilen ayrılık noktalarını giderici bir çalışmayı süratle başlatıp geliştirmeleri gerekmektedir. Çözümü ve uzlaşılması mümkün olan sorunları "ideolojik titizlik" adına gerçek anlamlarından ve kapsamlarından uzaklaştırıp sektör ve yapıcı olmayan bir tutumla birlik sürecini tahrip etmenin doğru ve sorumlu bir tutum olmayacağı ise kesindir.

Bu eğilimlere, genellikle kendine güvensizlik ve etkin merkezi bir birlikte konularını kaybetme endişesi kaynaklık etmektedir. Bu "küçük olsun benim olsun" anlayışının "büyük olsun hepimizin olsun" anlayışına yeğlendiği bir eğilimdir. Bu küçük dükkanları koruma ve yaşatma güdüsünün, ulusal ve toplumsal geliş-

menin; toplumu saran birlik coşkusunun önünde direnme güçlerinin fazla olmayacağı ise muhakkaktır. Ne kendilerine ne de topluma yararı olmayan bu olumsuz eğilimlerin bir an önce bırakılmasının yararları ise oldukça fazladır.

Ülkemizdeki gerçekler tespit edilmeden, kavranmadan, soyut mekanik bir takım formüllerle toplumsal yapıyı doğru analiz etmenin ve savaşım için doğru sentezlere varmanın olanağı yoktur. Bugün ülkemizde hak etmedikleri birtakım sıfatlanmalar ve gereksiz abartmalarla yola çıkan, ancak yolun daha başında tıkanıp kalan kimi kümelenmelerin kendilerini ulusal devrimin yegane önder örgütü olarak ilan etmelerinin hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Çünkü yığınların politik önderi olmak öyle sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Çünkü onbinlerin, yüzbinlerin, milyonların hareketi ya da partisi, birkaç on ya da birkaç yüz kişilik hareketlerden ve partilerden çok farklı bir olaydır. Hele hele Kürdistan gibi dev boyutlu temel hiçbir sorununun çözülmediği bir ülkede, öncü yönetici rol, kendini öncü ilan etmekle elde edilemez. Bu, ancak somut ve yığınlarca benimsenen politikalar ve etkinliklerle kazanılabilir. Politik önderlik, geniş halk kitlelerinin ulusal ve demokratik plandaki düşüncelerini doğru ve tutarlı bir politikayla dile getirebilirse ve yığınlar bu önderliğin politikasının kendi çıkar ve özelemlerine yanıt verdiğini kavrarlarsa o zaman önderlik halkın inandığı ve güçlenmesine katkıda bulunduğu bir dava haline gelebilir.

Kürdistan devrimci-yurtsever hareketinin birliği ve buna bağlı olarak önderlik sorununun çözümü, hem kuramsal olarak hem de ülkemiz ve günümüz koşullarındaki özgünlükler bakımından ivedi çözüm bekleyen bir sorundur. Sorunun sağlıklı ve gerçek bir çözüme kavuşturulması, ancak üzerine sorumluluk düşen herkesin ortaklaşa varolan engel ve olumsuzlukları ortadan kaldırmak için yoğun çabasına bağlıdır.

İlk planda birlik kapsamı içinde olan hareketlerin ve politik kesimlerin ilkeli ancak sektörlükten uzak tutumlarıyla birlik sürecinin gelişip etkinleşmesinde katkılarının olacağı

yadsınamaz. Her ne kadar bugün tek tek örgütler ulusal kurtuluş sürecinde varolan sorunların aşılmasında kendilerinin yetersiz kaldıklarını itiraf ediyorlarsa da, "küçük olsun benim olsun" anlayışını aşamadıklarından somut birlik adımları için gerekli olan sorumluluğu gösterememektedirler.

Bugün gerek hareketler planında, gerek kadrolar planında olsun, devrimci-yurtsever hareketin birliğinin, karşılıklı saygı ve eşitliğe, karşılıklı güvenin geliştirilmesine; anlaşmazlık noktalarının dostça ikna yöntemi ile giderilmesine dayanan bir anlayış birliği içinde sağlanabileceğini inanıyoruz.

Kürdistan Devrimci Yurtsever Birlik Platformu, bu doğrultuda üstüne düşen sorumluluk ve görevleri yerine getirmeye hazır. Uzun süredir sürdürdüğümüz ısrarlı girişim ve çabaların istenilen düzeyde olmasa bile kimi alanlarda olumlu sonuçlara ulaştığı ve devrimci-yurtsever hareketin birliği sürecinin kimi görevlerinin daha somut tartışılabilir duruma gelmesinde önemli bir katkıda bulunduğu inanıyoruz.

Daha önceden vurguladığımız gibi, birlik süreci önünde özellikle geçmiş anlayışlardan kaynaklanan yığınla olumsuzluk var. Bu nedenle de bu sürecin hayli sancılı olacağı muhakkaktır. Ancak tüm sorunlara karşın bu nesnel gereklilikten bir adım geri atmamak gerekir. Birlik anlayışına ilişkin tutuculuk ile yeni düşüncenin çatışmasında en ufak bir kararsızlık, gerçek birlikçi kadroların ilerlemesine zarar verecektir. "Tekkecilik", "Ben merkez"cilik ve örgüt içinde otoriterliğe düşünsel ve pratik zemin oluşturan "aşırı ihtiras ve bireyci eğilimlere" prim kazandıracaktır. Kürt ulusal demokratik hareketinin gerçekten birliğini ve bütünlüğünü savunanlar, hiçbir engellemeye, spekülasyona takılmadan birliğe ilişkin yeni düşünceleri kararlılıkla savunmalı, bu düşünceleri zenginleştirmelidirler. Ancak sorun sadece düşünsel kararlılıkla bitmiyor. Ulusal kurtuluş hareketleri-tüm toplumsal hareketlerde olduğu gibi- doğru düşüncelere olduğu kadar, o düşüncelerin temelinde yürütülen kararlı bir pratik çalışmaya, mücadeleye de ihtiyaç duymaktadır. Doğru ve

yanlış düşüncelerin turnusolunu bu süreç oluşturur. Doğru ve haklı düşünceleri dile getirmek, ancak pratik mücadelede pasif davranmak doğru düşüncelere yapılabilecek en büyük kötülüktür.

Kürdistan Devrimci-Yurtsever Birlik Platformu, birlik anlayışına ilişkin tutumu nedeniyle kendini bir örgüte dönüştürmekten özenle uzak duruyor, bir sentez sürecinde bütünleşmeyi esas alıyor. Ancak, birliğe daha verimli katkıda bulunmak için disiplinli bir mücadele yürütüyor. Bu, birliğe ilişkin Kürt ulusal demokratik hareketi içinde tartışılmaya başlayan yeni düşüncelerin içeriği ve Platformun politik pratik çalışmalara ilişkin hedefiyle uyumludur.

Bugün Platform etrafında yeni düşüncelere, teorik ve pratik katkıda bulunmak üzere azımsanmayacak sayıda politik kadro ve militan kenetlenmiş durumdadır. Bunun dışında hareketin birliği konusunda benzer görüşleri savunan gerek çeşitli gruplar içinde, gerek şu anda belli bir grup disiplini içinde bulunmayan çok sayıda kadro ve militan bulunmaktadır. Ülke içinde ve dışında durum benzerdir. Değişik kanallarda gelişen bu eğilimleri bir kanala akıtmak için birlik sürecini hızlandırabilecek yol, yöntem ve araçları bulmak gerekiyor.

Birlik konusundaki samimi ve yapay tutumları pratik içinde açık edecek adımları hızla atmalıyız. Dar grupçuluğu ve Kürt hareketinde birlik tacirliğini mahkum etmenin en iyi yolu değişik düzeyde birlik çalışmalarının araçlarını yaratmak, örgütleri kurmaktır. Bir demokratik yığın örgütünde, kendisinden ayrı düşünen bir Kürt yurtseveriyle ülkenin bağımsızlığı, halkın özgürlüğü için birlikte çalışmayacak kadar dar düşünen ve davranan, insanları bu yönde şekillendiren ideolojik-politik bir anlayışın, geniş bir politik ve sosyal çeşitlilik gösteren Kürdistan toplumunda, ulusal birliği kurabileceği ve daha az sancılı toplumsal bir ortak yaşamı örgütleyebileceği hayli kuşkuludur.

Bugün ülkemizin içinde bulunduğu zor koşulların yarattığı karmaşık siyasi ortamda, olumsuzlukların kaynağı olan bir diğer eğilim ise, küçük burjuva demoralizasyonu malul,

kerametleri kendilerinden menkul kimi şahıs ve kesimlerin tutum ve davranışlarıdır. Bu eğilimleri taşıyan, kendilerine "örgüt üstü" misyonlar vehmeden, sorunların çözümü için somut katkıda bulunma yerine kaba ve kof bir entellektüelizmi yeğleyen; olumsuzlukların ve bir kısım çevrelerin örgütlü mücadeleye yönelik manipulasyonlarına alet olan bir anlayışa sahip zararlı eğilimlerdir. Bunun yanında ulusal demokratik hareket içinde belli etkileri olan, yeteneklerini hareketin hizmetine sunduklarında önemli katkıları da olacak kimi yurtsever şahsiyetlerin bu etkilerini Kürt hareketinin toparlanması yönünde kullanmaları ise, haklı bir talep olarak akla gelmektedir.

Ulusal kurtuluş savaşımızın genişleyen kapsamı

Ülkemiz Kürdistan'daki devrim sürecini, kendi özgül somut durumu içinde değerlendirmek gerekiyor. Toplumumuzdaki sınıf ayrışması ve onun siyasal planda ortaya çıkardığı dengeler, sömürgeci egemenliğin içsel olarak dayanak yaptığı toplum güçleri (işbirlikçiler) ve onların ülkedeki etkileri ciddi olarak irdelenmezse sağlıklı, doğru bir mücadele stratejisi çizmenin olanakları da olmaz. Ulusal kurtuluş savaşımında yol ve amaçların seçimi hiç şüphesiz ki, şu ya da bu ülkede somut tarihsel durumun özelliklerini sınıfsal-politik güçler arasındaki ilişkiyi, tarihsel gelenekleri ve daha birçok faktörü birlikte değerlendirmeye bağlı yaratıcı bir süreçtir.

Bugün ülkemizde ulusal kurtuluşun ilk evresinin düşmanın, ülkeden kovulması ve siyasi-ekonomik bağımsızlığın kazanılması evresi olduğuna göre, sömürgeci düşman ve onun işbirlikçileri dışında kalan sınıf ve tabakaların genel çıkarlarının kaba hatlarıyla uyuşmakta olduğu bir gerçektir. Bu gerçeklikten hareket edildiğinde ulusal kurtuluş devrimimizin kitlesel bir karakter kazanması ise bir zorunluluktur. Çünkü sömürge sisteminin iç diyalektiği toplumumuzun geniş kesimleri ile düşmanı ve onun işbirlikçilerini karşı karşıya getirmiştir. Devrimci-yurtsever güçlerin ustalıklı yürüte-

cekleri bir savaşında düşmanın, ezdiği halk kitlelerinden asla destek sağlayamayacağı kesindir. Yeter ki, devrimci-yurtsever hareket kendini dar kısıp çemberlere sıkıştırıp kalmasın.

Bu nedenle de devrimci-yurtsever hareketin birlik anlayışı, ulusal kurtuluş hareketimizin çeşitli toplumsal ve politik akımlarının, özgürlük savaşına özgün katkılarda bulunmalarına olanak veren bir perspektif sunmalıdır.

Bilindiği gibi, ulusal demokratik güçlerin mobilize olması ve bunların mücadele içerisine çekilmesi devrimci hareketlerin stratejilerinde özellikle de ulusal kurtuluş aşamasında önemli bir ilkedir. Sosyal ayrışmaların modern anlamda hala yeterince netleşmemiş olduğu Kürdistan, kapitalizmin gelişip egemen üretim biçimi durumuna yükselmesine rağmen, önemli ölçüde feodalizmin artıklarıyla, küçük ve dağınık köy ekonomisinin hala varlığını sürdürdüğü geri bırakılmış bir tarım ülkesidir. İşçi sınıfı modern anlamda daha oluşma süreci içindedir. Bu nesnel durum doğal olarak ülkemizde devrimin başarısı için, işçi sınıfıyla birlikte ulusal ve toplumsal gelişmenin birlikteliğinde çıkan olan tüm toplum güçlerinin örgütlenip harekete geçirilmesini gerekli kılıyor. Somut olarak Kürdistan da ara tabaka ve katmanlar gerek ekonomik ve gerekse politik yaşamda önemli bir konumdadırlar ve bu kesimler sömürgecilerin egemenliğine alabildiğine karşıdırlar. Devrimci-yurtsever hareket, bu kesimlere ulusal-demokratik devrimin güçlerinden bir bölümü gözüyle bakmalı ve örgütlemelidir. Çünkü devrimin politik ve toplumsal koşullarının olgunlaşması, öncelikle sınıf güçleri dengesinin gelişmesine bağlıdır. Hiç kuşkusuz emekçi kitleler, özgürlük mücadelemizin temeli ve kurtuluş savaşımızın en kararlı ve güvenilir güçleridir. Ancak emekçi kitlelerin devrimin belirleyici ve etkin gücü durumuna yükselmesi için, ülkemizdeki potansiyel durumun doğru değerlendirilmesi ve geniş halk yığınlarının özlemlerini yansıtan bir siyasi yapının oluşturulması gereklidir. Devrimci yurtsever kesimler, bu bileşimi geniş harekette emekçi kesimlerden daha farklı konumda olan ara katmanların doğrudan etkilerine yol

açacak olumsuzluklara karşı dikkatli davranır ve politik ustalık gösterirlerse, etkin mücadele yöntemlerine sahip bir örgütsel yapı oluşturularak yakın stratejik hedefe ulaşılması oldukça kolaylaşır.

Geçmişte bu kesimlere karşı tutarlı ve ikna edici bir politika izlenmediği içindir ki, bunların ulusal düzeyde politik partilerde organize olmaları mümkün olmamıştır. Bu yanlış ve dışlayıcı tutumların sonucudur ki, büyük bir potansiyeli taşıyan kesimler, sömürgeciliğin baskı ve zulmünü temsil eden burjuva partilerine kanalize olmuş ve ulusal demokratik hareketi olumsuz etkileyen bir konuma geçmişlerdir.

Oysaki bugün sömürgeci düşmanın zorbalığı, saldırı ve zulüm politikası bu kesimleri de büyük ölçüde etkilemekte; ulusal hareketin gelişmesiyle birlikte, ülkenin bağımsızlık talebi onlar tarafından da destek bulmaktadır. Kürdistan ulusal kurtuluşunu omuzlayacak ve ona önderlik edecek bir hareketin, bu gerçeği görmezlikten gelmesi ve kayıtsız kalmaması düşünülemez. Çünkü önderlik iddiası olan hareket, somut ulusal politik görevlerini çözüme kavuşturmada, tüm ulusun enerjisini devrimin amaçlarına yönetmekle yükümlüdür. Zaten politik beceri, devrimci teorinin strateji ve taktiklerini kendi ülkesinin ekonomik, toplumsal, politik ve tarihsel koşullarında yaşama geçirmedeki ustalıkta yatmaktadır. Yoksa savaşım sürecindeki gelişmenin çok çeşitliliğini görmezlikten gelmek ve ulusal kurtuluşun sınırlarını daraltmak; ulusal temelde belirli özellikleri olan değişik toplumsal güçlerin fonksiyoner olabileceğini reddeden anlayış ve denemeler geçersiz ve temelsizdir.

Ülkemizdeki politik hareketler, genel olarak tarihimizde düşmanın istilasına ve talanına karşı oluşan direnme hareketlerini değerlendirdiklerinde, yaptıkları ortak önemli saptama şu noktalarda düğümlenmektedir: "Hareketler ya da önderlikler, kitleleri ulusal isyana hazırlayacak bir örgütlenme yaratamamışlardır, hareketler dar bir çevre ile sınırlı kalmışlardır, toplumdaki güç dengeleri iyi hesaplanamamıştır vs." Peki elli yıl gibi uzun bir kesitten sonra - ki bu zaman diliminde yer-

kürede yüzün üzerinde halk, bağımsızlıklarına kavuşmuş ve ulusal devletlerini kurmuşlardır - olduğunda zengin bir evrensel deneyimden sonra, ulusu ayaklandırma iddiasında olan bugünün politik yapıları, acaba bu alanda ne kadar başarılı olabilmişlerdir?

Günümüzün gerçeği, bu varolan anlayış ve "ben merkezci" diye sunulan araçlarla bir ulusu, örgütleyip harekete geçirmenin olanaksızlığını göstermiştir. Onun için gereksiz abartmaların ne hareketlere ne de ulusa bir yararı vardır. Çünkü geçmişte ve günümüzde halen geçerli olan ölçüt, derneklerdeki insan sayısı ve eğlence gecelerine katılım oranları olduğu için, milyonların ayağa kalkışını düşünmek henüz oldukça uzak bir hayaldir.

Oysa halkımızın, düşmanın işgal ve zulmüne karşı yüzyılları aşan savaşım deneyi, kendisinden çok daha örgütlü, destekli bir düşmana karşı savaşabilmek için güçlü bir blokta birleşmesi gerektiğini öğretmiştir. Çünkü bu zorbalığa karşı halk örgütlendirilip, seferber edilmeden, yani temel ulusal ve toplumsal değışiklikler yaratacak bir devrimci mücadele yürütemediğimiz sürece, halkımızın ve ülkemizin tutsaklığının daha uzun yıllar devam edeceği ortadadır. Kürdistan ulusal kurtuluş devriminin, ulusal ve toplumsal amaçlarını diyaletik bir birlik ve bütünlük içinde ele alan platformumuz, sorunun çözümünü kendine özgü politik ve sosyo-ekonomik safhaları olan bir süreç olarak değerlendirmekte; Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinin ana hedefini, halkımızın özgürlüğü amacı etrafında ulusun kazanılması gereken bütün güçlerinin birleştirilmesini sağlayabilecek etkin örgütler oluşturmakta görmektedir.

Devrimci-yurtsever hareket, ulusal birliğin sağlanılmasında çok yönlü ve yaratıcı bir çizgi geliştirebilirse ancak başarı şansı olabilir. Ülkemizde yığınsal ulusal-demokratik bir halk hareketinin yaratılması, doğal olarak toplumda varolan bütün sosyal, politik ve dinsel güçlerin seferber edilmesini zorunlu kılmaktadır. Örneğin: Politik hareketlerin yanısıra, tanınmış ulusal eylem adamlarının, çeşitli yurtsever ileri eğilim temsilcilerinin ulusumuzun özgürleşmesi savaşımında katkıları olan ya da olabi-

lecek din adamlarının birleştirilmesine yönelik somut politik çözümler bulmak ve uygulayabilmek gerekir. Aslında ağırlıklı olarak sorun, yani ulusal kurtuluş hareketinde böyle ciddi bir mücadele düzeyinin yaratılması sorunu, şüphesiz ki, bir program sorunudur. Program şayet ulusal kurtuluş sürecini tam olarak formüle edebilir; temel görüşleri ve politik görevleri net bir şekilde dile getirebilirse, bugün çoğu kimselerce mümkün görülmeyen birlik süreci fazla sancılı olmadan ciddi adımlar atabilecek ve kitlelerin güveni önemli ölçüde sağlanabilecektir.

Somut olarak program, işçi sınıfının yanında, yoksul köylülerin, küçük ve orta toprak sahiplerinin, esnaf ve zanaatkarların, aydınların, orta burjuvazinin sosyal gelişme ve ilerlemeye yana olan kesimlerin taleplerinin asgari düzeyde sentezleştiği bir program olmalıdır. Program, bu toplumsal güçlerin eylem birliği perspektifini yaratırken, bütün bu çalışmalarını ulusal ve toplumsal kurtuluş amacına ve mücadelesine bağımlı kılarak gerçekleştireceğine azami dikkat etmek zorundadır.

Dolayısıyla, bu düzeyde kitlesel bir mücadele gücünün yaratılması önümüze ilk planda, sı-

nıfsal ve toplumsal değişimlere açık olan ulusal güçlerin minimalist (asgari) bir programda birleşmelerini şart koşacağı doğaldır. Şimdi çoğu kesimlerden sesler yükselecek: "proletarya dışı, sosyalizm dışı kesimlerle birlikler olamaz vs." Gerçi bu tür iddialara kendileri de inanmamaktadırlar. Çünkü çoğu, kendi siyasi yapıları içinde proletaryayı mumla aramaktadır. Ancak zorlama formüller ve şemaların gerçek duruma yeğlenmesindeki ısrarlar, bazı kesimlerin gelenekselleştirdiği bir tutum olduğu için, çabuk çabuk bu eğilimlerini terk etmeleri beklenemez. Belirli bir evrede teorinin yaratıcı bir biçimde geliştirilmesinden değil de, skolastisizmden ve bilimin belirli önermelerinin dogmatik biçimde yorumlanmasından kaynaklanan bu tür tutumlar, yaşamdan ve gerçek süreçlerden kopuk oldukları için de şematik olmak zorundadırlar.

Toplumun gerçek yapısını, sınıflar, sosyal gruplar içinde ve arasında değişimin dinamiğini; Kürdistan toplumunun karmaşık çelişkili oluşum sürecini doğru analiz etmeden, birtakım mekanik formüllerle bugünün tıkanmalarını, yığılan dev gibi sorunların çözümünü sağlamak mümkün değildir. □

12 Eylül Rejiminin Derinleşen Bunalımı

Türkiye, 26 Mart yerel seçimlerinden sonra yeni bir döneme girdi. Bu yargı hem sermaye çevrelerinde, hem de sol ve demokratik güçler arasında yaygın paylaşılan bir eğilim. Bu sonucu hangi gelişmeler yarattı, içinde geleceğe yönelik ne tür özellikler barındırıyor. Sol ve demokratik güçler, Kürdistan yurtsever hareketi için bu özellikleri tanımak önemli. Çünkü öyle görünüyor ki, 26 Mart seçimlerinin sonuçları, gelişmeler üzerine derin etkide bulunacak, hatta yeni bir politik konjonktürün oluşmasına neden olacaktır. Bunun belirtileri şimdiden görülüyor. Diğer yandan 26 Mart seçimleriyle 12 Eylül faşist rejiminin sonpartisi de "oyun dışı" bırakıldı. Bu gelişme halk güçleriyle 12 Eylül Rejimi arasında ciddi bir hesaplaşmayı aslında. Şimdi sorun, hesaplaşmanın ne kadar derinleşeceği, demokrasi ve devrim mücadelesinin önündeki engellerin kaldırılması doğrultusunda ne kadar yol alınabileceğidir. Sol'un ve Kürdistan yurtsever hareketinin en önemli konusu, buna ilişkin gündemi ve görevleri saptamaktır. 26 Mart seçimleri, burjuva politikacılarına olduğu kadar, Sol'a ve Kürt hareketine de önemli mesajlar ilettiler.

12 Eylül rejiminin siyasi aksesuarı eskiyor

12 Eylül Darbesi'nden bir dönem sonra, kitleler şaşkınlık dönemini belli ölçüde aştıktan itibaren Türkiye'de iki farklı toplumsal gelişme bir arada yol almaya başladı. Biri: iç ve dış sermayenin, generaller cuntasının zorbalığı eşliğinde biçimlendirmeye çalıştığı gelişme. Diğeri: CIA- Pentagon-Cunta üçlüsünün biçtiği kalıplara sığmayan Türkiye ve Kürdistan'daki dinamik toplumsal gelişme.

12 Eylül öncesinde sivil ve resmi karanlık odaklar, cuntanın gelişini kolaylaştırmak için planlı eylemler gerçekleştirdiler, terörü tırmandırdılar. Toplumda güçlü bir oto-

rite arayışı, buna uygun sosyo-psikolojik bir ortam hazırladı. O dönem savunma konumunda olan sol ve demokratik güçler bu oyunu ne yazık ki bozamadılar. Kitlelerin, generallerin darbesine karşı tarafsız davranmasında, hatta bir ölçüde destek vermesinde bu gelişmenin belirleyici etkisi oldu. Ancak 12 Eylül Rejiminin icraatlarını ilerledikçe emekçi düşmanı karakteri de gün yüzüne çıkmaya başladı. Halk güçleri rejimi kendi deneyleriyle tanıdılar. Ne ki kitleler tepkilerini açığa vuracak araç ve olanaktan yoksundular. Çıkarlarının gerçek temsilcileri olan sol ve demokratik güçler, cuntanın saldırılarıyla ağır darbeler almıştı, kitlelere yol gösterme gücünden yoksundular. Böylelikle 12 Eylül askeri-faşist rejimi 83,84' lere kadar, ciddi bir direnmeyle karşılaşmadan rejimi kurumlaştırabilirdi. Türkiye, ABD ve Onun etkisindeki uluslararası mali-ekonomik ve politik örgütlerin isteği doğrultusunda bir kalıba oturtulmaya çalışıldı. Ekonomik ve politik sistemdeki yeni yönelimler, alınan tedbirler dış güçlerin ve onlarla uyum içinde olan iç sermayenin isteği doğrultusunda gerçekleşiyordu.

Başta anayasa olmak üzere, seçim ve siyasi partiler yasası gibi siyasi sistemle ilgili tüm düzenlemeler yeniden yapıldı. Bununla da kalmayarak, kurulması gereken partiler bile belirlendi. Siyasi partilerin kuruluşu da dahil siyasi aksesuar tamamlandıktan sonra 83'te 6 Kasım genel seçimleri yapıldı. Herşey önceden planlanmış, iktidar adayı parti de belirlenmişti. Senaryo bir tepside halka sunuldu. Buna göre generaller devlet partisi MDP'nin iktidar yapılmasını istiyordu. Evren bu isteklerini televizyonda bir emirle halka duyurdu. Üç yıldan beri halk güçleri ilk kez generalere karşı tepkilerini ifade edebilecek bir olanağa kavuşmuşlardı. Seçimlerde askerlerin partisini değil, onlardan " mesafeli duran" ANAP'ı seçti. Birkaç ay sonra, 84 baharında yapılan yerel seçimlerde ise MDP daha büyük bir yenilgi aldı. Onu takip eden aylarda Halkçı partiyle birlikte tümüyle tasfiye oldu. MDP kendisini fesh ederek, HP de SODEP'le birleşerek siyasal yaşamda iz bile bırakmadan kaybolup gittiler.

Bu olay ezilen ve sömürülen kitlelerin, Kürt halkının 12 Eylül Rejimi'ne ilk önemli tepkisiydi. Halkın anlamlı tepkisiyle Türkiye, 12 Eylül darbesiyle oturtulmak istenen raydan bir ölçüde çıktı. "12 Eylül +MDP+Calp'lı Muhalefet" formülü suya düştü. Ancak bir tehlike sözkonusu değildi. MDP kaybetmişti ama, iktidarı, kuruluşu ABD'de hazırlanan başka bir parti almıştı: ANAP. Üstelik başında da 12 Eylül'ün ekonomi sorumlusu Özal bulunuyordu. İç ve dış sermayenin yoğun çabalarıyla 12 Eylül Darbecileri'yle Özal arasındaki buzlar kısa sürede eritildi. Böylelikle "12 Eylül+Özal Yönetimi" formülüyle iç ve dış sermaye için altın çağ olan 12 Eylül süreci uzatılmaya çalışıldı.

MDP kendini feshedip geride kalanlarının ANAP'a katıldığı 1985'ten bu yana ANAP açıkça 12 Eylül savunuculuğuna başladı. Başlardaki yanültücü "mesafe"den iz bile kalmadı. Evren'le aralarında güncel politikaya ilişkin belli ayrılıklar olsa bile, 12 Eylül savunuculuğunda Özal'ın Evren'den geri kalan yanı yok. 87'de yapılan referandumda 12 Eylül'ü ve siyasi yasakları savunan tek parti ANAP'tı. Bu referandumda kitleler 12 Eylül Rejimine bir şamar daha vurdu. Bir çivi daha sökülüştü.Özal 87 Referandumunun hemen ardından, daha fazla yıpranmadan erken seçim kararı al-

dı. Bu arada zaten son derece anti-demokratik olan Seçim Yasası'nda değişiklikler yaparak %36 oyla Meclis'teki sandalyelerin 2/3'sini elde etti. Ortaya çıkan sonuç, burjuva hukuku açısından bile kabul edilemezdi. Üçte bir oy gücüyle Meclis'in üçte ikisine sahip olmak; dünyada bunun bir örneğine daha rastlamak güçtü. Bu çarpıklığa rağmen, ANAP 87 Genel Seçimlerinde tam %9 oy kaybına uğradı. Normal bir seçim sistemiyle değil 2/3 çoğunluğu sağlamak, iktidar bile olamazdı. ANAP, 12 Eylülcü kimliği ortaya çıktıkça desteğini hızla kaybetmeye başladı.

12 Eylül rejimi ve ANAP'ın tecritini sağlayan faktörler: Demokrasi, ekonomi ve Kürdistan sorunu

Kitlelerin 12 Eylül Rejimine karşı çıkması ve son partisi ANAP'ı terketmesinin en önemli nedenleri açık ki, demokrasinin kesintiye uğratılması, 12 Eylül düzenlemeleriyle demokratik hak ve özgürlüklerin sürekli engellenmesi ve ekonomik alanda ezilen ve sömürülen yığınların aleyhine gelişmelerdir. Diğer yandan Kürdistan sorunu sürekli kanayan bir yaradır ve rejimin en büyük açmazını oluşturuyor.

Son dokuz yılda silahların gölgesinde tüm siyasal ve demokratik temel özgürlükler engellendi, kullanılamaz hale getirildi. İşkence, zorbalık, baskı bu dönemin en belirgin özellikleri oldu. Zorbalık kurumlaştırıldı, polis devleti oluşturuldu. Her kim hakkını aradıysa polis copuyla, işkence, hapisane, hatta ölümle karşı karşıya geldi. ANAP Hükümetleri döneminde de bu uygulamalar aynen sürdü. ANAP, korkutma-şantaj ve gözdağıyla halkın oyunu bile alabileceğini sandı. Ama giderek halk güçleri, özgürlüklere vurulmuş prangaları zorluyor, korkudan korkmamaya başlıyordu.

Ekonomi hızla bozuldu. Sömürü kat kat arttı. Gelir dağılımındaki dengesizlik, "kritik sınırları" aşmış duruma geldi. 89 rakamlarına göre bu yıl ücret ve maaşların milli gelirden alacağı pay yüzde 12,8, kar-faiz-rant grubunun diğer bir deyişle sermayenin payı ise yüzde 72,6 olacak. Nüfus olarak hesaplandığında; toplam nüfusun 1/3'ünden fazlası yaklaşık %40 ı milli gelirden %12,8 alırken, nüfusun %5'ini bile bulmayan sermaye kesimi, milli gelirin %72,6'sına konuyor. Tarım kesiminin milli gelirden alacağı pay ise %14 olarak tahmin ediliyor. Gelir dağılımındaki bu korkunç dengesizliğe, ekonomistlere göre dünyanın bir başka ülkesinde rastlamak mümkün değil.

Enflasyon %70'lerde seyrediyor. Dış borç kabardıkça kabarıyor. Türkiye, dünyada borçlu ülkeler sıralamasında dördüncü durumda bulunuyor. Yılda 7,2 milyar dolar dış borç ödeniyor. Bu da milli gelirin %10,3'ünü oluşturmaktadır. Bozulan ekonominin yükü sürekli emekçi kitlelerin sırtına yükleniyor. Dış borç ve enflasyon yükseldikçe, ekonomik ve siyasal dışa bağımlılık da orantılı olarak artıyor, ezilen ve sömürülen yığınlar daha çok yoksullaşiyor. Kitlelerin dayanacak takati kalmadı artık. İşçi eylemlerinde yığınlar "açız" diye bağırıyor.

Kürdistan sorunu, kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti'nin en başta gelen sorunu olmuştur. 12 Eylül faşizminin de en önemli hedefi, ama aynı zamanda en büyük açmazıdır bu sorun.

12 Eylül'den sonra Kürdistan'da insanlara pislik yedirme dahil baskı ve zulmün akıllara sığmayan her türü uygulandı, uygulanıyor. Buralarda insan haklarından, temel özgürlüklerden söz etmek zor. Tam bir orman kanunu hüküm sürüyor. 12 Eylülcüler, bu uygulamalarına Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'yle yeni bir yönetsel-politik statü kazandırdılar. Bölge Valiliği, yüksek yetkilerle donatılmış, Türkiye'nin bu günkü anti-demokratik hukuk düzeninde bile, eylemlerinden dolayı yargı organlarına karşı sorumlu olmayan tipik bir sömürge valiliğidir.

Olağanüstü Hal Valiliği'ne bağlı özel askeri birlikler oluşturulmuş, ayrıca son dokuz yılda diğer bölgelerden çok sayıda asker ve silah Kürdistan'a kaydırılmıştır. Burada bizzat İçişleri Bakanı'nun ve diğer üst yetkililerin açıkladığı gibi tam bir savaş hali sürmektedir.

12 Eylülcüler bir an önce Kürdistan'daki hareketi bastırma hevesindedirler. Bunun için tüm güçlerini seferber etmiş durumdadır. Ancak onların kudurganlığı, Kürdistanlı emekçi yığınlarda tam tersine özgürlük ve eşitlik istemlerini daha da güçlendiriyor. Cizre'nin Yeşilyurt köyünde olduğu gibi halk, zulmün bundan öte sınırı olmaz diyerek karşı direnişe geçiyor. Kürdistan'daki uygulamalar halkın giderek ANAP'ı terk etmesi ve 12 Eylülcülere karşı tutum alması sonucunu doğuruyor. 26 Mart Seçimlerinde ANAP'ın Kürdistan'daki illerde aldığı oy oranı bu gerçeği gösteriyor. Hak-kari ve Bitlis dışındaki illerde ANAP ancak %15'in altında oy alabildi.

Kitlesel muhalefetin yükselişi ANAP'ın çöküşünü hızlandırdı

1987'den itibaren Türkiye'nin sosyal ve siyasal gelişmelerinde yığınsal hareketler belirgin etkisini göstermeye başladı. Daha önceleri "Türkiye'de yaprak kıvılcıdamıyor" tarzında ifade edilen sessizlik, tüm baskılara rağmen yerini yavaş yavaş hareketliliğe bıraktı.

12 Eylül sonrasında demokratik hak ve özgürlükler önce silah zoruyla bastırılmış, sonradan çıkarılan yasalarla bu durum sözde hukuk çerçevesine oturtulmuştu. Ancak kitleler her zaman olduğu gibi, mücadele kanallarını yeniden oluşturmayı başardılar. Öğrenciler, kadınlar, çeşitli meslek grupları tüm engellere karşın örgütlendiler. İşçiler, sarı sendikaları ve yöneticilerini eylem alanlarına çekmeyi başıyorlar. 12 Eylül süreci boyunca hemen hemen hiç durulmayan Cezaevleri Direnişleri, Tutuklu Yakınlarının dayanışma eylemleri, öğrenci hareketleri ve son aylarda giderek yaygınlaşan işçi hareketleri, içinde derin demokrasi özlemi barındıran, ekonomik talana dur diyen sosyal huzursuzluğun ve hareketliliğin göstergeleridir.

1980 askeri müdahalesinden sonra ilk kez, Türkiyede ve Kürdistan'da zulme, yoksulluğa ve baskıya karşı yığınsal çıkışlar alevleniyor. Ülkelerimizin dört bir yanında işçiler, ekonomik-demokratik, sınırlı da olsa siyasi taleplerini haykırıyorlar. Boyunlarına astıkları "açız" ve "Özal istifa" sloganlarıyla ayaklanıp yürüyen işçi seline ne polis barikatları ne de Özal'ın kuru-sıkı tehditleri kar etmiyor.

Ancak, siyasi bir önderlikten yoksun olan bu kitle direnişlerinin kısa erimde, özellikle de siyasi planda somut sonuçlar vermesi beklenemez. Kendiliğinden gelişen bu

eylemlere sahip çıkma konusunda, alabildiğine korkak ve ikiyüzlü davranan daha doğrusu meşrebine uygun bir tutum sergileyen sosyal-demokratların tavrı, son tahlilde Özal'lara ve onların temsil ettiği vurguncu çeteye yaramaktadır.

Devrimci solun halihazırda korumakta ısrarla direndiği konumu ile, bir alternatif önderlik yaratma koşulları ise hemen hemen yoktur ya da çok zayıftır. Bütün bu olumsuz ve aleyhte koşullara rağmen, temel haklı talepleri için direnen yüzbinlerin, Özal ve Onun gibilerinin temsil ettiği düzeni sarsacağı ise kesindir.

İşçi sınıfını direnme ve ayaklanma noktasına getiren nesnel koşullar, her iki ülke devrimcilerini yeniden ciddi ciddi olarak düşündürmelidir. Siyasi önderlik iddiasının öyle kolay olmadığı; bu alanda daha çok çabanın gerektiği ve bugün yürüyenlerin güven duyabilecekleri, birleşik merkezi siyasi birer otoritenin, önderliğin yaratılması zorunluluğu ortadadır. Bu ertelenmez görevin, bir takım inandırıcı olmaktan uzak iddialarla ve eğilimlerle yerine getirilmemesinin sonuçları ise her iki halkın mücadelesinde derin acılara neden olmaktadır.

Bugün emekçi kitleleri günbe gün yoksulluğa iten enflasyon ve diğer bunalım olgularına karşı, ciddi bir savaşım yürütme isteği ile ayaklanan yüzbinlere eğer ciddi bir önderlik mesajı verilmezse, kitleleri yeniden kendine kanalize etmeye hazırlanan burjuva güçlerin, sahneye arz-ı endam edecekleri kesindir. Çünkü sorun bugün salt, Türkiye ve Kürdistan'daki sosyal, ekonomik ve politik gelişmenin eğilimlerini çok yanlı olarak ele almamızı gerektirmekle kalmıyor; aynı zamanda, devrimci değişimin yollarının hazırlanmasıyla ilgili gerekli olan subjektif unsurun oluşturulması için de, yeni çözümler üretmek ve yoğun çabalar gösterilmesini zorunlu kılıyor.

12 Eylül rejiminin ANAP'ta derinleşen bunalımı

26 Mart seçim yenilgisinden sonra ANAP'ın başı Özal, garip bir biçimde hala iktidarı bırakmamakta ayak diretiyor. Halkın ve muhalefetin erken seçim talebine kulak tıkıyor. Özal böyle davranmakla birlikte, hiç kimse Onun 1992 ye kadar hükümet edebileceğine şans tanımıyor. Hükümette yaptığı değişiklik, güven oylamasına gitmesi; bütün bunların seçim yenilgisinin yarattığı şaşkınlığı dağıtmak, partisine çeki düzen vermek ve yeniden otoritesini kurma amacına yönelik olduğu açıktır. Ancak bunlar 12 Eylül'ün son partisini kurtarmaya yetmemektedir. 26 Mart yerel seçimleri ile, daha önce MDP ye tattırılan yenilgiden sonra olduğu gibi, Türkiye ve Kürdistan 12 Eylülcülerin doğrultusundan biraz daha çıkmıştır. Türkiye ve Kürdistan toplumu artık 12 Eylülcülerin, ABD'nin oturtmak istediği rayda yol alamaz. Bu süreç 12 Eylül'ün arkasındaki güçlerin beklemediği tarzda erken başlamış oldu. İç sermayenin, uluslararası mali kuruluşların ve ABD'nin seçim sonuçları karşısındaki şaşkınlığı bunu gösteriyor. Hazırlıksız yakalanmışa benziyorlar.

Ancak, bugün sosyal tabanını büyük ölçüde kaybederek üçüncü parti durumuna düşen 12 Eylül'ün son partisi, yarı iktidarı yitirse de, bu 12 Eylül rejiminin gittiği ya da gideceği anlamına gelmiyor.

12 Eylül faşizmi, başta 1982 Anayasası olmak üzere çıkarılan diğer yüzlerce yasalarla, yapılan idari düzenlemelerle Darbe'den sonra siyasal, hukuksal sistemi, devlet mekanizmasını yeniden biçimlendirmenin adıdır. Temel hak ve özgürlükleri yokeden başta 82 Anayasası olmak üzere, düşünce, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin yasalar değişmedikçe; Türkiye'yi bir polis devletine çeviren Polis Selahiyet Yasası, militarizmi hortlatan orduyu ülkenin kadiri-muktediri yapan siyasal ve yönetsel düzenlemeler ortadan kaldırılmadıkça; Kürdistan'da Sömürge Valiliği dağıtılp halkın özgürlük, eşitlik ve bağımsızlık talebi önündeki engeller yıkılmadıkça 12 Eylül Rejimi'nin varlığını sürdürmeye devam edeceği ortadadır.

Yığınların eylem gücüyle demokrasiyi kazanmak, sol ve demokratik güçlerin birliğini sağlamaktan geçer

Bugünkü otoriter faşist rejimin yalnızlığa itilmesi ve giderek ortadan kaldırılmasının objektif koşulları oluşuyor; sosyal tabanı alabildiğine daralan rejimin, kendisine yeni dayanaklar bulmasının olanakları olmadığına göre, salt ömrünü uzatmak için de olsa, kitleleri tekrar tekrar 12 Eylül öncesi dönemle korkutmakta ve dönemin faşist terörünü hatırlatmak için de planlı provakatif girişimleriyle siyasi ortamı alabildiğine gerginleştirmekte çareyi buluyor. Son 1 Mayıs kutlamalarında kitlelere yöneltilen açık ve acımasız terörün altında yatan asıl gerçek budur.

Ayrıca son zamanlarda Türkiye'de sağcı ve aşırı sağcı güçlerin gözle görülürcesine etkinleştikleri bir gerçektir. Onları Özal hükümetinin açık desteği yönlendiriyor. Aşırı sağcılar, ırkçılar ülkeyi yeniden karanlık bir döneme itmek istiyorlar ve bunu sağlamak için de örgütlü teröre başvuruyorlar. Ve Özal bugün kitle eylemlerini provoke etmek için bu karanlık güçleri ustalıkla kullanıyor. Özellikle de polis içinde örgütlendirilen bu faşist çetelerin, önümüzdeki dönemlerde kitle eylemlerine karşı daha da saldırıya geçecekleri kesindir.

26 Mart seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan yeni durumun, hem sermaye çevrelerinde hem de sol ve demokratik güçler arasında yeni bir konjonktür yaratacağı muhakkaktır. Daha şimdiden sermaye çevreleri ve ABD, ANAP'tan boşalacak yere alternatif hazırlamanın çabası içine girmiş bulunuyorlar. Demirel'in adı hem ABD'de hem de Türkiye'de "etkili ve yetkili" çevrelerde daha sıkça duyulmaya başlandı. Diğerleriyle birlikte Aydınlar Ocağı yeniden Demirel + Özal formülünü öne sürmeye başladılar. Üçüncü bir "MC" özlemi !

Gelişmeler öyle gösteriyor ki, sağın kendi içindeki mücadelesi yanında, uzlaşma, uzlaştırma manevraları da süreceğe benziyor. Yığınlar, demokratik hak ve özgürlükler için ağırlıklarını siyasi planda duyurmasalar, yolun Demirel başkanlığında yeni MC'lere açılma olasılığı büyüktür.

Sol ve demokratik güçlerin de daha hareketli bir döneme girdikleri gözlenmektedir. Yerel seçimlerde, İl ve ilçelerin büyük çoğunluğunda belediye seçimlerini kazanan sosyal demokrat SHP, seçim sonuçlarını, kendisine oy veren yığınların istekleri doğrultusunda değerlendirip, demokratik bir mücadele programı çıkaracağına,

yığınların gücünü harekete geçireceğine, meşrebine uygun bir tutumla parti içi sol muhalefeti tasfiye hazırlığına soyunmuş görünüyor. Muhtemel bir SHP iktidarı için iç ve dış sermaye güçlerinin oluru alma yolunda, demokrasi güçlerine karşı planlar tezgahlamaktadır.

SHP'den demokrasi yönünde beklenti içine girmek büyük bir yanılgı olur. Hele hele SHP'nin bugünkü yönetimi demokrasi mücadelesine ne isteklidir, ne de çapı buna elveriyor. Seçim sonrası tavırlarıyla iktidarı halkın gücünde değil, ABD'nin olurlarında gördüklerini çok net sergiliyorlar. Devlete karşı "sorumlu" davranma geleneklerini sürdürerek, "kitlelerin sokağa dökülmesi"ni önlemeye çalışarak, alevlenen toplumsal muhalefeti kendi çizdikleri çerçeveye hapsetmeye çalışıyorlar. Bu bakımdan asıl sorun, SHP'ye oy veren milyonların gücünü demokrasi mücadelesi için eylem alanlarına çekmektir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bizim asıl konumuz sosyal demokrasinin ilerisindeki sol güçlerdir. Faşizmin en büyük kahrını çeken, dolayısıyla demokrasiye herkes-ten çok gereksinme duyan sosyal ve politik güçler bunlardır. Türkiye'de demokrasi mücadelesinin gerçek öncüleri ve ulusal zulme karşı olan Kürdistan halkının dostları, müttefikleri bu güçlerdir. Onların birliği, dayanıklılığı, gücü, güçsüzlüğü bizi yakından ilgilendiriyor. Çünkü Türkiye'de demokratik gelişmeler Türkiye işçi sınıfının, emekçi kitlelerinin olduğu kadar Kürt halkının da sorunudur. Türkiye'de demokrasi ve demokrasi mücadelesinin durumu, Kürdistan halkının kurtuluşuna ilişkin ileri sürülen politik program hedeflerimiz ne olursa olsun Kürdistan yurtsever güçlerini yakından ilgilendiriyor, ilgilendirmelidir. Demokrasi mücadelesine burun kıvrarak, "O Türkiye Solunun görevidir" tarzında yaklaşmak sorumlu bir tutum değildir. Kürdistan sosyalist ve yurtseverleri halkın özgürlüğü, ülkenin bağımsızlığı için mücadele yürütüyorlar. Kürdistan'ın bağımsızlığı için mücadele, siyasal bağımsızlık hedefi, MetroPol'deki demokrasi mücadelesine ilgisiz kalmanın gerekçesi olamaz. Halkların kardeşliği ve dostluğu için bu türden eğilimlere olanak vermemeliyiz.

Türkiye'de yukardan beri sıraladığımız gelişmelere karşın Sol Hareketin durumu nedir?

12 Eylül'ün ardından Sol Harekete büyük bir darbe vuruldu. 12 Eylül'ün temel amaçlarından biri zaten buydu. Sol Hareket dokuz yıl sonra bile hala toparlanmış değil. Türkiye'de demokrasi mücadelesinin en büyük zaafı burada yatıyor. Halkın tepkisini gösterdiği, işçi hareketlerinin kabardığı, işçilerin, ezilen ve sömürülenlerin yığınsal gücünü eylem alanlarına akıtabileceği bir dönemde Sol Hareket dağınıktır, hazırlıklı değildir.

Demokratik hak ve özgürlükler ancak örgütlü ve yığınsal bir mücadeleyle elde edilebilir. Demokrasiye böylesi zorlu bir yoldan ancak ulaşılabilir.

Sorun hızla dağınıklığı giderecek politik ve demokratik çözümler üretmek buna uygun örgütlenmeleri gerçekleştirmektir. Sol hareket hızla toparlanıp, kitleli hareketlerin kumandasına geçmelidir. Günün en önemli görevi budur.

Kürdistan Yurtsever Güçleri, ulusal demokratik birliği sağladığı ölçüde zafere daha da yaklaşacaktır !

Türkiye genelinde olduğu gibi, Kürdistan yurtsever hareketinin de en büyük sorunu, dağınık ve birlikten yoksun oluşudur. En son 26 Mart Yerel seçimleri olmak üzere tüm politik göstergeler, Kürt halkının özgürlüğü ve bağımsızlığı için yoğun bir istekle dolu olduğunu gösteriyor. Yurtsever Hareketin birlik halinde kitlelerin önüne çıktığı yerlerde halktan büyük destek aldığı görülüyor. Bu bakımdan Diyarbakır belediye seçimleri üzerinde durmak gerekiyor.

Diyarbakır'da Refik Karakoç, Sol ve Yurtsever hareketin ortak adayı olarak seçimlere katıldı. Diyarbakır Belediye seçimlerinin sürükleyicisi, Refik Karakoç ve onun çevresinde bütünleşen sosyalist ve yurtseverler oldu. Gerçi Karakoç gerekli yeterli oyu almasına rağmen, seçim sisteminden kaynaklanan çarpıklık nedeniyle seçilemedi. Ancak bunun fazla önemi yok. Önemli olan ağır baskı ve tehditler altında, halkın baskı ve zulme karşı özgürlük ve eşitlik istemini temsil edebilmektir. Bu gerçekleşti. Öyle ki, ANAP bile kitlelerden oy alabilmek için eski bir Kürt yurtseverini aday göstermek zorunda kaldı. Tüm partiler, kitlelerle ancak Kürt halkının taleplerine sahip çıkıyor görünerek dialog kurabildiler. Kürt halkının istemlerini dile getirmekte en büyük sıkıntıyı Refik Karakoç ve arkadaşları çekti, en az özgürlüğe Onlar sahiptiler. SHP adayı, Halepçe olayıyla halkın duygusunu sömürmeye kadar işi ilerletti. Seçimi kazanması halinde, Diyarbakır'da Halepçe Şehitleri Anıtını dikeceğini vaadetti. Refah Partisi de yörede dini bütün bir mümin olarak tanınan, ama aynı zamanda Kürt yurtsever kişiliğiyle de sevilen Hani Müftüsünü aday gösterdi. Refah Partililer seçim boyunca halkın dini duygularıyla birlikte yurtsever duygularını da oya çevirmeye çaba gösterdiler. Propagandalarında Sol ve Yurtsever güçler için "Onlar sadece dilimiz diyorlar. Biz hem dilimiz, hem dinimiz özgür olsun diyoruz" şeklinde Kürt halkının demokratik taleplerini sömürmeye kalkıştılar. Diyarbakır'da kimi bencil hastalıklar olmasaydı, Sol ve Yurtsever Güçlerin seçimi alması işten bile değildi.

Diyarbakır'da ve Kürdistan'ın başka yörelerinde yaşanan bu olaylar neyi gösteriyor? Kürdistan'da ulusal uyanışın bir hayli kabardığını, halkın ulusal demokratik taleplerini savunma dinamizmini gösterdiğini... Yine Sol ve Yurtsever güçler birlik yaptığında kitlelerin pekala güvenini ve desteğini sağlayabildiğini..Seçimler döneminde ortaya çıkan güç ve eylem birliği olanakları kalıcı hale getirilebilir, getirilmezdir. Bu işbirlikleri sürecinde, mücadelenin yükünü omuzlarında taşıyan kadrolar, ulusal demokratik hareketin düşünsel ve örgütsel sorunlarını, birlikte iş yapma olanaklarını ortadan kaldırmadan tartışarak çağdaş, mücadeleci bir örgütlenmenin yaratılması görevini de başarabilirler.

Kürdistan yurtsever güçleri kendi aralarında birlik ve bütünleşmeyi sağladıkları ölçüde, zafere daha çok yaklaşacaklardır. Birlik gücümüzdür, zaferin güvencesidir. □

30. yılında

49'LAR OLAYI

Dr. N. Kutlay

Kürdistan tarihinin son dönemindeki önemli olgulardan birisi de "49'lar olayı" diye anılan olaydır şüphesiz. 49 kürt yurtseverinin tutuklanarak, aylarca hücrelerde en acımasız koşullarda eziyet çekirildikten sonra, 27 Mayıs 1960 müdahalesinde bütün siyasi tutukluların salıverilmelerine karşın, sırf kürt yurtseverleri oldukları için salıverilmeyip içerde tutulmalarının üzerinden tam otuz yıl geçti. Otuz yıl sonra bile bu olay hakkında gereği kadar yazılmadı ve incelemelerde bulunulmadı. Oysa olayın niteliği ve dönemi bakımından aynı bir özelliği vardı; acılı ve uzun "kürt başkaldırı" yıllarını izleyen -Koçgiri, Şeyh Sait, Ağrı, Dersim ve diğerleri- bir suskunluk döneminden sonra, ilk kez kürt halkı yeniden somut ve ciddi arayışlarda bulunuyordu. Eski kuşaklarla yeni dönemi birleştiren önemli bir bağlantı noktasıydı 49'lar olayı. O günden sonra 49'ların bir kısmı hayattan ayrıldılar ve olay giderek unutuldu. Tek tük yazılanlar da yüzeysel olmaktan öteye gidemedi. Bu kısa makalede bu konuya bir makalenin sınırlılığı içinde de olsa değinmek istiyorum.

Bunu hem tarihi zorunluluk ve hem de o günün zor koşullarında "Harbiye hücrelerinde" kan kusarak ölen hukuk fakültesi son sınıf öğrencisi Mardin'li Emin Batu'nun anısına olan saygımdan ötürü yapıyorum. Son dönemin sosyal ve politik gelişmelerinde önemli bir köşe taşı olan "49'lar olayı"nı irdelemek hepimize düşüyor.

Dönemin bazı özellikleri

1921 Koçgiri, 1925 Şeyh Sait, 1930 Ağrı ve 1938 Dersim başkaldırıların kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra, C.H.P'nin tek parti yönetimi Türkiye'yi suskun, özel-

Ayaktakiler (soldan sağa): Örfi Akkoyunlu, Ali Karahan, Nazmi Balkaş, Sait Kırmızıtoprak, Halil Demirel, Mehmet Aydemir, Ökkeş Karadağ, Sait Bingöl, Faik Savaş, Selim Kılıçoğlu, Medet Yöş (Serhat), Naci Kutlay.

İkinci. Sıradakiler: M. Ali Dinler, Yavuz Çamlıbel, Hasan Ulus, Fevzi Avşar, Ziya Şerefhanoglu, Esat Cemiloglu, Musa Anter, Ziya Acar, Necati Siyahkan.

Önde oturanlar: Şahabettin Septioğlu, Yaşar Kaya, İsmet Balkaş, Cezmi Balkaş, Hüseyin Oğuz Üçok.

likle işçilerin, köylülerin ve kürtlerin ezildikleri bir zindana çevirmişti. Kürt halkı üzerindeki baskıların benzerine tarihte az rastlanılabiliirdi. Kısacası barbar bir yönetim vardı. Fakat barbarlıkla insanları susturmak sürüp gidemezdi ve gitmedi de.

Türkiye'den kaçan kürtler Suriye ve Lübnan'da Hawar ve Roja Nu dergilerini çıkardılar, Hoybun örgütünün yayınları elden ele dolaştı. İstanbul'da okuyan kürt gençlerinin kaldıkları Dicle Talebe Yurdu, böyle bir ortamdaki gençleri barındırıyordu. Bu öğrenciler sonradan hayata atıldıklarında çevrelerine büyük bir beceriyle "pek çok şey" anlattılar. Bu insanların farklı olduklarını halk hemen anlayabiliyordu.

2.Dünya Savaşı sona erip Alman faşizmi yenilince,dünyayı bir demokratikleşme havası sardı. Sovyetler Birliği'nin büyük katkıları ile gerçekleşen bu göreceli demokratlaşmaya ilk dönemlerde A.B.D. ve diğer Batılı Devletler de omuz veriyorlardı. Bu dönemde Türkiye'de de, tek partili baskıcı rejime karşı sesler çıkmaya başladı. Bunların arasında Batı Anadolu'ya sürgün edilen kürt aydın ve önde gelenlerinin ve Kürdistan'daki, -o günkü anlatımla Doğu ve Güneydoğu Anadolu- insanların da sesleri

vardı. Çok partili yaşama geçilen 1946 yılından sonra özellikle kürt yurtseverleri demokratikleşme çabalarını yeni kurulan Demokrat Parti içinde çalışarak veriyorlardı. Dicle-Fırat gazetesi İstanbul'daki genç yurtseverler tarafından çıkarılıyordu. O dönemde daha çok bölgeler arasındaki dengesizlik ve ayrımcı yönetim dile getiriliyordu.

Artık kürtlerin kitleler halinde katliamlarından bahsedene ve bunu eleştirenlere rastlanıyordu. Van'da 33 kürdün, 1943 yılında, Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın kişisel emriyle kurşuna dizilişinin hesabını soranlar, 1950 yılında az değildi artık.

Kürt yurtseverliği uzun suskunluk yıllarından sonra yeni kıpırdanışların ve arayışların içinde idi...Kürt yurtseverlerinin, demokratikleşme umutları ile omuz verdikleri D.P iktidara gelmişti, fakat değişen hiçbirşey yoktu. Kürtlere karşı baskı ve asimilasyon uygulanması bir "ulusal" politika olarak kabul edilmiş ve bu konuda iktidardaki D.P ile dünün günahkar C.H.P.'si arasında herhangi bir fark sezilmiyordu. Ama buna karşın konuşan, arayan ve giderek aydınlanan kürt yurtseverlerinin sayıları artıyordu. Orta Doğuda ve dünyada ise Mustafa Barzani ve Irak'taki kürt hareketi kendisinden söz ettiriyordu.

Yakın tarihimizde "49'lar olayı" olarak geçen, bazı kürt yurtseverlerinin arayışları, çabaları ve ileriye dönük yurtsever mücadeleleri 1950-1960 yılları arasındaki dönemde rastlar. Bu yoğun arayış çabaları özellikle 1960'lı yıllara yakın son birkaç yılda, en belirgin şekilde görülmektedir. Kürtler, nasıl konuşabiliriz, ulusal-demokratik haklarımızı nasıl güncelleştirebilir, yapılan haksızlıkları nasıl dile getirebiliriz diye bir arayışın içinde, birbirlerini anyorlar, kültürel etkinlikler yaratıyorlar, durmadan kendi aralarında tartışıyorlardı. 1958 yılında Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği'nden Irak'a gelişi üzerine Türkiye gazetelerinde boy boy resimleri yer alıyor ve her geçen gün kürt benliği kendisini hissettirmeye başlıyordu. "49'lar olayı" böyle bir ortamın ürünü olarak ortaya çıktı.

1958-1959 yıllarında Demokrat Parti Adnan Menderes'in başkanlığında yönetimdeydi. Türkiye'de ekonomi giderek darboğazlarda sıkışmakta, Demokrat Parti'nin yönetime geldiği ilk yıllardaki ekonomik canlılık, tarım alanlarındaki verimli yıllar, inşaat sektöründeki işgücü gereksiniminin köylüyü kentlere çeken ve cepleri para gören köylülerin ve yarı-köylü işçilerin göreceli o rahat günleri giderek yok olmaktadır. Tüketimin arttığı o dönem artık sona ermişti. Bu ekonomik sıkıntılar kendisini siyasi yaşamda da gösteriyordu. Amerika Birleşik Devletleri kredi verme ve yardımcı olmada istenilen ölçüde cömert davranmıyordu artık. İki dönem ezici bir çoğunlukla iktidarı elinde bulunduran Demokrat Parti, son 1957 seçimlerinde çok zorlanmıştı ve rahat bir çoğunluğa sahip değildi. Üstelik Cumhuriyet Halk Partisi muhalefeti ise oldukça sertti. Hükümet partisinin gelecek seçimleri kazanması çok şüpheliydi.

ABD'nin yardım ve kredileri arttırması için Adnan Menderes şantajlara bile başvurmakta ve Sovyetler Birliği'ne yaklaşabileceği izlenimini vermek istemekteydi. Hatta ABD'nin Ankara Kızılay'daki haber merkezine patlayıcı madde konulmasını bile, "bazı güçler" gerçekleştirmişti. Ama herşeyden haberdar olan ABD yöneticileri bu şan-

tajları yutmadılar. CIA Türkiye'yi çok iyi tanımaktaydı. Türkiye'yi tehdit eden bir komünist hareketinin bulunmadığından çok emindi.

O dönemde, 14 Temmuz 1958'de, Irak'ta büyük olaylar gerçekleşmişti. Genç kral Faysal ve kürt kökenli başbakan Nuri Sait ihtilal ile alaşağı edilmişlerdi. Yeni bir dönem başlamıştı. Uzun yılların baskıcı ve despot idaresi gitmiş, yerine halkın büyük desteğini alan, özgürlük sınırları büyük ölçüde genişletilen Abdülkerim Kasım dönemi gelmişti. Yıllarca baskı altında tutulan kürtler yönetimde söz sahibi olmaya başlayıp Abdülkerim Kasım'ın yanında yer almışlardı. Yeni anayasada kürtler, ülkenin araplar ile birlikte sahipleri addediliyorlardı. Irak Kürdistan Demokrat Partisi legal olarak çalışma olanağına kavuşmuştu. Bütün dünya bu yeni rejimle ilgilenmekteydi ve böylece kürt sorunu da konuşulur olmuştu.

Bu durum kısa sürede Türkiye'de de etkisini gösterdi. Büyük bir kürt nüfusunun yaşadığı Türkiye'de basın ve resmi kurumlar bu konuyu tartışmaya başladılar.

Büyük bir saygınlığa sahip olan Mustafa Barzani ve yakınları Sovyetler Birliği'nden Irak'a dönerlerken A. Kasım tarafından parlak törenlerle karşılandılar. Uzun bir suskunluk döneminden sonra kürt sorunu yeniden tarih sahnesindeydi.

Yirminci yüzyılın başlarında çok az sayıda genç, Kürdistan'dan gelip İstanbul'da yüksek öğrenim görme şansını elde edebiliyordu. Genelde zengin ve feodal beylerin çocukları İstanbul'da okurlarken 2. Meşrutiyet ve 1. Dünya Savaşı dönemlerinde, ulusal kurtuluşçu çevrelerle ilişkiler kurarak onlardan etkileniyorlardı. Bu gençlerden bazıları organize olma başarısını da göstermişlerdi.

Cumhuriyet döneminin, kürt ulusal hareketlerini kanla ve kıyım ile susturduğu otuz yıllık süreden sonra, Türkiye'de bazı değişimler olmuştu. Bütün dünyayı sarsan 2. Dünya Savaşı aşılmış, Türkiye çok partili hayata geçmişti. Az sayıda da olsa eskiye oranla daha fazla sayıda kürt genci Ankara ve İstanbul üniversitelerinde okuyabiliyorlardı. Bu kez sadece zengin aile çocukları değil, bazı orta halli ailelerin çocukları da okumaktaydılar. Bu gençler yaşamın her döneminde eşit olmayan muameleler görmüşler ve horlanmışlardı. Geldikleri çevrelerden ve ailelerinden son dönemin kanlı ve baskıcı olaylarını dinleyip duyulanmışlardı. İçlerinde birtakım reaksiyonlar taşımaktaydılar.

Kürdistanın küçük kentlerinden Ankara ve İstanbul'a gelen bu gençler aynı dili konuşan, aynı duyguları paylaşan insanlar olarak birtakım arayışların içindeydiler. Böylece birtakım hemşehri grupları oluşuyordu. Eski hareketsiz çevrelerin yerine şimdi günlük gazetelerin okunabildiği, radyoların dinlenebildiği bir üniversite ortamında artık onların da dünyaya açılan bir penceresi vardı. Eski reaksiyonları şimdi düşünmeye dönüştürmekteydi.

İktidar neyi amaçlıyordu?

Bu yıllarda yukarıda değindiğimiz gibi Türkiye ekonomisi bozuk, iktidar sallantıda ve antidemokratik baskılar giderek artan bir yoğunlukla uygulanmaktaydı. Soğuk savaş kışkırtıcılığının yapıldığı uzun yıllar boyunca, birçok kez yapay komünist teh-

likeleri icat edilerek tutuklamalar ve cezalandırmalar yapılmıştı. Aralarında yer alan Nato ülkelerine, başta ABD'ye yeni bir komünist tehlikesi sunmanın inandırıcılığı çok azdı. Çünkü 1951'deki geniş komünist tutuklamalarının ve bununla ilgili mahkemenin sonuçlanmasının üzerinden henüz çok kısa bir süre geçmişti.

Güncel olan, Orta Doğu'da bir "kürt tehlikesi"nin varlığıydı ve bu da Menderes hükümeti için iyi bir fırsattı. Barzani Sovyetler Birliği'nden Irak'a gelmiş ve politik çalışmalar yapmaya başlamıştı. ABD, Türkiye'yi tehdit eden bir "komünist kürt hareketi"nin varlığına inandırılmalıydı. Bunun hazırlıkları ilgili kuruluşlarca adım adım yerine getirildi. Günün İstanbul Milli Emniyet başmüfettişi Ergun Gökdeniz imzasıyla İçişleri Bakanlığına operasyonun ana hatlarını içeren 6 sayfalık bir rapor sunuldu, (Dava dosyası 2 DT. 227-233). Rapor 31 temmuz 1959 tarihlidir. "Kürtçülük hareketinin bugünkü durumu", ek bir yazı ile rapora eşlik etmekteydi. Yine aynı tarihte Milli Emniyet Hizmetleri Reisliği'nce Ziya Selşik imzasıyla İçişleri Bakanlığına 65 sayfalık bir rapor daha sunulmuştu. Aşağıdaki konulara açık bir şekilde değinildiğinden her iki rapor da ilginçtir. Bunu Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesi'nin 3 mayıs 1968 tarih, 968-7 sayı, 968-1 esas, 968-61 nolu gerekçeli kararının 14. sayfasında özetlenmiş şekilde görmekteyiz.

- Bu operasyon ABD'ye karşı ekonomik yardım elde edilmede bir argüment olarak kullanılmalıdır.

- Olay ABD makamlarına bir "komünist kürt hareketi"nin varlığı şeklinde sunulmalıdır.

- Tutuklu ailelerine ise olay bir komünist hareket olarak gösterilmelidir. (Uzun yıllar boyunca komünizme karşı soğuk savaş kışkırtıcılığı yapıldığından tutukluların ailelerine ve çevrelerine, kürt ulusal demokratik hareketinin yabancı olan birer komünist gibi gösterilmeleri gayreti güdülmüştü. Tutuklular hakkında antipati yaratılarak bölgelerinden izole edilmeleri düşünülmüştü.)

- Elde tutukluları suçlayacak kanıt yoktur ama yapılacak ani bir baskınla bazı kanıtlar elde edilebilir.

- Bunun için 40-50 kişinin tutuklanması gerekmektedir. Böylece kuvvetli ve hassas bir operasyon sonucunda kürtçülük faaliyetleri uzun vadeli olarak kesintiye uğrattılacaktır, (D.2.DT.SH.229).

17 aralık 1959 yılında yukarıda saydığımız senaryoyu sergilemek için tutuklamalar yapıldı. Tutuklananlar İstanbul Harbiye'de Merkez Komutanlığındaki yeraltı hücrelerine konuldular.

27 mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra, af kanununun kapsamına alınmayan 49'lar dışında bütün siyasi tutuklular salıverildiler.

Bu kürt yurtseverlerinin yargılanmalarına 1961 yılı başlarında Ankara'da başlandı ve peyderpey salıverildiler. Geç yargılanmalarının başlıca nedeni, 14'ler olarak bilinen Alpaslan Türkeş ve arkadaşlarının Milli Birlik Komitesi'nde kürt sorununa karşı çok sert tavır koymalarıydı.

Tutukluların sınıf yapıları:

Tutuklandıkları tarihle mahkemenin sonuçlandığı tarih arasında geçen sürede, sanıkların birçoğu öğrencilikten kurtulup yeni bir mesleğe kavuşmuşlardı. Aşağıdaki gruplama sanıkların mahkeme öncesi durumlarına göre yapılmıştır.

Öğrenci	28 kişi	Muhasebeci	2 kişi
Asli subay	3 kişi	Fabrikatör	1 kişi
Yedek subay	3 kişi	Zr.Yük.Müh.	1 kişi
Avukat	3 kişi	Tüccar	2 kişi
Doktor	2 kişi	Gazet.Yazar	2 kişi
İşçi	2 kişi	Şoför	1 kişi
Emekli mem.	1 kişi		

Dikkat edildiğinde adı geçen harekete katılanların yüzde altmışına yakınının öğrenci olduğu görülür. Diğer entellektüelleri de hesaba kattığımızda, o dönemin koşullarına göre, aydınların oranı yüzde doksanın üstüne çıkmaktadır. Durum böyle olunca, o günkü tutuklamaların bir bölümü "kürt yurtsever aydınları"nu hedef alan bir operasyon olduğu göze çarpar.

Yargılamalar uzun sürdüğünden, sonuç aşamasında öğrencilerin okullarını bitirerek hayata atılmalarıyla, mesleklerine göre oluşturulan yeni tablo şu şekli almaktadır.

Avukat	15 kişi	Doktor	9 kişi
Muhasebeci	6 kişi	Emekli subay	3 kişi
Orman Müh.	3 kişi	Diş doktoru	1 kişi
Ziraat Müh.	2 kişi	Tekniker	1 kişi
Yüksek Müh.	1 kişi	Fabrikatör	1 kişi
Öğrenci	1 kişi	Gaz.Yazar	2 kişi
Şoför	1 kişi	Emekli Mem	1 kişi
Tüccar	2 kişi	İşçi	2 kişi

Mesleklere göre dağılımı özetlemek gerekirse, sanıkların hemen hepsi yurtsever küçük burjuva kökenlidir, aralarında az sayıda burjuva ve yine 2-3 yanı işçi yer almaktadır. Yanı işçi diyoruz, çünkü bunlar fabrika veya atölye işçisi olmayıp, zaman zaman mevsimlik işçi veya kendi hesabına iş yapan kişilerdir. Hiç kuşkusuz bu tabloya bakarak "49'lar hareketi"ne bir tür " yurtsever kürt aydın" hareketi diyebiliriz.

İdeolojik farklılıklar:

Tutuklananların tümünde genel anlamda bir yurtseverlik göze çarpmaktadır. Bu yurtseverlik henüz berraklık kazanmış değildir. Sosyalist bir partinin mensubu ol-

maktan ötürü daha önce 1946 yılında tutuklanmış olan Örfi Akkoyunlu ve ileride Kürdistan Demokrat Partisi genel sekreterliğini üstlenecek olan Sait Elçi, o dönemde kürt ulusal kurtuluşunun metotlarını birlikte rahatça araştırabilen değişik dünya görüşlerine sahip iki yurtsever kürttür. Buna benzer somut örnekleri arttırmamız mümkündür. Aynı dünya görüşlerine sahip olmaları, onların yanyana gelip ulusal çözüm yolları aramalarını engellememektedir. Bunun birçok nedeni olsa gerek. Öncelikle, bu değişik ideolojik görüşler birbirlerinden henüz yeteri kadar açık ve kesin çizgilerle ayrılmamışlardır. Söz gelimi, sağcı veya solcu olanlar henüz tam olarak yerlerini almamışlardı ve arayış süreci içindeydiler. Sağda veya soldaki arayışlar henüz eğilim halindeydi. Diğer bir neden ise, uzun bir suskunluk döneminden sonra, sayıları çok sınırlı olan bu kürt aydınlarının, dönemin büyük baskıları karşısında birbirlerine daha fazla yaklaşmak, kenetlenmek ve anlayış göstermek zorunluluğunu duymalarıdır. Onları böyle davranmaya zorlayan dönemin koşullarıdır.

Bu ortamda Türkiye’de sosyal olaylara ve ulusal sorunlara yaklaşım ileri boyutlarda değildi. Türk ve kürt kökenli pek az kişi ulusal kurtuluş hareketlerine ilerici, modern ve sosyalist bir anlayışla yaklaşıyordu. Bu nedenle kürt aydınlarının bilgileri de çok kısıtlıydı. Ufukları berrak değildi. İçlerinden 5-6’sı olayları açıklama biçimlerinden ve mahkeme belgelerinden anlaşıldığına göre, kendilerini sosyalist olarak kabul etmektedir. Belgeler bunların sosyalist olduklarını kanıtlamaya yetmiyorsa da,

Soldan sağa: Sait Elçi, Feyzullah Demirtağ, Şahabettin Septioğlu, Prof. Mehmet Özer, Haydar Aksu, Faik Savaş, Önde oturan: Muhsin Şavata

böyle bir eğilim gösterdikleri açıktır. Geri kalanların büyük bir kısmı sağcı bir dünya görüşüne yakın yurtseverlerdir, orta yaştakilerin bazıları ise henüz nötrdürler.

49'lar olayında dikkati çeken bazı noktalar:

a- Siyasi bir örgüt kurma girişimlerine raslanılmamaktadır. Yalnızca, Ziya Şerefhan-oğlu'na ait belgeler arasında arap alfabesi kullanarak yazmış olduğu türkçe " Kürdistan Hürriyet Parti Nizamnamesi" diye bir belge 11 nolu şahsi deliller dosyasında bulunmaktadır. Sanıklardan hiçbirinin mahkeme süresince bu belgeden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Ziya Şerefhan-oğlu da böyle birşey yazmadığını mahkemede ifade etmiştir.

b- O günlerde çok popüler olan Mustafa Barzani'nin fotoğrafları birçok sanığın üzerinde bulunmuştur.

c- Bazı sanıkların üzerlerinde koyu milliyetçi şüirlerin bulunmasına karşın bazı kişilerde ise sol içerikli olan "Avrupa Kürt Talebe Birliği Kongre Kararları" ve buna benzer belgeler ele geçirilmiştir. Sanıkların bu belgelere karşı mahkemedeki tavır ve savunmalarına baktığımızda, belgelerin onların ideolojilerini yansıtmadıklarını görüyoruz. O günlerde elde edilmesi kolay olmayan buna benzer yazıların hangi türünü ele geçirmişlerse, çoğaltıp birbirlerine vermişlerdir.

d- Kürdistan'daki illerin isimlerini taşıyan "gece"lerde ve pikniklerde kürt oyunlarının oynanması ve kürtçe türkülerin söylenmesi o günün makamlarının dikkatini çekmiş ve suç sayılmıştır.

e- Uzun yıllar boyunca yasaklanmış olan bu oyunların oynanması ve kürtçe türkülerin söylenmesi, sanıklarca ulusal değerlerin korunması çabaları içinde önemli bir görevin yerine getirilmesi şeklinde değerlendirilmiştir.

f- Sanıkların bazılarında kendileri tarafından yazılmış bir kısmı oldukça nitelikli şüirlere raslıyoruz.

g- Sanıkların politik çalışmalarda çok acemi oldukları, birbirlerine yazmış oldukları mektuplardan anlaşılmaktadır. Gereksiz olan bu yazışmalar, onlar hakkında suçlayıcı kanıtlar olarak dosyalarda yer almaktadır. Mektup içerikleri fikir alışverişlerinden çok hislerle doludur. Bir önceki kuşakla bağları zayıf olan sanıklar politik bir çalışma sürecinden de gelmemişlerdir.

h- Sanıklar arasında o dönemin iktidar partisi olan D.P ve muhalefet partisi C.H.P'ye mensup kişilere rastlanmaktadır. Kürtçülük konusunda hükümet partisine yakın olmanın koruyucu bir etken olmadığı gözlenmiştir.

Amacım derinlemesine bir araştırma yapmak olmayıp, bu olaya ait eldeki dökümanları sunmak ve bazı ipuçlarına dikkatleri çekmek olduğundan bunlara kısaca değiniyorum. Yoksa bütün sanıkların durumlarını tek tek ele alıp eğilimlerini araştırmak olası olduğu kadar zorunludur da. Şimdilik çok önemli bir özelliğin altını çizelim; sanıklardan bazıları A.B.D. ve Batılı Devletlerin yardımlarıyla kürt ulusal sorununun çözülebileceğine inandıklarından A.B.D.'nin yanında yer almak ve onun ideolojisinde yürümek gerektiğini akla getiren ifadeler kullanmışlardır. Buna karşın

bazıları ise sosyalizmden ve komünizmden esinlenerek kürt ulusal sorununun sosyalist bir yöntemle çözülebileceğini vurgulamışlardır. Bu birbirine karşı iki çözüm yolunu o günkü arayışları örnekleme bakımından belirttim. Fakat şunu da eklemek gerekiyor, bu değişik görüş sahipleri tutukluluk ve yargılanma dönemlerinde olduğu gibi daha sonraki ilk yıllarda da beraberliklerini sürdürmüşlerdir.

Olayın bazı nitelikleri:

Kişisel kanım bu konuların derinlemesine araştırmayı bekledikleridir. Bütün bunların ışığında şunları söyleyebilirim:

1- 49'lar olayı organize bir olay değildir. İçinde buldukları zaman kesitinde de henüz ciddi bir organizasyon arayışına rastlanmamaktadır.

2- Olay bir yurtsever aydın hareketidir.

3- Mustafa Barzani'nin Irak'a dönüşünün ve Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin legal çalışmalarının Türkiye'yi de etkilediğini görüyoruz. Irak türkleriyle o günkü Irak yöneticileri arasında geçen ve Kerkük'teki türklerden bazılarının öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar karşısında Niğde milletvekili Asım Eren'in Türkiye'de de kürtlere "**mukabele-i bilmişil**" (aynı şekilde karşılık vermek) yapılmasını içeren önerisi bu yansımanın bir diğer yanındır. Zira kürt gençleri kendisini protesto etmişler ve mahkemelerde bu konu sık sık dile getirilmiştir.

4- 49'lar olayının sanıkları berrak bir sınıf ideolojisine sahip olmayıp, arayış içinde olan, tümü yurtsever, karmaşık bir grup oluşturmaktadırlar. Ancak önceden değindiğimiz nedenlerden ötürü sanıklar değişik gruplara bölünmemiş olup, ulusal kurtuluşçu ve bu yönleriyle homojen yurtsever bir beraberlik göstermektedirler.

5- Sol arayışlar ve 27 Mayıs Hareketi, sanıkları bir ölçüde etkilemektedir. 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra gelen kısmen özgür ortamda feodalizme ve gerici kurumlara karşı kökten değişimci tartışmalar oluyor ve yazılar yazılıyordu. Nedense, "**ağalık ve feodal kurumlar**"a karşı savaşım denildiğinde yalnızca kürt kökenliler akla geliyor ve bunların "**kürt**" yönleri üzerinde duruluyordu. Sol hakkındaki bilgilerin çok az olması yanında, "**Türk solu**"nun kürt ulusal demokratik hareketi karşısındaki tutum ve davranışları hiç de parlak bir geçmişe sahip değildi. Cumhuriyet döneminin ilerçilik adına kürt halkına reva gördüğü zulme, kırma dönemin türk solu hep alkış tutmuştu. Bu nedenle büyük bir güvensizlik vardı. Gerici ve feodal kurumlara karşı savaş adına hep kürt patentli olanları hedef alma, çifte standartlı bir anlayışı akla getiriyordu. Birçok kürt yurtseveri de kürt feodalizmine karşıydılar. Bu görüşlerini mahkeme savunmalarında ve diğer tartışmalarda belirtmişlerdi. Fakat bu çifte standartlılık kafaları karıştırıyordu, üstelik 27 Mayıs askeri yönetiminin özellikle sadece D.P'li ve geçmişlerinde "**kürtlük**" uğraşları olan kürt feodallerini seçmeleri, kürt yurtseverlerinin "**sol**"dan etkilenmelerini engelliyordu. Böylece 27 Mayısçıların ve basındaki solcu yazarların "**ağalığın tasfiyesi**" adı altında yalnız 55 kürt ağasına karşı tutum almaları, sola sempatinin daha ileri götürülmesinde olumsuz bir etken olmuştu.

27 Mayıs 1960 Hareketinden kısa bir süre sonra genel af ilan edilmiş ve özellikle bütün siyasi tutuklular salıverilmişlerdi. Yalnızca kürt siyasi tutuklular bu affın kapsamı dışında tutuldular ve basında hiçbir demokrat, sol yazar bu konudaki çifte standartlı davranışı dile getirmedi ve eleştirmedi. Kürt politik yurtseverleri yalnız kalmışlardı. Bu çok açık haksızlığın karşısındaki suskunluğa ve sessiz onaylayışa karşı kürt yurtsever ilericileri nasıl sıcak bir sempati duyabilirlerdi? İşte bu olumsuz etkenlere ve geçmişteki güvensizliklere karşın, kürt yurtseverleri karşıt ve gerici bir tavır almadılar, bunu da yine mahkeme ifadelerinden ve o dönemdeki basından öğreniyoruz. Aynı bir değerlendirme ve inceleme konusu olabilecek olan, Türkiye sol hareketiyle kürt ulusal kurtuluş hareketi arasındaki güven sorunu, izlerini günümüzde de sürdüren bir konudur.

6- Mahkemeler basında beklenenden daha büyük yankılara neden olmuştur.

Öndekiler (soldan sağa): Ökkeş Karadağ, Ziya Şerefhanoglu, Şevket Turan.

Arkadakiler (soldan sağa): Şahabettin Septioğlu, Muhsin Şavata, Haydar Aksu, Yaşar Kaya.

Yargılanma sonrası:

Bu sanıklardan Emin Batu Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi son sınıf öğrenciydi. Harbiye hücrelerinde öldü. Salıverilme tarihinden bugüne dek, 49'lar davası sanıklarından hayatta olmayanlar emekli binbaşı Şevket Turan, inşaat teknikeri Yusuf Kaçar, Bitlis eski senatörü avukat Ziya Şerefhanoglu, fabrikatör Örfi Akkoyunlu, doktor Sait Kırmızıtoprak, avukat Haydar Aksu, tüccar Ferit Bilen, emekli memur Emin Kotan, nakliyecisi Ökkeş Karadağ ve yine nakliyecisi Hasan Ulus'tur. Kürt halkı bu yiğit ve fedakar yurtseverleri saygıyla anar.

Tutuklular arasında, 1946 yılında Esat Adil Müstecaplı'nın başkanlığında kurulmuş olan Türkiye Sosyalist Partisi'nin kurucularından ve bundan ötürü o zaman bir yıl kadar tutuklu kalan kornej fabrikası sahibi Örfi Akkoyunlu da vardı. Fransa'da doktora çalışmalarında bulunurken sol çevrelerle tanışan ve sonraları Türkiye İşçi Partisi'nin genel yönetim kurulu üyeliği görevinde bulunan Dr. Avukat Canip Yıldırım ve ne hikmetse kendilerine "Jön Türkler" diyen birtakım solcuların arasında yer alan, D.P. Dışişleri bakanı Prof. Fuat Köprülü'nün çabaları ile Fransa'dan sınır dışı edilen ve Türkiye'ye gelirken daha gemide tutuklanıp bir yıl kadar hapiste yatan Hasan Akkuş gibi kimselerin yanında, D.P. İstanbul il encümeni üyesi Av. Ziya Şerefhanoglu ve D.P. Erzurum milletvekili adaylığı iken veto edilen Av. Ali Karahan da "49'lar olayı"nda tutuklu idiler. Dünya görüşlerindeki farklılıklar nedeniyle homojenlik göstermeyen tutukluların en büyük ortak özelliği tümünün yurtsever oluşlarıydı.

Yukarıda belirttiğim gibi bu 49 arkadaş o dönemde ve sonrasında kürt toplumunda sıcak bir ilgi gördüler. Kürdistanın kuzey parçasında son 20-25 yılda değişik ölçülerde etkin oldular. Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinin değişik çizgiler şeklindeki gelişmesinde belirgin bir yerleri oldu. Aktif politika ile ilgilenen bazıları:

Ziya Şerefhanoglu: Bitlis şehir eşrafının A.P. ve C.H.P. adaylarını desteklemesine karşın bu ilden bağımsız senatör seçildi. Üstelik Bitlis ilinde sadece bir senatör seçilecekti. Şerefhanoglu kürt yurtsever aydınlarından ve köylülerinden büyük destek gördü.

Ali Karahan: Siverek'li olmasına karşın, tek milletvekili çıkaran Hakkari ilinden, Yeni Türkiye Partisi adına milletvekili seçildi. Halkımızın bu iki ilde bütün baskıları göğüsleyerek kürt yurtseverlerini parlamentoya seçmeleri Türkiye'de pek çok kişinin gözlerini açtı ve kürt yurtseverlerinin kendilerine güvenleri arttı.

Sait Elçi: 1965 yılında kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve ilk sekreter Av. Faik Bucak'ın ölümünden sonra bu görevi yürüttü. 1971 yılında Irak Kürdistanı'nda öldürüldü.

Fevzi Kartal: Adalet Partisi'nin Van ili senatörlüğüne seçildi, 12 Eylül 1980 faşist askeri cuntası geldiğinde Van senatörü idi.

Şerafettin Elçi: Adalet Partisinden Mardin milletvekili seçildi. Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP hükümetinde Bayındırlık Bakanlığı yaptı. Kürt olma kimliğini açıkça savunması bakanlığı zamanında büyük tartışmalara neden oldu.

Nurettin Yılmaz: Mardin ilinden sırasıyla CHP, bağımsız ve ANAP milletvekili seçildi.

Medet Serhat (Yös): Devamlı olarak ilerici ve demokrat hareketlere omuz veren bir kişi olarak Kars ilinde CHP'den senato ve milletvekili adaylıklarında bulundu.

Şevket Turan: Siirt ilinden bağımsız olarak milletvekili seçimlerine katıldı.

Sait Bingöl: Bingöl'de CHP ve SHP'den parlamento seçimlerine katıldı.

Şahabettin Septioğlu: Milli Selamet Partisi Siirt ili senatör adayı oldu.

Sait Kırmızıtoprak: Kürdistan Demokrat Partisi'nde çalıştı. O dönemin ilerici dergi ve gazetelerinde nitelikli yazılar yazdı, cezası Askeri Yargıtay'ca erken onananlar arasında idi ve bundan ötürü legal partilerde çalışmadı. 1972 yılında Irak Kürdistanı'nda öldürüldü.

Canip Yıldırım, Musa Anter, Ziya Acar, Yaşar Kaya, Naci Kutlay, Necati Siyahkan, Hasan Akkuş, Hüseyin Oğuz Üçok ve Turgut Akın Türkiye İşçi Partisi üyeliklerinde bulundular.

Canip Yıldırım: TİP Genel Yönetim Kurulu üyesi ve Diyarbakır senato adayı oldu.

Naci Kutlay: TİP Genel Yönetim Kurulu üyesi ve Merkez Yönetim Kurulu üyesi oldu. TİP'ten Ağrı ve Kars milletvekili adayı oldu, askeri faşist 12 Eylül cuntasından önce CHP'den milletvekili ve senato adaylıklarında bulundu.

Musa Anter: Mardin ilinden bağımsız ve TİP milletvekili adayı oldu.

Mehmet Bilgin: Adalet Partisi Bingöl senatörü oldu.

Esat Cemiloğlu: MSP senato adaylığında bulundu.

Nazmi Balkaş: 12 Eylül'den önce bağımsız Lice belediye başkanlığı yapan Balkaş, 26 Mart 1989 seçimlerinde yeniden Lice belediye başkanlığına bağımsız olarak seçildi.

Dikkat edildiğinde bu 49 kişiden bir bölümünün mesleklerini yürütürken aktif politika ile uğraşmadıkları, bir bölümünün ise Kürdistan'da legal veya illegal olarak aktif politik uğraşı yürüttükleri görülür. Bu bakımdan da Kürdistan'daki politik gelişmeleri hatırı sayılır bir ölçüde etkilemişlerdir. Değişik konum ve çizgilerde de olsalar, yurtseverlik çabalarını sürdürmüşlerdir.

İlk belirlemelere göre sanıkların toplam sayısı 49 olarak gösterilmiş ancak 27 Mayıs sonrasında iki kişinin daha dosyaya katılımı ile bu sayı 51'e yükselmiştir. Bunlardan 40 kişi hücrelere konmuşlar, diğerleri ise tutuksuz olarak yargılanmışlardır. □

DEVRİMCİ -YURTSEVER ÖRGÜT ÜZERİNE

Mustafa Güçlü

Kürdistan ulusal kurtuluş hareketi, sömürgeciliğin yıkılmasında, askeri işgalin sökülüp atılmasında ulusal birliği arkasına alan, değişik sınıflar ve eğilimlerin bir örgüt içinde ahenkli bir tarzda mobilize edilmişlikleri ölçüsünde bir hız ve genişliğe kavuşacak, giderek başanlı olabilecektir.

Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi siyasal planda olduğu kadar askeri planda da parçalanmışlıklara, ayrılıklara tahammül edemeyecek uluslararası ve bölgesel dengeler üzerinde bulunmaktadır. Son çeyrek asrın siyasal tarihinin, dünyamızı sarsan olayların, savaşların, kitle hareketlerinin ortak paydası; çok somut hedeflerde en azami kitlesel destek ve katılımıdır. Vietnam'la başlayıp Namibya'nın özgürlüğüne kadar uzanan ulusal kurtuluş hareketlerinde, dünyada anti-savaş başlangıç hareketinde, nükleer silahlara karşı mücadelede, dünyamızın korunmasını amaçlayan doğa hareketine (yeşiller) kadar tek-tek herbirinin başansında ortak ana faktör; tüm toplumun sorunlarını sahiplenmesi ve örgütlerini yaratarak belirlenen özgün hedeflerde mücadele vermesidir.

Çok açıktır ki, insanlar, maddi çıkarlarına somutladıkları toplumsal-siyasal hareketlere şu ya da bu tarzda katılırlar. 20. yüzyıl insanı yaşamını değiştirmeyecek ya da en azından iyileştirmeyecek olaylara salt "toplumsal menfaatler" diye katılmayacak kadar "sağduyulu" olduğunu çok açık ifade ediyor ya da davranış ile belli ediyor.

Zaten, kapitalizmin gelişip iş prosesini "her çalışana bir iş momenti" prensibine göre düzenlenmesinden bu yana, bireyin, gerek iş araçları karşısında gerek kendi yaşamına ilişkin tutumu o'nu sağduyusunun boyutları ölçüsünde tepki gösterir bir varlık haline getirmiştir. Bu konunun sosyolojik aspektleri siyasal hareketimizin ilgi alanı içindedir. İnsan hangi ölçütlere göre tepkiler gösterir, tepkilerinin dozu ve yoğunluğu nasıl değişir, başkaları ile tepkilerini hangi oranda birleştirmeye eğilimlidir.? Bütün bunlar örgüt teorisinde gözetilmesi ve örgüt motifi içinde biçimlendirilmesi gereken sorulardır.

Örgütlenme ve örgüt deyince; bu sınıf örgütlenmesi olur, entereze örgütleri olur ya da ulusal bir örgüt olur, örgütlerin muhtevasını belirleyen eylemleridir. Siyasal eylemde, toplumun gündemini baş sırada meşgul eden sorunların çözümüne ilişkin sunulan programlarla belirlenir.

Siyasal programlara soyut amaçlarla değil, somut istemlerin sentezi ile yapılır. Sözkonusu olan ulusal-demokratik bir program ise, zorunlu olarak ulusal demokratik taleplerin somutlaştığı radikal bir program ve çözüme ilişkin açık mücadele biçimi ve araçlarını göstermelidir. Programda temel ve tali sorunlar açık bir tarzda ifade edilmeli, bu ayrıma uygun örgütlenmeleri öngörmelidir. Toplumsal sorunlar kompleks içinde ana ve ana sorunların sebep olduğu yığınla büyük-küçük birbirlerini etkileyen,

birbirlerini üreten sorunlar vardır. Bütünü ile bunlar bir siyasi programa tabiatıyla geçemezler. Ancak tüm sorunların irdelendiği teorik faaliyet alanı çin alınmalıdır.

Devrimci-yurtsever örgüt ve işleyişi..

Devrimci-yurtsever örgütlenmenin programsal iskeleti niteliğinde yayınlanmış olan "Birlik İçin Deklerasyon" metninde uzun uzadıya, tarihsel perspektifi içinde ulusal-demokratik devrimimizin bileşimi, devrime değişik toplum katmanlarının katılımı ve gerekleri, siyasal sürecin tahlili v.s yapılmaktadır.

Ben burada devrimci-yurtsever örgütün bileşimi, çalışma tarzı, iç ilişkileri, düşünce yaşamı, sorunları ele alış tarzı ve çözüm metodları üzerinde duracağım.

Devrimci-yurtsever örgüt, ulusal demokratik hareketin bünyesi içinde ayrı-ayrı güçlerin tek hedefe yönelmiş mücadelesini ahenkli bir yürüyüşe dönüştürecek yegane örgütlenme biçimidir. Bu iddiamız subjektif olmayan, dünya ulusal kurtuluş hareketlerinin tarihe kabul ettirdikleri bir olgudur. Ulusal planda birliğini sağlayamamış olan hareketler ancak marginalleşmektedirler. Devrimci-yurtsever örgüt; ulusal bağımsızlık ve toplumsal ilerleme bazında toplumu-muzun değişik sınıf ve katmanlarını mücadelede mobilize edebilecek kitle partisi-dir.

Kürdistan toplumu, az gelişmiş de olsa kapitalist ilişkilerin egemen olduğu bir toplumdur. Pazar ilişkisi egemen ilişkidir. Her mal ve hizmet, geleneksel ilişkileri saymasak, alınıp satılmaktadır. Toplumumuzda, kapitalist toplumlara özgü tüm sınıf ve tabakalar vardır. Dolayısıyla değişik istemler toplumumuzun dokusunu vermektedir. Aynı sınıfsal eğilimlerin yanında tüm toplumun ortak istemi; ülkemizin bağımsızlaşması, toplumsal ilerleme önünde duran, sömürgecilik ilişkilerinden gelen tüm engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu nedenle,

ulusal-demokratik devrim küçük bir azınlık olan işbirlikçilerin dışında tüm toplumun istemidir.

Yukarıda belirttik, "her siyasal örgütün yapısını eyleminin muhtevası belirler". Buradan, ulusal-demokratik devrimimizin merkezi-kitlesele örgütü olan devrimci-yurtsever parti olgusu tarihsel-toplumsal bir zorunluluk olarak belirmektedir. Devrimci-yurtsever parti'yi tüm toplumun öncüsü yapacak karakteri; temelde uyulaşabilen talepleri merkezileştirmesi, bu taleplerde aynı toplum kesimlerinin temsilcilerini içine alabilmesidir. Bu örgüt çok detaylandırılmış bir program yerine, esnek, ulusal-demokratik talepler ağırlıklı bir programı hayata geçirecektir. Ulusal-demokratik mücadelenin başansı için politikalar üretirken, devrimin daha ileri aşamalara doğru geliştirilmesi eski yaşam tarzının yerine gerçekten yeni demokratik yaşam biçiminin geçirilmesi için; hem örgüt içinde hem de örgüt-dış ideolojik, kültürel faaliyeti aralıksız ve sistemli bir tarzda yürütecek, "demokratik toplum ilişkisinin prototipi"ni yaratmak için somut tedbirlere yönelecektir. Örneğin; kooperatifleşme, geniş enterese örgütlenmeleri teşvik edilerek ve desteklenerek ortak yaşamın ve ortak menfaatlar için uğraşın çekiciliği teşvik edilmiş olacaktır.

Gerçekten demokrasinin işlerliği geniş toplum kesimlerinin yararına. Demokrasiyi yapısal ve kurumsal güvencele kavuşturmak, ülkemizin somut sosyal ve ekonomik ilişkilerinden hareketle neticele-re varmak suretiyle mümkündür. Bunun için, ülkemiz Kürdistan'da ciddi bir toprak dağılımı geniş kırsal yığılan demokratik devrimimizi kollamasına olanak verecektir. Toplumumuzun yansını teşkil eden kadınlarımıza her manada eşitlik sağlayacak hakların yapısal ve yasal güvenceleri verilmelidir. Demokratik bir medeni kanunla mirasa ve çocuklarına sahip olma hakları verilebilecektir. Çocuk emeği yasaklanarak, herkesin düşünce ve inanç özgürlüğü sağlanarak demokratik devrimimiz ilerletilecektir.

Devrimci-yurtsever örgüt'te ilişkiler.

Örgütlenmemizin genişleyebilmesi, yığınlan ve bugün dağınmak olan ya da siyasi mücadelenin dışına düşen kadroları toparlayabilmek için; örgüt-içi işlerlikte ve kitlelerle ilişkilerde sivilizasyonu amaçlayan, kitle katılımcılığını ve yaratıcılığını gözetleyen demokratik çoğulculuk anlayışını takip edeceğiz. Bununla, örgüt modelimizin bağımsız-demokratik Kürdistan toplumunun prototipi olacağını, olması gerektiğini söylüyoruz. Gerek düşünce planında gerekse eylem-davranış planında aslanan rasyonel, toleranslı ve gönüllü birliği öneren toplum modelinin yerleştirilmesidir. Bu amaçla, adım-adım örgütten başlayarak, toplumumuzun düşünce hayatı zenginleştirilip, çoğulculuğun gereği farklı bakış ve düşünceyi demokrasi potasında sentezleştirmek gerekmektedir.

Örgüt strüktürünün oluşumunda ideolojik düşüncelerin temel belirleyiciler olduğunu söylemeye bile gerek yok. Bu nedenle, siyasi mücadelemizde son 20 yılın örgüt deneyi ve uygulamaları böylesi bir süzgeçten geçirildiği zaman genel-geçerli neticelere varmak olasıdır, değilse, örgüt sorunsal bireylerin günlük çekişmeleri ve hesaplaşmalarının tozu dumana içinde aşın bireyselleştirilmiş izahlara varacaktır. Bunun evrensel-bilimsel değeri yoktur.

a) Örgüt içi demokrasi.

Demokratik-yurtsever örgütlenmede demokratik-merkeziyetçilik prensibi gerek örgütlenmede, gerekse de örgüt içi ve dış ilişkilerde temel prensiptir. Ancak bunun nasıl işletileceği ve somut ilişkilerde nasıl ifade edileceği sorunun en önemli yanını teşkil etmektedir.

Devrimci-yurtsever örgüt değişik sınıflar ve katmanların, ya da buralardan gelen unsurların örgütü olacaktır. Bununla ilk prensibi söylemiş oluyoruz; bu örgüt "değişik sınıflar eğilimlerini ve farklılıklarını barındıran bir örgüt olacaktır".

Devrimci-yurtsever örgütlenme bu temel doğruyu ve nesnellığı hiç bir şart ve dönemde gözardı etmemelidir. Şu ya da bu gerekçeyle sınırlandırmalara gidilirse kendi varlık şartlarını budamaya başlayacak demektir. Eylem öncesi tüm düşünceleri en özgür biçimde tartışarak, bunun için örgüt içi ve örgüt dışı yayın araçlarını kullanarak demokratik karar mekanizmaları yaratılacaktır. Bu kararlar gerçek manada örgüt kararlarıdır. Bundan sonradır ki çoğunluğun kararları eyleme sokulabilecektir, azınlık da bastırılmamış olacaktır.

Örgüt-içi işleyişte bir başka sorun da hizip-kanat sorunudur. Hizip-kanat'tan bahsedilen, örgüt içinde bir gurubun kendine bir "iç disiplin" yaratarak, yani grup-içi mekanizma yaratarak örgüt geneline ve kararlarına karşı dayatıcı olmaya başlaması ise, bu demokrasinin azınlık-çoğunluk mantığıyla çatırır. Çoğunluğun kararlarını "eylem birliği prensibi"ne karşı olarak, azınlığın grup-içi kararları ile karşılamak, kararları uygulamamak, azınlığın kendini demokratik olmayan bir tarzda çoğunluğa dayatmasıdır ki örgüt yaşamının ahengi, selameti ve geleceği için kabul edilemez.

Buna karşılık, devrimci-yurtsever örgüt'te değişik sınıflar ve eğilimlerin olacağını söylemek, başta kanatların olacağını kabul etmektir. Farklı eğilimler örgüt-içi düşünce yaşamını etkilemek, kendi doğrularını yaygınlaştırmak için pekala çalışacaklardır. Görüşlerini dağıtmak ve çoğunluğu etkilemek için çalışacaklardır. Bu demokratik toplumu yaratmak için de gerekli prosesin bir unsuru olarak görülmelidir.

Örgütün ahenkli bir çalışmayı sürdürmesi, farklı toplumsal eğilimleri sömürgeci devlete karşı düşünceli bir mücadeleye sevk edebilmesinin yegane örgütsel prensibi "eylemde birlik"tir. Eylemin özü de ortak programdır. Programımız asgari bir program olduğundan her konuda birliği beklemek safdillik olur.

Programımız propaganda ve ajitasyona da kaynak olacaktır. Sınırlar orada belirlenecektir. Sosyalist ve genel yurtsever kesimle-

rin propaganda düzeyi doğal olarak farklı olacaktır. Her düzeyde kendimizi farklı eğilimlerin hareket farklılıklarına hazırlamak zorundayız.

Belirtmek gerekir ki devrimci-yurtsever örgüt kitlesel bir sentezleşme örgütüdür. Değişik eğilimler sürekli bir antagonist olmayan mücadele halindedirler. Merkezi organlar bunun için karar ve vasıtalar yaratarak ahenkli ve iknayı esas alan örgüt içi mücadeleyi düzenlemelidirler. Genelın yaranna olmayan, dönemsel hassasiyet taşıyan sorunların açılımına çoğunluğun iradesinin temsilcisi olan merkez organı ve örgütler değişik eğilimleri aldıktan sonra karar verebilirler. Bu kararlar demokratik tartışma ve denetime açık olmalıdırlar.

Sosyalist kadrolar için amaç; devrimci-yurtsever örgütün sosyalist bir örgüte dönüştürülmesidir. Ancak bu elit bir grubun salt düşünsel tercihlerine göre belirlenemeyecektir, sömürge-geri toplumumuzun strüktürünün demokratik yönde değiştirilmesi ölçüsünde bu hedefe yaklaşmış olacaktır. Sosyalizmin dayandığı kitle temelının genişliği, bu anlamda toplum çoğunluğunun iktidan olması, sosyalizm öncesi insanlığın tarih boyu yarattığı demokratik birikimi genişletmesi, kurumlan ve gelenekleriyle halkın çoğunluğunun temsili ve katılımı prensibi hiçbir zaman gözardı edilmemelidir. Sosyalist demokrasi idealini kitle katılımının yegane göstergesi haline getirmek sosyalist kadrolar için örgüt-içi mücadelede esas olmalıdır.

b) Demokratik merkezîyetçilik prensibinin uygulanması.

Demokratik merkezîyetçilik prensibi, hareketin düşünsel ve politik gelişmesine katkıda bulunacak bir işlerliğe kavuşturulmalıdır. Değişik düşüncelerin örgüt içinde yaşama ve tartışma hakkı hiç bir şartta ve dönemde gözardı edilmemelidir.

Ülkemizde son 20 yılın deneyleri, bu prensibin yanlış uygulamasının çok acı tecrübeyle doludur. Elbette, biz geçmiş uygulamalara bakarak (salt) teori yapmıyo-

ruz. Esas olan, demokratik toplumun örgüt içinde prototipinin yaratılmasının evrensel-bilimsel teoridir; çıkış noktamız ve soruna yaklaşımımızın çerçevesini bu teori ve uygulamalar vermelidir.

Çok sıkça duyulan "örgüt içi muameleler ve şikayetler", demokrasi ve merkezîyetçiliğin örgüt yaşamımızda ne kadar yozlaştırıldığını, ya bir ucun ya da diğer ucun bayraklaştırılarak, örgüt yaşamının ve örgütlenmenin bozulmuş olduğu siyasi kadroların amlarında hala canlılığını koruyor. Özellikle, toplumsal geleğimize bağlı olarak, demokratizmin örgüt içinde budanması, diktatoryal eğilimler yaratıp kadro potansiyelini yiyip bitirmiştir.

Çoğu kez, demokratik-merkezîyetçilik prensibi bir örgütün salt örgütlenme esası olarak görülmektedir. Böyle olunca bilincimize "emir-emri yerine getirme" olarak yansımış ve uygulanmıştır. Oysa, örgütün programı, tüzük ve taktiklerinin ortak sentezi demokratik merkezîyetçiliğin anlamını vermektedir. Bu, örgütün birliği ve eşgüdümlü eylemini birleştirebilecek bir işlerliğe kavuşturulduğu ölçüde; gelişme, yenilik, ahenk ve mücadele güçlenmiş olacaktır.

Bir örgütte, merkezîyetçilik demokrasi ile karşı karşıya konulduğunda, ya da tersi, pratikte kesin olarak ya sekte; bürokratik, üyelerinin yalnızca basit yürütücü ve birbirlerinden "mevkice" ayrıldığı kişilerin oluşturduğu bir örgüt olarak aşın bir merkezîyetçiliğe, ya da, üyelerinin çeşitli sorunları görüştüğü, birlik içinde kaynaşmamış, örgütlü eylemde bulunma yeteneğinden yoksun bir tür tartışma klübüne dönüşür.

Bu nedenle, devrimci-yurtsever örgüt, gerçek bir demokrasiyi işleterek, her türlü görüş ve öneriyi alacak ve onları sentezleyecek mekanizmalar yaratarak, devrimci eylemin kararlı bir tarzda, gevşemelere göz yummadan yerine getirecektir.

Birlik, katılım ve eşgüdümlü merkezi yönlendirme ve de, "eylemde birlik" temel anlayışımız olacaktır. □

Bitmeyen Zulüm

Prof. Şakroyê Xudo*

Bu kaçınıcı kezdır Kürt halkına yönelik ihanet ve haksızlıklara tanık olmaktadır. Bazen öyle oluyorki, bu tür olayların ve kara haberlerin ardı arkası kesilmiyor. Olaylar öylesine hızlı geliyor ki, Kürdistan'ın bir parçasında olan bitenleri daha düşünüp değerlendirmeye fırsat bulamadan, dünya kitle iletişim araçları bizi diğer bir parçadan gelen yeni kara haberlerle sarsıyor.

Geçen yıl Irak Kürdistan'ı büyük bir zulme tanık oldu. Şimdi dünya kamuoyunun dikkatleri Kürdistan'ın bu parçası üzerinde yoğunlaşmaktadır. Neler olup bitiyor burada, Kürdistan ve Kürt halkı üzerine yağdıran ateş, hangi gerekçelere dayanıyor? Irak-Iran savaşının durmasından sonra, dünya basını 70 bin kişilik Irak ordusunun insafsızca Kürt bölgelerine doğru saldırısına geçtiğini bildiriyordu. Bu saldırıda hava kuvvetleri, topçu ve tank birlikleri yer aldı. Tüm bunlar yetmiyormuş gibi bu kez dünya basını, Irak kuvvetlerinin Kürt köy ve kentlerine karşı kimyasal silahlar kullandığını, yüzlerce Kürt köyünün yerle bir edilerek, binlerce Kürt'ün katledildiğini açıkladı. Irak Silahlı kuvvetlerinin bu zorbalığı karşısında yüzbinlerce Kürt yerini yurdunu terkederek, Türkiye denetimindeki sınır bölgelerine sığınmak zorunda kaldı. Farklı zamanlarda milyonlarca Kürt'ün yokedildiği Türkiye'ye bu insanlar sığınmak

zorunda bırakan dehşeti ve acımasızlığı iyice kavramak gerekir.

Kürtlere yönelik bu zulüm, haksızlık ve insanlık dışı tutum, tüm dünyada bir suç olarak kabullendi. Irak hükümetinin bu kan dökücülüğü ve en ufak insan hak ve özgürlüklerini ayaklar altına alan bu tutumu, sert tepkilerle karşılanmaktadır.

Dünya kamuoyunun bu değerlendirmesi, bazı ülkelerin kendilerine göre Irak'a karşı farklı tutumlar almasına yol açtı. Amerika Birleşik Devletleri, Irak hükümetinin bu tavırına karşılık bazı ekonomik kısıtlamalarda bulundu. İngiliz hükümeti, Kürt halkına yapılanlar karşısında, Irak hükümetini iki kez resmi biçimde uyardı. Fransa Cumhurbaşkanı, Irak'ın Kürdistan'daki politikasını sert bir dille eleştirdi. Birkaç Batı Avrupa Komünist Partisi, yaptıkları açıklamalarda Kürt halkının yanında olduklarını, baskı ve zulüm politikasının karşısında yer aldıklarını belirttiler. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kürtlere karşı kimyasal silahların kullanılmasını kınayarak, yöreye incelemelerde bulunmak üzere bir komisyonun gönderilmesi kararını aldı.

Öte yandan Bağdat hükümeti, bir kaç kez yaptığı açıklamalarda Kürtlere karşı kimyasal silah kullanmadığını belirtmesine rağmen, suçundan emin olduğu için, uluslararası bir komisyonun yerinde incele-

meler yapmasına izin vermemektedir. Fakat dünya basın ajansları, ısrarla Irak'ın 1988'in Mart'ın da Halepçe kasabasındaki Kürtlere karşı kimyasal silahlar kullandığını duyurdular. Çoğunluğunu kadın, çocuk ve yaşlıların oluşturduğu beş binin üzerinde Kürt bir çarpıda yok edildi. Geriye kalanlar ise insanlık dışı sefil bir yaşamın içinde ölümlerle pençeşiyorlar.

Batılı birkaç ülkenin Irak'ı kınaması taktik ve politik amaçlıdır şüphesiz. Onların Irak ile karşılıklı hesap ve ilişkileri ortadadır.

Okuyucu açısından, geçen yılın gelişmelerine ilişkin olarak özellikle iki ülkenin amaç ve istemleri ilginçtir, hiç kuşkusuz: Irak ve Türkiye.

Irak hükümetinin çok yönlü çabaları, İran'la hesaplaşmanın yanında, otonomi için mücadele eden Kürt hareketinin kökünü kazımak ve diğer yandan Irak Komünist Partisinin öncülüğündeki muhalefet güçlerini ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Türkiye: Bu ülke yönetiminin olaylar karşısındaki tutum ve niyetleri çok yönlü düşüncelerle aklı getirmektedir. Türkiye, Irak'tan gelen Kürtlere kapıları açtı ve son bilgilere göre, son derece yetersiz de olsa onların bazı gereksinimlerini karşılamak için değişik önlemler aldı. Bu "hayırseverlik" insanı şaşırtıyor doğrusu. Çünkü ötedenberi, Türkiye'nin Kürtlere karşı sert ve insafsızca tavır herkeşçe biliniyor. Ayrıca hatırlayacağımız gibi, her iki ülke 1978 yılında kendi aralarında bir anlaşma imzalayarak, Kürt özgürlük mücadelesinin bastırılması konusunda ortak hareket etme kararına vardılar. Türkiye hükümeti 1984 ve 1985 yıllarında Irak hükümetinin de onayını alarak üç kez Irak (Irak Kürdistanı) sınırları içerisine girip, Kürt peşmergelerine yönelik bazı operasyonlara girişti. Son olaylar karşısında Türkiye'nin Kürtlere yönelik "tathılliliği" ni bu bağlamda kavramak zorundayız. Bizim görüşümüze göre, Türkiye'nin bu yaptıkları Irak tarafından kabul görmüştür ve deyim yerindeyse bu konuda birbirlerine dargın değiller. Irak hükümeti binlerce Kürdü öldürmekle, yüzlerce köyü yerle bir etmekle,

peşmerge birliklerine kayıplar verdirerek, Kürt halkına göz dağı vermek istiyor. Böylece onları zor bir duruma sokup, toplu bir başkaldırı halinde, kendi gücünü sergilemek istiyor. Kürt hareketinin kökünü kazımaya yeminli olan Türkiye'de bu konuda Irak'ı desteklemekte de şüphesiz. Türkiye'nin göçmen Iraklı Kürtlere yönelik "tathılliliği" nin diğer önemli bir nedeni de AET nezdinde kendini afettirme planlarından kaynaklanmaktadır.

Çünkü bu ülkelerde ve Avrupa parlamentosunda, Türkiye'de her türlü insan haklarının ve Kürtlerin ulusal haklarının ayaklar altına alınıp çiğnendiği konusunda sık sık açıklamalar yapılmaktadır. Türkiye'nin hükümet yöneticileri, Irak Kürtlerinin başına gelen trajediye artık daha fazla yakınlık duymadan, insan hakları, demokrasi ve Kürtlerden yana olan bu ülkelerle ilişkilerini sürdürmek niyetindedirler. Diğer yandan sessizce ve olanaklar ölçüsünde Kürt düşmanlığına dayanan görevlerini yerine getirmek istiyorlar.

Böylece, Kürt Ulusal Kurtuluş Mücadelesi tarihine bir kara sayfa daha eklendi. Ve dünya hiçbir zaman bu kadar duyarsız olmadı. Daha önceleri ezilen ve ulusal haklarından yoksun diğer halklardan biriydi Kürt halkı da. Oysa sömürgeciliğin sistem olarak çöktüğü günümüzde değil yalnız Yakın ve Orta-Doğu'da, tüm dünyada Kürtler gibi 20 milyonu aşkın nüfusuyla, ulusal haklarından yoksun, yüzlerce yıllık bir tarihe, kültüre ve edebiyata sahip olan, ama ulusal kimliği yadsınan başkaca bir halk yoktur.

Hiç kuşkusuz, Irak hükümetinin Kürtlere yönelik bu uygulamaları, bu halkın ulusal mücadelesini yolundan saptırıp, yoketmez.

(*)Şakroye Xudo: Ermenistan Bilimler Akademisi, Doğu Bilimleri Enstitüsü Kürdoloji Bölümü başkanlığı yapan Şakroye Xudo, tarih uzmanıdır. Rusça, Ermenice yayınlanmış değişik araştırmaları vardır. □

IRAK REJİMİNİN ZORBALIĞI VE POLİTİK GÖÇ

B. Ayaz

Irak Kürdistanı halkımızın kanlı Saddam rejiminin kimyasal silah kullandığı saldırıları karşısında sınırları geçerek Hakkari yöresine geçişinin üzerinden dokuz ay aşkın süre geçiyor. Olay, ilk günlerdeki vahşet boyutuna varan özelliği bakımından aktüelliğini yitirmiş olsa bile, insani ve politik bir sorun olarak Ortadoğu ve Türkiye'nin gündemindeki önemli yerini koruyor. Öte yandan halkımızın yaşadığı bu acılı politik göç, doğal olarak hem Türkiye, hem de Irak Kürdistanı parçalananda süren ulusal demokratik mücadeleye derin etkide bulunuyor. Kürt halkının Türkiye'ye geçişi üzerinden dokuz ay geçmesine karşın hala dinmeyen acılarına, göç olayına iki nedenle sık sık değinmek, sorunu olabildiğince irdelemek ve aktüel tutmak gerekiyor. Birincisi, Türk hükümeti sorunu elinden geldiğince sıradan bir konu haline dönüştürmeye, unutturmaya çalışıyor. Türk hükümetinin ikiyüzlülüğünü sergilemek ve onu bu konuda sıkıştırmak gerekiyor. İkincisi, politik göçün harekete etkilerini zamanında teşhis etmek, Irak Kürdistanı'nda sayılan onbinleri bulan bu devrimci insan gücünün heder olmasını ön-

lemektir. Bu olaydan sonra biraz daha boyutlanan dış dünyanın Kürt sorununa ilgisindeki dost ve düşman niyetleri açığa çıkarmak gerekir. Kürt sorununun uluslararası konumunda doğru bir çizgi tutturmak, bu konuda doğru düşüncelerin üretilmesine katkıda bulunmak ile mümkündür.

Sağlıklı bir değerlendirme için konuyu, göçün başlaması, Türkiye'nin sınırları açmak zorunda kalması ve sonraki gelişmeleri bir bütünlük içinde ele alarak incelemek doğru olur.

Irak rejiminin saldırıları ve politik göç

1988 yılı, Irak Kürdistanı halkımız için en acılı, katliamlarla dolu bir yıl oldu. Mart-88'de Hiroşima'dan sonra dünyanın tanık olduğu çağın en korkunç soykırımı gerçekleştirildi. Kanlı Saddam rejimi halkımızın üzerine kimyasal silahlar yağdırdı. Beş binin üzerinde insanımız can verdi. Saddam bu barbarlığıyla insanlığın bugün tiksintiyle iz-

lediği tüyler ürperici kadın, ihtiyar ve çocuk cesetlerinin yığılı olduğu meydan manzaralarını tarihe geçirdi. Saddam ve tayfası, insan kasabı adlandırmasını yaptıklarıyla çoktan hak ettiler. İnsanlık ve yapılanları etinde kemiğinde yaşayan hisseden Kürt halkı bu katilleri asla unutmuyacaktır.

Irak rejimi sadece halkımıza çekti. Irak'ın şovenist ve yayılcı emellerle başlattığı, ama İran'daki gerici mollalar rejiminin de en azından onlar kadar payı olan sekiz yıllık Körfez Savaşı boyunca hem İran, hem de Irak emekçi halkına da çok acılar yaşattı. Irak Baas rejiminin Kürt halkına düşmanlığı ise tescillidir. Körfez Savaşı boyunca Kürt direniş hareketine saldırmak için yeterli güç bulamayan Saddam, dört gözle savaşın sonuçlanmasını bekliyordu. Ağustosta İran ile Irak arasında sağlanan ateşkes anlaşması, kasap Saddam ve tayfasına bu olanağı verdi.

Körfez savaşında ateşkesin sağlanması dünya ve bölge baş güçlerinde büyük sevinç yarattı. Aynı sevinci Kürt halkı, yurtsever ve sosyalist güçleri kat kat fazla duydular. Çünkü savaş, son yıllarda esas olarak Kürdistan topraklarında geçiyordu. Kürt halkı, ülkemizin güzel tabiatı bu yıkıcı savaştan harap oluyordu. Ne var ki, halkımız için bu sevinç çok kısa sürdü. Günlerle ifade edilebilecek kadar. Saddam rejimi tüm gücünü Kürdistan üzerine sürdü. Uluslararası anlaşmalarla yasaklanan kimyasal silah kullandı. Özellikle, havadan en küçük yerleşim merkezini bile bombalayarak yerle bir etti. Peşmerge güçlerine lojistik destek sağlayan ne kadar köy, mezra varsa hepsini yakıp yıktı.

Harekattan sonra yabancı gazeteciler helikopterlerle bu bölgelere götürüldü. Rejim, sözümona gazetecilere kimyasal silah kullanmadıklarını göstermek istiyordu. Gazeteciler, havada helikopterlerin içinde kimyasal silah konusunu belirleyemediler ama hava saldırılarıyla yerle bir edilen köylerin fotoğraflarını çektiler. Bütün dünyaya dağıttılar. Tabii ki yönetimin elinden kurtanlabilen fo-

toğrafları dağıtabildiler dünyaya. Konuya ilişkin bir haberde şöyle deniliyor:

"Irak Silahlı Kuvvetleri, Kürtlere karşı kimyasal silah kullandığı iddiasının yer aldığı bölgelere de götürülen gazetecilerin burada gördükleri yanmış ve yıkılmış köylere inme istekleri yanıtlanmadı. Gazeteci ve televizyoncuları indirildikleri tek köy olan ve Türkiye sınırlarına 30 kilometre uzaktaki Patova Köyü'nde ise kimseyle konuşmaya izin verilmedi.

Bağdat'a dönmek üzere Musul Havaalanı'na gelen basın mensupları arasındaki televizyoncuları da o ana kadar çektikleri bütün filmlere el konuldu..." (Cumhuriyet, 16.09.88)

Irak'ta Kürt halkına karşı girişilen saldırı tek kelimeyle bir soykırım hareketiydi. Dünya bu zalimane hareketi böyle adlandırdı.

Saldırına en çok uğrayan Zaxo, Dıhok, Erbil ve Amediye şeridi ile Türkiye sınırı arasında kalan dağlık bölgedeki köylerde, mezarlarda yaşayan 300 bin dolayında sivil halkın ve yöredeki peşmerge güçlerinin yöreyi boşaltmak, kuzeye ve doğuya doğru göç etmek dışında hiçbir seçenekleri kalmamıştı. Çoğu kadın, ihtiyar ve çocuk olan yüzbinlerce insan ya zehirli gazın kurbanı olacaktı, ya da yaşamak için göç edeceklerdi. Doğal olarak ikincisi oldu. Büyük bölümü kuzeye doğru, en yakın Türkiye Kürdistanı sınırına yöneldi. Arkalarında mutlak ölüm, önlerinde henüz deneyebilecekleri bir başka zorlu seçenek duruyordu.

Böyle bir sonuca gelinmesinde kendi hatalarımızın payı nedir? Çeşitli önlemler zamanında alınsaydı, bu sonucu değiştirmek mümkün müydü? Kanımızca birkaç cümleyle de olsa bu soruna değinmekte yarar vardır.

Açıktır ki, Kürt halkı oldukça eşitsiz koşullarda mücadelesini sürdürüyor. Hem düşmanın gücü, hem de dört yanı düşmanla çevrili olması bakımından bu eşitsizlik çok daha büyüyor. Kürt halkının aleyhine olan koşullar daha güçlüdür. Halkımızın en büyük savaş kaynağı, inancı, davasının haklı-

lığı ve bilincidir, örgütlü güçleridir. Savaşımızdaki başarıları ve yenilgileri değerlendirirken bu gerçeği gözönünde tutmak gerekir. Biz de, soruna böyle bakıyoruz. Ancak son yaşadığımız acıların duygusal yanını bir yana bıraktığımızda, soruna objektif bir gözle baktığımızda önemli eksikliklerimizin, kimi hatalarımızın bu sonuçtaki payını görüyoruz. Şöyle ki: Irak-İran Savaşı başladığından bu yana bu savaşın faturasının eninde sonunda büyük bölümüyle Kürt halkına çıkarılacağı biliniyordu. Kapalı ve açık diplomaside bu gerçek dile getirildi. Hele hele son yıllarda, Irak Kürt hareketinin -kimi örgütleri başından beri, kimileri sonradan- gerici mollalar rejimiyle ilişki kurduktan, giderek Irak-İran Savaşı'nda İran yanlısı bir görüntü verdikten sonra, savaş sona erer ermez Kürt halkına ikinci bir "1975 yenilgisi"nin yaşatılması için kanlı Saddam rejiminin her türlü pervasızlığı yapacağı en azından biliniyordu. Bir-iki yıl önceki öngörülerini bir yana bırakalım, Saddam rejimi 88-ilkbaharında Halepçe katliamıyla bunun ilk örneğini verdi. Kürt hareketini "Ülkesinin savaş halinde olduğu İran'la bütünleşen vatan haini bir hareket" olarak göstermeye çalıştı. İçerde örneği görülmemiş ırkçı-şovenist bir propaganda sürdürdü. Ve sürekli Körfez Savaşı'nın duracağını kolladı. O an gelince de tüm hunharlığıyla halkımıza saldırdı.

Irak Kürt örgütleri bu saldırının olacağını bilmiyorlar mıydı? Bu soruya olumsuz yanıt vermek en azından o örgütlere saygısızlık olur. Peki biliniyordu da neden bu sonucu belli ölçülerde değiştirebilecek önlemler alamadılar? Bu sorunun yanıtı ise, özellikle Irak Kürt örgütlerinin Körfez Savaşı'nın başlangıcından bu yana aralarında geçen olaylarda, geniş birlik hareketinin çok öncelerden hemen savaştan sonra sağlanamamasının nedenlerinde yatıyor. Bu konu sekiz yıllık ilişkilerin iyi bir incelemesini gerektiriyor. Ama şimdilik şu kadanım söyleyelim, eğer Irak Kürt örgütleri hemen savaştan sonra aralarında geniş yurtsever bir birlik kurabilseydi ve savaş sonrası konjonktürel

durumdan Kürt halkının özgürlüğü için birlikte "yararlanabilseydiler" sonuç farklı olurdu. Acılı bir sonuçtan sonra faraziyelere dayanan bir başarıların hayal tablosunu çizmiyoruz. Amacımız bu değil. "Şöyle yapılsaydı" biçiminde ifade ettiğimiz eleştiriler, zamanında birçok Kürt örgütü tarafından açık açık dile getirildi. Irak'ta 1975 yenilgisinden sonra, ülkemizin bu parçasında yurtsever örgütler arasında varolan düşmanlık son bulmadıkça, bu örgütler aralarında birliği gerçekleştirmedikçe başarıların mümkün olmayacağı her zaman söylendi. Irak Kürt Örgütleri -özellikle iki büyük örgüt KDP ve YNK- arasında 88'in başlarında birlik sağlandı. Bu adım tüm Kürt halkını, politik güçleri, Kürt halkının dostlarını sevindirdi. Bu birliğin sağlanmasında rol oynayan faktörleri mutlaka iyi değerlendirmeli. Ama yine de o adım, Saddam'ın kimyasal silahlar eşliğinde gerçekleştirdiği saldırıda büyük kayıplar vermemize karşın hareketin tümüyle kesintiye uğramasını önledi. 1975'te olduğu gibi bir bozgun yaşanmadı. Eğer bu birlik 1982'lerde sağlanabilseydi, Irak'ta demokrasi güçleri ve Kürt halkı amaçlarına çok daha yaklaşmış olurlardı.

Behdinin yöresindeki peşmerge yuvaları fonksiyonu gören yüzlerce köy ve mezrada yaşayan halkımız Saddam'ın siyanür gazından kaçıp kayıtlı kurtarmak için Kuzeye yöneldiğinde acıların yanında yurtsever örgütlerimizin eksik ve hatalarının payını da taşıyarak sınıra dayandı. Halkımız kaçmıyordu. En doğal bir hakkı kullanıyordu: yaşamak hakkı. Ülkesinin bir diğer bölümüne geçecekti. Ama araya istekleri dışında tel örgüler geçirilmiş, mayınlar döşenmiş, silahlar dikilmişti.

Türkiye sınırları isteyerek mi açtı?

Türkiye'nin Kürt mülteciler konusundaki ilk ikiyüzlülüğü sınırları açma konusunda başladı. Başta Başbakan Özal olmak üzere tüm yetkililer, olayı "ölümden kaçanları bağına basma, onlara sınırları açma" biçimin-

de kamuoyuna yansıtmaya çalıştılar. Özellikle o tarihlerde referandum nedeniyle süren propaganda çalışmaları için Kürtlerin sınır geçişini tam bir ikiyüzlülükle, pişkince kullandılar. Oysa olay hiç te öyle değildi. Türkiye hükümeti isteyerek sınırları açmadı. Hatta sınırların zorlandığı tam da günlerde Milli Güvenlik Kurulu sınırların kapatılması kararını almıştı. İlk gelenlerin geçişine izin verilmediği gibi, kaçak geçişler de evlerden toplanarak Irak güçlerine teslim edildi. Teslim edilenlerden 126 kişilik bir grup Irak askerleri tarafından katledildi. (Geniş bilgi için bkz İkibine Doğru, sayı 37,04 Eylül 88, aynı tarihli günlük basın)

Dışişleri görevlisi Nüzhet Kandemir, bir açıklamasında Irak'ın bu hareketini önceden tahmin ettiklerini, böyle bir hareketi beklediklerini söylüyordu. Bu hareket bekleniyorken MGK, konuyu bir toplantısında görüşüyor, sınırların kapatılmasını ve yeni önlemlerin alınmasını kararlaştırıyor. MGK'nun tutumu gösteriyor ki, Türk devletinin Irak'ta kınma uğrayan Kürt halkına yardım diye bir niyeti yoktu. Aksine Kürt direniş hareketinin kınlanması Türk devletini fazlasıyla memnun eder. Türk devletinin geleneksel politikasına uygun olan budur.

Türk devletinin politikasını o günlerde en iyi dile getiren Coşkun Kırca oldu. Uzun yıllar Türk devletini çeşitli uluslararası kurumlarda temsil etmiş, General Evren ve ordudaki ırkçı-amerikançı kesiminin şimdi de akıl hocalığını yapan Bay Kırca şunları söylüyor:

"İran ile Irak arasındaki savaşın sona ermesiyle yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Gerek -milli birliğini savaş sayesinde kurmuş görünen Bağdat, gerek Tahran şimdi, karşılıklı olarak destek vermiş oldukları kendi bölücülerini tasfiye edebilecek duruma gelmişlerdir. Türkiye'nin böyle bir tasfiyede büyük milli çıkar vardır.

(...) Bunun için ilk adım, İran'ın da, Irak'ın da kendi kısırtmış olduklarını, şimdi kendi ülkelerinde kontrol altına almalıdır. Sonra da, bu unsurlara, buldukları ülkeyle bütünleşmekten başka seçenekleri olma-

dığını göstermelidirler. Çünkü, Türkiye, İran, ve Irak'ta bölücülerin -bırakalım bağımsızlığı- adı ne olursa olsun özerklik yönünde bile en ufak bir ilerleyişi, her birinin kendi ülkesinde çok zararlı hevesler uyandı- rabilecektir. "Hürriyet, 15.09.88)

Bay Kırca daha sonra yazısına, bu politika doğrultusunda neler yapılması gerektiğini, Irak'ın Amerika'yı endişelendiren ve onları Kürtlerle diyalog kurmasına neden olan İsrail'e karşı sert tutumundan vazgeçirilmesi için hangi yöntemlerin uygulanacağını belirterek devam ediyor. Bu gedikli ırkçı, ama bu kadarla kalmayan bugün Türkiye'de iktidarda belirleyici olan şovenist-gelenekçi bir kesimin görüşlerine tercümanlık eden bu zat, diğer bir yazısında Özal'ın Milli Güvenlik Kurulu toplantı karar almadan önce demec verip "Irak'tan kaçanların kabul edilmesinin bir insanlık görevi olduğunu" söylemesine ateş püskürüyor. Bu davranışı devlet yöneticiliğiyle bağdaştırmadığını söylüyor. Kendi deyişiyle "Irak bölücülerini"ne sınırların açılmasına karşı çıkıyor. Şu "bölücüler" konusunda inisiyatif Evren'in alması gerektiğini ısrarla vurguluyor. (Hürriyet, 10.09.88)

Türk devleti ve hükümetinin Kürt mülteciler konusunda izlediği politika, Bay Kırca'nın görüşlerine uygun oldu. Sınara dayanan onbinlerin geçişine çaresiz boyun eğdiler. Ancak kimyasal silah kullanımı, uluslararası destek ve mültecilere yardım konularında Türkiye, geleneksel politikasını harfiyen uyguladı. Böylesi bir jenosit girişimi ve ardından onbinlerce insanın politik göçü dünyanın bir başka köşesinde meydana gelseydi büyük bir uluslararası soruna dönüşürdü. Türkiye, Kürt sorununun bu düzeyde uluslararasılaşmaması için diplomasi-nin her türlü hilelerini kullandı ve sorunu boğmaya çalıştı. Bunda önemli ölçüde de başarılı oldu. Bu konuya bundan sonraki bölümde değineceğiz.

Konuya dönersek; Türkiye devleti, sınırın açma konusunda bir zorunlulukla yüzyüze geldi. Kimyasal silahlar karşısında savunmasız olan sivil halk, öldürülmek pahasına

da olsa sının geçmek azmindeydi. O tarihlerde günlük başında çıkan haberler ve bizzat sınırda nöbet tutmakta olan asker ve subayların ifadeleri bu gerçeği doğruluyor. Türkiye iki seçenekle yüzyüzeydi: Ya bu insanlara ateş açacaktı, onları öldürecekti, ya da zaten işlemez hale gelen sınırın açacaktı. Türkiye bir katliamı göze alamazdı. Böyle bir davranışın dışta ve özellikle içte yaratacağı tepkiler önceden kestirilemezdi. Irak'taki kınım hareketi zaten sınırın bu yakasında halkımız arasında büyük bir gerginlik ve öfkeye neden olmuştu. Böylesi bir durumda Türkiye'nin sınıra kadar ulaşabilmiş insanlara ateş açması, halkımız arasında bir patlamaya neden olabilirdi. İşte böylesi koşullarda sınırlar açıldı. Ancak sınırların açılmasında yalnızca bu durum belirleyici olmadı, başka faktörler de rol oynadı.

En başta, o günlerde iç politika bakımından büyük önem taşıyan bir referandum söz konusuydu. İktidar partisi bu olayı propaganda aracı olarak kullanmak istedi. Sadece iktidar partisi değil, muhalefet partileri de aynı yararçı anlayışla davrandılar. Hemen tüm siyasi liderler, mültecileri kamplarda ziyaret etti, olayı "sahiplenmeye" çabaladılar.

Karar'da dış etkilerin, özellikle ABD ve Avrupa'nın önemli rolü oldu. ABD, Körfez Savaşı'nın seyrine paralel olarak, Irak'ın İran karşısında güçlü bir konuma geçmesinden itibaren, Ortadoğu'daki dengeleri, İsrail'in konumunu gözeterek, Irak'ın en önemli "iç sorunu" olan ve dinamik bir güç oluşturan Kürt hareketiyle diyalogunu sıklaştırdı. Yeni koşullarda güçlerine ihtiyaç duyduğu Kürtleri "memnun etmeyi amaçlayan" bir politika izlemeye başladı. Barzani'yi ülkesine kabul etmesi dışında yapmadığı bir tutuma girişti. 88'in haziran ayında C.Talabani'nin ABD'yi ziyaretine izin verildi. Birçok yüksek ABD yetkilileri Talabani'yle görüşmeler yaptı. Irak'ın Kürt halkına karşı saldırılarına kınandı. İşte, Kürtlerin Türkiye sınırına dayanması olayı, ABD'de "memnun etme" politikasının sürdüğü bir aşamada gündeme geldi. ABD'nin bu koşullarda Türkiye'ye sınırların açılması, Kürtleri kabul etmesi yönün-

de görüş empoze etmiş olması büyük ihtimal dahilindedir. Kürt sorununda alabildiğine kapalı, bağınaz ve şovenist olan ordunun, Türk Generallerinin Özal'ın kararıyla bu işe "evet" dedikleri düşünülemez. Generalleri bu konuda ikna eden yeşil ışık büyük olasılıkla Pentagon'dan, NATO çevrelerinden gelmiştir.

Batı Avrupa'nın tutumu ise zaten bellidir. Onlar Kürt sorununa bir "çözüm" yolunun bulunması için yıllarda çeşitli düzeylerde birçok kararlar aldılar. Bu sorunu, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na katılmasının önünde önemli bir engel görüyorlar. Başka nedenler olsa da bu konu gerekçe gösterilerek Türkiye sürekli sıkıştırılıyor. Böylesi bir durumda yüzünü AT'ye dönmüş bir Türkiye'nin sınırların açmaması ve şu veya bu biçimde Kürt halkının kınımına ortak olması, Türkiye'yi Batı Avrupa karşısında zor duruma düşürdü. AT'ye girme yanlısı ekonomik ve politik güçlerin, Kürtler konusundaki tavırlarında, Avrupa'nın tutumunun önemli bir etkisi gözlenmektedir. Zaten Avrupa'nın tutumu giderek Türkiye egemen güçlerinde de iki eğilim oluşmasına neden olmaktadır. Kürt halkının mücadelesi güçlendikçe, kendisini dayattıkça, soruna "çözüm" konusunda egemen güçler arasında arayışlar beliriyor. Bu arayışlardan biri Batı Avrupa'nın -son bir iki yılda bu devletlere ABD de eklendi- önerilerinden etkilenen, Türkiye'nin Kürt sorunundaki geleneksel reddedici politikasını terk etmesi ve kültürel hakların tamınmasını isteyen bir eğilimdir.

Kürt mültecilerin kabulü ve konuya ilişkin politika konusunda bu iki eğilimi: Kürt halkının varlığını bile reddeden, sorunu ekonomik ve devlet zorluğuyla çözme yanlısı olan geleneksel eğilim (devletin eğilimi) ile daha çok M.Ali Birand'ın yazılarında dile gelen eğilim çok açık görüldü. Kuşkusuz bu, önemli ve başlı başına ele alınması gereken bir konudur. Geçtiğimiz yılda ABD'nin "Kürt dostu" kesilmesi, çok sayıda yurtsever ve "devrimci"yi dost-düşman belirlemelerinde adeta şüpheye düşürdü, onları yeni arayışlara itti. Kürt halkına saldırılara karşı dayanış-

manın güçlendirilmesi son derece önemlidir. Bu destek ABD'den, hatta ABD Yönetiminden (ABD halkı ve yönetiminin dayanışmasını birbirinden ayırmak gerekir) bile gelse Kürt halkı için, yurtsever ve devrimcileri için çok çok anlamlıdır. Kürt hareketi, uluslararası ilişkilerde, dayanışmada kendine güvenmelidir. Bağımsız, kişilikli bir politika izleme başansı; gerçek dostlarını, dönemsel dostlarını ve de düşmanlarını birbirinden ayırdebilmenin ustalığını gösterebilmelidir. Hareketimize uzanan yardım ellerinin arkasındaki amaçları iyi bilmeliyiz. Bu konuda Kürt Hareketinin siyasi tarihi, bizim en büyük diplomasi öğretmenimiz olmalıdır.

Mülteciler ve gerçek durum

MGK'nın, ilk kararını değiştirerek çözüm ona "insani nedenlerle" sınırları açmak zorunda kalması, hemen ilk günden itibaren içte ve dışta propaganda malzemesi olarak kullanılmaya başlandı. burjuva basını, "ezilenlere kucak açtı", "kaçanları bağımıza bastık", "yardımseverliğimizi dünyaya gösterdik" türünden gülünç, şovenist böbürlenmelerle olayı kamuoyuna yansıtmaya çalıştı. Bölgeye giden sayılan bir elin parmak sayısını aşmayan dürüst gazeteci dışında, ne yazık ki Türk basını bu olayda iyi bir örnek sergileyemedi. Körpe Kürt yavrularının cesetlerinden çevreye kokular dağılırken, korkunç bir soykırım henüz sürerken birçok çözüm ona demokrat gazeteci-yazar bile, "Kürt sorununun ne kadar tehlikeli olduğunu, onunla oynamanın ateşle oynamak anlamına geldiğini" yazarak sorunun bir an önce iç ve dış kamuoyunun ilgi alanından çıkarılması gereğini vurguladılar. "Türkiye'nin bu işe bulaştırılmamasını" salık verdiler. Sanki Türkiye bu konuda "boğazına kadar batmamış"; bu sorunla direk, her yönüyle ilgili değilmiş gibi!

Resmi makamlar da bir kez sınıra açmak zorunda kaldıktan sonra bu olaydan iç ve dış politikada ne kadar çok yararlanabilirler, bunun çabalama giriştiler. Basına yansıyan

bilgiler itibarıyla Kürtlerin kabulünde ilk olumlu tepki Başbakan Özal'dan geldi. Hatta çıkan haberlere göre, Özal bu konuda Evren'i ve MGK'nun asker kökenli üyelerini bir hayli ter dökerek ikna edebilmiş (Y.Doğan, Cumhuriyet, 02.09.88). Özal'ın bu eğiliminde daha önce değindiklerimiz dışında başka hangi faktörler rol oynadı, bunu bilmiyoruz. MGK'nun askerlerin çoğunluğuna dayanan yapısı gözetildiğinde, ABD ve NATO unsuru, buradan gelen telkinlerin "ikna"da büyük rol oynadığı olasılığına öne çıkıyor.

Kürt mültecilerin sınırı geçiş sorunu dış dünyada Türkiye'ye yöneltilen eleştirilere karşı bir propaganda malzemesi olarak kullanıldı, ve bu hala yapıyor. Başbakan "sınıra açma" kararından hemen bir gün sonra şunları söylüyordu: "Herhalde Türkiye'nin bu davranışı bütün dünya aleminde bu konularla ilgili olarak yapılan ithamlara, bazı terör organizasyonlarının dışarda yaptığı menfi propagandalara en güzel cevaptır. "- (Milliyet, 02.09.88) Türkiye bu karar nedeniyle Batı Dünyası'ndan olumlu tepkiler aldı. Ancak bu, Türkiye'de insan haklarının çiğnendiği, demokrasinin olmadığı, Kürt halkı ve azınlıkların varlığı ve en doğal haklarının yadsındığı gerçeklerini değiştirmiyor. Öyle, başka biçimde davranma seçeneği olmayan bir kararla Türkiye'nin "kara yüzü" değişmez. Kaldı ki, Türkiye devleti Kürtlere "sınıra açtı" ama geçenlere mülteciliğin uluslararası antlaşmalarla gerektirdiği koşulları sağlamış değildir. Sınıra geçen Kürtlere hala mülteci bile denmiyor. Bütün dünya bu ikizlülüğü görüyor. Görmeyen ve göremeyenlere de bu gerçeği anlatmak gerekir. Türkiye'nin "sınıra açma"sı ve mültecilere günde birkaç somun dağıtılması asla abartılmamalıdır. Mültecilere ilişkin gerçekler hiç de Türk yetkililerinin sunduğu gibi değildir. Sırasıyla ele alalım:

"Kürtlere "ad" konamıyor!"

Bir gazete, Kürtlerin statüsüne ilişkin belirsizliği "Kürtlere ad konamıyor" başlığıyla veriyordu. Sömürge Valisi H.Kozakçıoğlu,

Kürtleri "Sının toplu halde ve silahlı olarak geçen kişiler", Dışişleri Yetkilileri ise "Türkiye'de geçici bulunan Irak vatandaşları" olarak tanımlıyordu.

Olaydan iki buçuk ay sonra İçişleri Bakan Kalemli de bu insanların iltica talebinin olmadığını, yalnız 20 binden fazlasının üçüncü bir ülkeye gitmeyi arzuladıklarını açıklıyordu. (Cumh.11.11.88)

Uluslararası hukuk ve temel insan hakları açısından sorun ele alındığında bu açıklamaların hiçbir izahı yoktur. Kürt halkı Irak'ta politik ve etnik nedenlerle bir soykırımla yüzyüze geldi. Bunun sonucunda bir politik göç oldu. Türkiye, geleneksel şovenist politikası nedeniyle insanlarımızı gerçek kimlikleriyle adlandırmaya bile -ki bu ikellik Türkiye'yi uluslararası kamuoyu önünde gülünç duruma düşürüyor- Irak'tan bu tarafa geçen Kürtler politik mülteci statüsünde sayılmak zorundadır. Göçmenlerin isteği de, Kalemli'nin gerçekleri sapırmak isteyen yalanlarının aksine bu yöndedir.

Türkiye kamuoyundan destek çağrısında bulunan Kürt Mülteciler düşüncelerini ve isteklerini şöyle açıklıyorlar:

"Iraklı egemen zalimlerin kimyasal bombardıman sonucunda, en kutsal varlığımız olan topraklarımızdan ve şehitlerimizden ayrılarak Türkiye'ye iltica ettik. İki aya yakın bir süredir Türkiye'deyiz. Yaşam koşullarımızın iyi olduğu hiç de söylenemez. Yarattılmaya çalışılan kamuoyunun objektif olamayacağı aşikardı. Ancak beyhude çabalar hala sürüyor."

"Bütün ısrarlarımızı rağmen, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti mülteci statümüzü kabul etmiş değil. Bunun, dostluğun değil, dost olmamanın işareti olduğu inancındayız. Kırgın ve buruğuz. Haklı talepleri için yüzyıllardır savaşan bir halkız. Burada bulunmamız, bu savaşın bir halkası olduğumuzun bir kanıtıdır. Tüm demokrat ve ilerici kamuoyunu aşağıdaki taleplerimizin gerçekleştirilmesi için dayanışmaya çağırıyoruz."

"1. Siyasi mülteci olduğumuz ilan edilsin. 2. Yerleşim birimlerimizdeki güvenlik önlemleri kaldırılmamızın içinde değil, birimlerin çevresinde alınsın. 3. Provakasyonlara son verilsin. 4. Gıda yardımı asgari düzeyde sağlansın. 5. Sağlık hizmetleri olgun düzeyde ele alınsın. 6. Avrupa'ya göç izni verilsin. 7. Çocukların eğitimi için Kürtçe okul açılsın. 8. Akrabası olanlar akrabalarının yanına yerleştirilsin. 9. Bölünmüş aileler birleştirilsin." (İkbaline Doğru, 30.10.88)

Olayın bizzat muhataplarının çağrı metni, istekleri gerçekleri sergiliyor. Türk devletinin başından beri bu konuda takındığı tutum tam bir ikiyüzlülük oldu.

Türk hükümeti, bu olay gelip kapıya dayandıktan sonra iki yönlü bir politika izlemeye başladı. Bir yandan olayı iç ve dış politikada olabildiğince sömürmek. Diğer yandan gelenleri bir an önce Irak'a veya "üçüncü bir ülkeye" göndererek sorundan sıyrılmak istedi. Irak'la İran arasında mekik dokunmaya başlandı. Nihayet bu çabalann sonucu Irak göstermelik bir af ilan etti. Türk yetkililer daha fazla insanı Irak'a göndermek için elden gelen çabayı gösterdiler. Irak'ın ajanları peşmerge kılığında Silopi'deki kamplara sokuldu. Bu ajanların provakasyonunu sonucu mülteciler arasında kavga çıktı, ölen ve yaralananlar oldu. Tüm ısrarlar karşın ancak 917 kişi geri dönmeye "ikna edildi". Bunlardan bir bölümü daha sonra dönen dolapları fark ettiler, Irak'a gitmek istemediler. Ama Türk Yetkililer basının önünde bu insanları da Irak'a postaladılar. Bunların arasında sadece iki peşmerge bulunuyordu. Nevzat Kadir ve Mehmet Salih adlarındaki peşmergelerin Irak tarafından kandırılmış olduğu diğer peşmergeler tarafından ifade edildi. (Cumh.16.10.88)

"Üçüncü ülke" İran'a gönderilen Kürtlerin sayısı çeşitli açıklamalara göre 20 bini aşılıyor. Bunlar sınır geçencilerin sayısına dahil bile edilmedi. Bu konu İran'la Türkiye arasında hatırlanacağı gibi tartışmaya, ciddi diplomatik soruna dönüştü. (Cumh.15.10.88)

Tüm baskılara karşın, kendilerini gerek Irak'ta, gerek üçüncü bir ülkede bekleyen yeni zorlukları bilen Irak Kürdistanı halkımız yeni bir göçe razı olmadı. Hürriyet bu durumu "Irak'tan gelen Kürtler başka bir ülkeye gitmeye yanaşmıyor.. PEŞMERGE HESABIMIZ TUTMADI" biçiminde şöyle dile getiriyordu: "Türkiye'nin geçici sığınma izni verdiği 60 bine yakın "Kürt" mültecinin, yerlerinden kılmıdamaya niyeti olmadığı belirlendi. Böylece, Ankara'nın "Üçüncü bir ülkeye gönderme" planı, zora girdi..." (Hürriyet, 15.09.88). Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü İnal Batu'nun, "Biz, İran veya başka bir üçüncü ülkeye gitmek isteyen tüm kişilere gerekli kolaylıkları göstermeye hazırız." sözleri "üçüncü ülke" politikasını doğruluyor. Dışişleri Bakanlığının bir başka açıklamasında, geçenlere bu nedenle "geçici" bannma izni verildiği ve şu aşamada mülteci olarak kabul edilmelerinin düşünülmediği belirtiliyor.

Tüm açıklamalar gösteriyor ki, Türkiye hiç te "ezilenlere kucak açmış" değil. Bir zorunluluk karşısında, olayı en "ucuz bir şekilde aşabilmenin politikasını gütmüştür.

Türkiye, kimyasal silah gerçeğinin ortaya çıkmasını engelledi..

Irak Kürdistanı halkımızın kutsal topraklarını, şehitlerini bırakıp göç etmek zorunda kalmasının temel nedeni, Irak tarafından tüm uluslararası antlaşmalar çiğnenerek kullanılan kimyasal silahlardır. O tarihlerde Hakkari'de bulunan SHP Milletvekili Cüneyt Canver bu gerçeği şu satırlarla dile getiriyor: "peşmerge kaçın" sözünü hiç sevmiyordu. Düşmanla savaşırken kaçmamışlardı. Kimyasal silahların karşısında çaresizdiler. Düşman yoktu ortada, yalnızca kimyasal silahlar vardı." (Cumhuriyet, 14.09.88)

Irak kimyasal silah kullandı mı, kullanmadı mı; bunun izlerine rastlanmış mıydı, rastlanmamış mıydı? Konuyu bu türden sorulara yanıt arayarak tartışmak, abesle iştigal olur. En doğrusu, Türkiye bu gerçeğin

ortaya çıkmasını nasıl engelledi, bu tavnıyla Irak'a nasıl yardımcı oldu, bunu bilince çikarmaktır.

Gazeteci M.Ali Birand, o tarihlerde Brüksel'den şu gözlemlerini iletiyor: "Irak lideri Saddam Hüseyin'in geleceği, Türkiye'nin daha doğrusu, Dr.Sinan Seyfioğlu'nun iki dudağının arasında. Türkiye'nin resmen "Irak'tan gelen Kürtlerde kimyasal silah kullanıldığına dair izler vardır" demesi, her gün giderek artan bir kampanyanın kapanmasına ve Irak'ın uluslararası kamuoyu tarafından cezalandırılmasına, Amerika'nın tüm yardımı kesmesine kadar gidecek aşamaya geldi.

"Türkiye resmen söylemese bile, Diyarbakır yöresindeki kamplarda Kızılay adına, gelenleri muayene eden Dr.Sinan Seyfioğlu, tamamen kişisel bulgularına dayanarak böyle bir iddiada veya açıklamada bulunması yeter. Uluslararası kamuoyu Türk doktorun sözlerinden hareket ederek Bağdat'a karşı yaptırım uygulamaya başlanması kampanyasını artıracak."(...)

"Şu sıralarda Batı'daki kampanyanın boyutlarının daha büyüyüp Irak'a karşı tüm Batı ülkelerinin harekete geçip cezalandırmaya yönelmekte yavaş davranmalarının tek nedeni, Türkiye'nin tutumu. (...) Türkiye sürekli reddettiği için bu kampanya yavaş gidiyor ve bir olasılıkla uzarsa, gücünü kaybedecek." (Milliyet, 16.09.88)

Türkiye, bu konuda dürüst davranmadı. Kimyasal silah bulgularına rastlanmadığını açıkladı. Dürüst, çok sayıda doktorun bu yöndeki bulgularını açıklamalarını çeşitli yöntemlerle engelledi. Birleşmiş Milletler'in Araştırma Heyeti'nin Türkiye'ye gelmesine izin verilmedi. Merkezi ABD'de bulunan "İnsan Haklarını Savunan Doktorlar" örgütü üyesi Dr.Robert Cook-Deegen'in yeterli incelemelerde bulunmasına olanak tanınmadı. İki kampta (Mardin ve Diyarbakır'da) yaptığı sınırlı incelemelerde elde ettiği bulgular sonucu kimyasal silahlar kullanıldığına dair açıklamaları Türkiye tarafından doğrulanmadı.

Sayın Birand'ın belirttiği gibi Türkiye iddiaları reddettiği için önceleri kampanya yavaş gitti, süre uzadıkça da ne yazık ki gücünü kaybetti.

Türkiye bununla da kalmadı. Irak'a karşı şu veya bu nedenle tutum alan ABD ve bazı Batı Avrupa ülkelerini bu konuda ikna etmeye de çaba gösterdi. Bu iş için Türkiye oldukça aktif bir diplomasi sürdürdü. Bu olaylarda "anahtar adam" diye tanımlanan Dışişleri Müsteşarı Nüzhet Kandemir ABD'ye gitti. Ziyaret sırasında basında çıkan şu haber ilginçtir. "...Büyükelçi N.Kandemir'in hafta başında ABD'de yürüttüğü siyasi danışmalar, Türk tarafına göre, Irak'ın Türkiye'ye kaçan Kürtler üzerinde kimyasal silah kullanıp kullanmadığı konusunda, Ankara ile Washington arasında patlak veren tartışmada, Ankara'nın haklılığının tescil edilmesiyle sonuçlandı." (Hürriyet, 28.10.88). Olay çok açık. Kimyasal silah kullanımı, insani bir sorun veya uluslararası anlaşmaları çiğneme olarak ele alınmamıştır. Siyasi ilişkileri, konjonktürü etkileyen bir unsur olarak ele alınmış ve Irak'ın bu olayda suçlanması engellenmiştir.

Türkiye, gerçekleri gizleyerek Irak'ı doğrudan desteklemiş, Kürt halkına karşı kınma ortak olmuştur. Türkiye neden bu tavni gösterdi?

Engellenmesi gereken tehlike: Kürt sorununun uluslararası bir kimlik kazanması

Irak, Kürt sorunundan kurtulmak, onu "kökünden çözmek" için tam bir soykırım hareketine başladı. Ancak Irak'ın saldırısı çok kısa süre içinde tam ters bir etkiye bulundu. Kürt sorununun tüm dünyada tartışılmasına, politik güçlerin dikkatinin yeniden Irak ve Kürt halkı üzerine dönmesine neden oldu. Kürt sorunu, 2.Dünya savaşından bu yana hiç böyle geniş yankı uyandırmamıştı. Bu kez konu politik özelliğinin yanı sıra hümanist boyutlarıyla da

öne çıkıyor ve çok daha geniş bir desteğe ulaşıyordu. Bu gelişme Türkiye'yi, Irak'tan daha çok endişelendirdi. Kürt sorununun uluslararası bir kimlik kazanması, ister istemez Kürdistan'ın en büyük parçasını işgal altında bulunduran, Kürt halkının varlığını bile inkar eden Türk devletini de gündeme getirecekti. Öyle de oldu. Dünyada Kürt sorunu, Türkiye'nin de temel sorunu olarak tartışılmaya başlandı, güncelleşti. İşte Türkiye başından itibaren Kürt sorununun uluslararası düzeyde güncelleşmemesi, bu sorunun bir an önce gündemden çıkması için ikiyüzlü bir politika izledi. Kimyasal silah gerçeğini bu nedenle engelledi. Eğer kimyasal silahların kullanıldığını açıklasaydı ya da bu gerçeğin ortaya çıkmasına olanak sağlasaydı, Irak'a yaptırımlar uygulanacaktı. Bu da doğal olarak, Kürt sorununu daha çok güncelleştirecekti ve politik bir çözüm arayışını gündemleştirebilirdi. Böyle bir gelişme Türkiye'yi çok çok rahatsız eder. Bu tehlikeyi gören Türk hükümeti, konunun bir an önce unutturulması için elden geleni yaptı. Irak'ın, onun arkasında saf tutan Arap Birliği Örgütü'nün kolay kolay sağlayamayacağı, kendileri açısından başanlı diplomatik bir sonuç elde etti. Böylelikle Türkiye, Kürt halkına geleneksel düşmanlığının yeni bir örneğini daha gösterdi. Üstelik kimyasal silahlardan kaçan Kürtleri "bağna basan" bir devlet görüntüsünü vermeye çalışarak..

Türkiye, bu ikiyüzlü politikasını sadece kimyasal silahlar konusunda değil, Kürt halkına uluslararası düzeyde yapılacak yardımlarda da gösterdi. Kürtlere mülteci statüsünü tanımayarak, uluslararası hümanist örgütlerin devreye girmesini engelledi. Bir gazetecinin sorusu üzerine Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu Basın Sözcüsü Judith Cummins, Türkiye'ye sığınan Iraklı Kürtlere yardımda bulunmak konusunda bir programın bulunmadığını belirterek şunları söylüyor: "Merkezi Cenevre'de bulunan yüksek komiserliğin tüzüğüne göre mültecilere ev sahipliği yapan

ülkenin yardım isteği olmadan devreye girmiyoruz. Türkiye'den de Irak'lı Kürtler konusunda bugüne kadar bir talep gelmedi". (Cumh.15.10.88). Kızıllaç konusunda da Türkiye'nin tutumu aynı oldu. Ekim ayı başlarında Türkiye'ye gelen bir Kızıllaç Heyeti Başkanı François Ammar "Yetkililer, peşmerge işine kaşmamamızı tavsiye etti" şeklinde açıklamada bulundu. (Cumh.4.10.88).

Türkiye, Kürtler adına yapılacak yardımları sürekli engelledi. İspanya'da "Kürdistan halkıyla dayanışma komitesi"nin topladığı yardım malzemelerini, Komite'nin adında Kürdistan kelimesi var diye kabul etmedi. Bu konu, İspanya Elçiliği ile Türk Yetkililer arasında görüşme konusu oldu.

Türkiye önce konu sırf uluslararası bir özellik alması diye hem ilgili kurumlar, hem de devletler nezdinde hiçbir girişimde bulunmadı. Ancak sonradan tam bir dilenci tutumuyla tüm dış temsilciliklerini harekete geçirerek döviz toplamaya girişti. Ciddiyetten uzak bu tutum pek yankı bulmadı. Açılan mendil büyük ölçüde boş kaldı. Ne var ki bundan yine mülteciler etkileniyor. (Geniş bilgi için bkz.M.Ali Birand, Milliyet, 01.10.88)

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türkiye, gerek kimyasal silah, gerekse yardım konusunda insanca bir tutum göstermedi, politik bir tercih yaptı. Uygulamaları da tercihi ve Kürt sorununa ilişkin politikasına uygun düştü.

Türkiye'nin özellikle kimyasal silah kullanımı konusunda Irak'ı kollayan bir tutum izlemesinde kuşkusuz Irak'la varolan ticari ilişkileri, Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın restorasyonunda pastadan büyük pay kapma isteği de önemli rol oynuyor. Ancak bu ve benzeri faktörler ikincil önem derecesindedir. Asıl belirleyici olan Kürt sorunudur. Basında zaman zaman çıkan, Kürt sorununu gözardı eden yorumlar kamımızca tek yanlı, hatta Kürt sorununu resmi politikaya uygun olarak gizlemeye yöneliktir.

Türkiye, Kürtlere tutsak gibi davranıyor

Kamplarda bulunan Irak Kürdistanı halkımıza Türkiye, yardım eli uzatılması gereken insanlar olarak değil, savaş tutsağı gibi yaklaşıyor.

Irak Kürtleri sınırın geçer geçmez hemen güvenlik güçleri tarafından kontrol altına alındılar. Dış dünyayla, Hakkari yöresindeki akrabalarıyla her türlü ilişkileri engellendi. Daha sonraları geçici ve kış mevsimini geçirmek üzere yerleştirildikleri kamplarda çevreleri tel örgülerle örüldü. Kampları dışına çıkılmaları yasaklandı. Güvenlik güçleri sadece kampları çevresinde değil, önlemleri çadırların içine kadar taşıdılar. Öyle ki bu "önlemler" insanların özel hayatına müdahalelere kadar vardırdı. Bu durum peşmerge aileleri arasında ciddi rahatsızlıklara neden oluyor. Nihayet kamuoyuna çağrıldığında yer alan isteklerinden biri, güvenlik önlemlerinin çadırların içinde değil, birimlerin çevresinde alınması yönündedir.

Mültecilerin nakli sırasında gazetecilerle konuşma fırsatı bulan bir peşmerge anası, Fatma Abdullah "Esir değil siyasi mülteciyiz. Devletin bu statümüzü neden kabul etmiyor" sözleriyle hoşnutsuzluğunu dile getiriyor. Diğer peşmergeler de baskılardan, MİT'in oyunlarından söz ediyorlar. Uzunsırt kampında 13 kişi siyasi kişilikleri nedeniyle gözaltına alınmış. Ali Cebrail, en son Telli Hasan adı peşmergenin MİT'çiler tarafından gözaltına alındığını söylüyor. Tutuklamalar, yetkililer tarafından da doğrulanıyor. Gerekçe "göze batmalanmış".. (Geniş bilgi için İki Bine Doğru, 30.10.88).

Türk yetkililer, mültecilerin akrabalarıyla, yöre halkıyla diyalogunu engellemek için iki yönlü baskı yürütüyor. Hem mültecilerin bu yöndeki istekleri, hem de yöre halkının kamplara girmesi; aynı dili konuştukları, gelenek ve görenekleri paylaştıkları kendilerinden bir parça olan bu insanlarla ilişkileri

baskılarla engelleniyor. Yetkililer bu konuda özellikle çok hassastırlar. Böyle bir ilişkinin yurtsever uyanışa katkıda bulunacağını, politik etkilerinin olacağını düşünüyorlar. Öte yandan bunun, mültecilerin koşullarıyla ilgili gerçeklerin dışa yansımada ve kamuoyunda onlara desteğin artmasında etkileri de hesaplanıyor. Oysa Türkiye, bu konunun bir an önce kapanmasını istiyor. Bu nedenle iç ve dış kamuoyunun kontrolünden rahatsızdır.

Kamplardaki yaşam koşulları da iddia edildiği gibi hiç de insani düzeyde değil. Mültecilerin içinde buldukları zorluklar yeterli olmasa da, zaman zaman günlük baskısına yansıyor. En son olarak Milliyet gazetesi ve bazı dergilerde çıkan haberler İnsanlık adına üzücüdür. Mültecilerden Süleyman Muhammed, "10 nüfusum var, günde 5 somun veriliyor" diyor. Mültecilerin en büyük sorunları soğuk, yetersiz beslenme, sağlık hizmetleri ve baskılar. Eylül'den bu yana belirlenebildiği kadıyla yaklaşık 500 ölüm olayı oldu. Ölenlerin çoğunluğu çocuk. Sadece Şemdinli yöresinde Belene dağlarında 200 dolayında çocuk hayata gözlerini yumdu.

Yetkililer, bu gerçekler hatırlatıldığında pekala "aslında fazla yüz verdik, misafir misafirliğini bilmeli" diyebiliyorlar.

Bulgaristan'dan, Afganistan'dan getirilenlere böyle mi davranılıyor? Çeşitli ülkelerden özellikle politik amaçlarla gelişleri özendirilen veya getirtilen Türk asıllı vatandaşlara bilindiği gibi ev, arazi veriliyor. Gerçi bu insanların da önemli bir bölümü sonradan unutuluyor. Onlar da Türkiye'nin aç ve sefilleri arasına katılıyorlar. Ama en azından onlardan ırkçı-şovenist ve anti-sosyalist doğrultuda politik alanda yararlanabildikleri sürece, her türlü yardımı yapıyorlar. Türkiye için Kürtler, bu statüde bile değil! Birkez kapımıza dayanınca bu olaydan "dünya aleminde ne kadar yardımsever (!) olduğumuzu göstererek, şer örgütlerinin aleyhteki propagandalanını bu olayı kullanarak kırmaya çalışalım" ama zaten düşmanlarımız olan bu insanları da aç ve

açıkta bırakalım, ölümle yüzyüze getirelim. Kimyasal silahlardan ölmekten kurtulup buralara kadar gelmenin ne anlama geldiğini "burunlarından fitil fitil getirelim". ANAP milletvekili Taşoğlu bu politikayı, "Kürtlerin faydası yok. Kürt sorunu bizim için bir derd. Peşmergeleri kabul etmekle bu derdi daha da artırdık ve başımıza bela aldık" (Milliyet, 06.10.88) sözleriyle gayet açık dile getiriyordu.

Cezaevlerindeki ilericiler için "bunları asmayalım da besleyelim mi?" mantığını taşıyan Türk yetkilileri" ikinci düşman "Kürt halkı için de aynı düşünceyi ve politikayı uyguluyorlar.

Bu nedenle Türk devletinin Kürt mülteciler konusunda yaptığı insan hakları savunuculuğu tellallığı teşhir edilmeli, gerçekler iç ve dış kamuoyuna en iyi biçimde iletilmelidir. Konu canlı tutularak Türk devletinin sorununu unutturma oyunu bozulmalıdır.

Türk devleti ne insan haklarıyla ne de "misafirlik gelenekleriyle bağdaşmayan bir fırsatçılığı da yapıyor. Peşmergeler arasından korucu devşirmeye çalışıyor. Çeşitli vaatlerle bazı peşmergeler kandılarak korucu yapılıyor ve iyi tanıdıkları yörelere götürülerek operasyonlarda kullanılıyorlar. Çaresizlik, açlık ve yılgınlık bazı insanları inançsızlığa, hatta ihanete götürebilir. Bunu koşulları bir sonucu saymak gerekir. Ancak Türk güvenlik güçlerinin, MİT'in bu konudaki tutumunun, Osmanlı-Türk devlet geleneğine uygunluğu dışında bir izahı olamaz. Bu fırsatçılığa Irak Kürdistanı örgütleri başta olmak üzere hepimiz ısrarla dikkat çekmeliyiz. Peşmergelerin MİT'in çengeline takılmasını önlemeliyiz.

Kürtlere destek çabalarına karşı yoğun baskılar...

Türkiye'de demokratik ve sol hareket, uzun bir baskı ve zulüm döneminin ağır etkileri altında bulunuyor. Kanla, süngü zoruyla sağlanan "sessizlik" henüz tümüyle aşılmış değil. Devrimci hareket yeni yeni

canlanıyor. Türkiye'de tam bir polis devleti hüküm sürüyor.

Demokratik ve sol hareketin içinde bulunduğu ağır koşullara rağmen, Kürt halkı Irak'ta soykırımı yüzyüze geldiğinde, Türkiye'de halkımıza anlamlı bir dayanışma gösterildi. Türk hükümeti, hem Irak'ı memnun etmek, hem de genel olarak demokratik hareketin canlanmasına karşı olduğu için Irak'ı protesto eylemlerini gücü yettiğince engellemeye çalıştı. Yine de büyük şehirlerde bazı gösterileri engelleyemediler.

İstanbul'da Kars Milletvekili Vedat Altun, İstanbul SHP eski il Başkanı Ercan Karakaş ve 24 ilçe başkanının, Irak Konsolosluğu'na siyah çelenk koyma girişimi polis tarafından cop, sopa ve silahla engellendi.

Demokratik Basın Birliği'ne üye bazı aylık dergilerin gösterileri engellendi. Bu gösterilerde gözaltına alınanlar oldu.

"Doğulu" Milletvekillerinin girişimiyle SHP içinde bir Yardım Komitesi kuruldu. Birkaç kez heyetler oluşturularak kamplarda incelemeler yapıldı. İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi de benzer bir dayanışma girişiminde bulundu.

Sol dergilerin hemen tümünde konuya ilişkin yazılar yayımlandı. Bu konuda yazılar yayınlayan tüm dergiler toplandı. Birçok derginin bürosuna baskınlar yapıldı. Bu nedenle dergi sahipleri ve yazı işleri müdürleri tutuklandı. Bütün bu dayanışma eylemleri sevindirici, halklarımız arasında güveni artıran, mücadele birliğini güçlendiren eylemler oldu. Bazı sol çevreler ise ne acı ki SHP'nin açtığı yolda bile Kürt halkıyla dayanışma için gereken çabalara gösteremediler.

Mültecilerin geleceği ve görevlerimiz

Türk devletinin bu konuya ilişkin politikası açık. Kürtlere mülteçilik statüsünü tanımak niyetinde değil. Kendi deyişleriyle; Lübnan'dakine benzer bir "Filistin sorunu"yla yüzyüze gelmek istemiyorlar, bu in-

sanlan bir an önce üçüncü bir ülkeye göndermeye çalışacaklar. Tüm baskılara rağmen kalanları da büyük olasılıkla İç Anadolu'da Kürdistan'dan uzak bölgelere sürecekle.

Irak Kürdistanı Ulusal Cephesi ve peşmerge aileleri arasında en çok taraftan bulunan KDP'nin tutumundan anlaşıldığı kadıyla; Irak Kürt örgütleri, peşmerge ailelerinin şimdilik Türkiye'de kalmasından yana. Çeşitli kaynaklardan aldığımız bilgiler de bu eğilimi doğruluyor. Kanımızca bu tavır doğrudur. Ancak bu tavır, Türkiye'nin tutumu göz önüne alındığında sistemli bir dayanışma çalışmasını gerektiriyor. En önemli çalışma ise sorunun aktüel tutulması ve uluslararası platformlara taşınmasıdır. Dikkat edilirse Türkiye'nin en çok rahatsız olduğu nokta uluslararası örgütlerin, devletlerin ilgisidir. Kontrolde rahatsızdır. Olayın başından beri konuyu dış kamuoyunun ilgi alanından uzaklaştırmaya çalışıyor. Kürt mülteciler sorunu, BM ve AT'nin ilgili örgütlerinin gündemine götürülmelidir.

İç kamuoyunun da ilgisi, desteği önemlidir elbet. Siyasi partilerde konu devamlı tartışılmalıdır. Özellikle, üst yönetimi rahatsızlık duysa bile SHP'nin tabanında, Kürdistan'daki örgütlerinde dayanışma yolları bulunmalı, bunun kanalları açılmalıdır.

Kürt mülteciler konusunu Türkiye'de tartışacak, ona sahiplenecek lokomotif güç açıktır ki sol harekettir. Yukarıdaki görevlerin başlanması da büyük ölçüde sol hareketin tutumuna, eylemliliğine bağlı olacaktır. Bu konu, bugün her iki halkın mücadele birliği ve dayanışmasında öne çıkmıştır.

Türkiye Kürdistanı örgütleri, Irak-Kürdistan Ulusal Cephesi'yle konuyu tartışarak ortak görevleri belirlemeli, içte ve dışta işbirliğinin iyi ortamını hazırlamalıdır.

Sorun, savaş koşulları içinde politize olmuş binlerce insanımızın heder olmasını önlemek, yeni durumu yurtsever hareketi daha da güçlendirmek için başarılı bir dönüşümle birleştirmektir. □

QELEDİZ'I KURTARMAK İÇİN OMUZ OMUZA.

Medico İnternational'den H. Remscha ile söyleşi:

Arkadaşımız B. Ayaz F. Almanya'da, kasım-1980'de Medico İnternational adına İran Kürdistanı'na giden, buradaki kamplarda incelemelerde bulunan gazeteci grubundan Sayın Hans Remscha ile görüştü. Kendisiyle yapılan söyleşiyi aşağıda yayınlıyoruz. Kürt halkının dostu Hans Remscha arkadaşına katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Bergeh Redaksiyonu.

-Basından sizin Kürdistan'a gittiğinizi öğrendik. Bize söyleyebilir misiniz, Kürdistan'a ne zaman gittiniz, hangi örgüt adına ve ne amaçla?

-Biz geçen yılın kasım ayında Kürdistan'a (İran Kürdistanı'na) gittik. Üç gazeteci olarak Medico İnternational örgütü adına gezimizi gerçekleştirdik. Bizi orada KRA örgütü, yani Kurdish Relief Association (İrak Kürdistan Cephesi'ne yakın olan bir Tabipler Kuruluşu) yardımlaşma kurumu kabul etti ve oradaki kamplarda bizi geçirdi.

-Ne kadar süre orada kaldınız?

-Üç hafta orada kaldık.

-Hangi bölgedeki kampları gezdiniz?

-Sağız ve Serdeşt bölgesindeki altı mülteci kampını gördük.

-Peki İran'ın diğer bölgelerinde başka kamplar var mı?

-İran'ın diğer bölgelerinde de kamplar var. Üç vilayette: Baxtiran, Kürdistan ve Batı Azerbaycan Vilayetlerinde..En büyük kamplar kuzey tarafta, yani İran-İrak-Türkiye sınır üçgenine yakın bölgede; Zeve ve Urmiye kampları. En büyük kamplar o taraflarda.

-Buradaki kürtler Türkiye üzerinden gelenler midir?

-Bizim gördüğümüz kamplarda Soran Bölgesinden gelenler vardı. Yani Türkiye üzerinden gelenler değil. Piranşehir ve Zeve kamplarındaki kürt mülteciler ilk önce Türkiye'ye geçmişler ve Yüksekova üzerinden Hakkari Vilayetinden, bazıları istemiyerek İran'a getirildiler. Bazıları da isteyerek, Türkiye'deki bilinen o çok kötü koşullardan İran'a kaçtılar.

-Gezdiğiniz kamplardaki kürtler ne zaman gelmişlerdi?

-Bizim gezdiğimiz kamplardaki kürtler Irak Devletinin ilk saldırılarından sonra, yani Halepçe Katliamı'ndan sonra İran'a gelenlerdi. 1988 ilkbaharında mart-nisan aylarında Irak askeri güçleri Kürdistan Yurtsever Birliği'nin askeri üslerine taa-ruzda bulunmuşlar ve o dönemde Dokan, Sergalo, Bergalo, Şahnstın Bölgelerinden, diyebiliriz henüz kış koşullarında (bu bölgelerde mart-nisan aylarına hava- lar henüz çok soğuk oluyor) binlerce in- san evini-barkını terk etmek zorunda kalmış. O saldırılarda kimyasal silahlar büyük çapta kullanılmış. Çok insan hem saldırılar sırasında, hem de göç sırasında ölmüş. Oradaki insanlar bize bu sayının uluslararası basında çıkandan çok çok fazla olduğunu söylediler; belki sekiz-do- kuz bin..

-Önemli bir konu da kimyasal silah soru- nu. Biliyorsunuz Irak hala kimyasal silah ku- llanmadığını iddia ediyor. Türkiye de bulguları gizlemekle Irak'a tam yardımcı ol- du. Siz orada gördüğünüz kürt mülteciler arasında kimyasal silah kullanımıyla ilgili gözlemler de bulunabildiniz mi, bu tür bulgu- lar var mı?

-Bu tür bulgular var. Herkes görebilir. Bu çok açık, oraya gidip gören hiç kimse bunu inkar edemez. Çünkü her kampta, gittiğiniz her yerde, KRA Örgütü'nün has- tanelerinde yüzlerce yaralı insan görmek mümkün. Biz de bunları gördük. Yarala- rın kimyasal silahların sonucu olduğunu, kaba bir gözlemlerle de saptamak mümkün. Çünkü en çok kullandıkları hardal gazı, almancağı Senfgas. Tabii diğer gazlar ör- neğin Nervengas yani sinir gazı da ku- lanmışlar. Ama sinir gazının etkisi zamanla tedavi edilebiliyor. Nervengas ya- rında öldürüyor, ya da pek iz bırakma- dan (en azından görünen yara izleri) kur- tulabiliyor. İnsan eski gücüne üç-dört hafta süreyle tekrar ulaşabiliyor. Ama hardal gazının yaralan normal yangın ya- ralan gibidir. Gözlerde, yanaklarda ve vü-

cudun belli diğer bölgelerinde yaralar oluyor. Özellikle insanın terlediği vücut bölgelerinde yanıklar oluyor: örneğin koltuk altlarında, kuşak bağlanan karn bölgesinde büyük yanıklar var. Yine ayak- larda da... Yanık yerlerinden bellidir. Biz peşmergelerle, çocuklarla görüştük. Bü- yük çoğunluğunda söylediğim türden ya- ralar vardı. Bu yaraları görmek için sağlık uzmanı olmaya da gerek yok. Ayrıca in- sanlar nasıl yaralandıklarını bize anlattı- lar.

-Biraz önce dediniz; yaralılar hastanede te- davi ediliyor. Kaç tane hastane vardı, bura- daki sağlık personeli ve çalışma koşulları konusunda gözlemlerinizi aktarabilir misiniz?

-KRA Örgütü kurtarılmış bölgelerde ku- rulmuş. Yaklaşık iki yıl önce Irak'ın saldı- rısından sonra hastanelerini, malzemelerini orada bırakmak zorunda kalmışlar. Saldırdan sonra, İran'da mül- teci kamplarında ve mültecilerin yerleş- tikleri İran Kürdistanı köylerinde yeni bir yapılanmaya gidiyorlar. Şu anda üç mer- kezi hastane var; her vilayette bir hasta- ne. Ayrıca kamplarda sağlık ocakları var. Her mülteci kampında bir yardımcı dok- tor var. Hastanelerde iki-üç doktor bulu- nuyor. Doktorlar hem hastanelerde çalışıyorlar, hem de köyleri ve çevredeki kampları geziyorlar, görevlerini yerine getiriyorlar. Ayrıca Saqez kentinde Devlet Hastanesi'nde bir odaları var. Orada mua- yene ve gerektiğinde ameliyat yapıyorlar.

-Almanya'ya döndüğünüzde gözlemlerini- zi ve kimyasal silahlara ilişkin bulguları ilgi- li yerlere, kamuoyuna ulaştırabildiniz mi? Medico International'e örneğin..

-Tabiiyle ulaştırdık. Çeşitli toplantı- larında bunu duyurmaya çalıştık. Ayrıca tüm bilgileri Medico International'e ulaştı- rdık. Medico International'ın zaten KRA Örgütü'yle iki yıldan beri ilişkileri var. Onlara ilaç, gaz maskesi ve diğer tıbbi malzemeleri göndererek yardımcı olmaya çalışıyor. Yine oradaki durumu burada kamuoyuna duyuruyorlar. Halepçe Kat-

liamı'nın birinci yıldönümü nedeniyle yapılan tüm etkinliklere katıldılar.

-Orada kürt örgütleriyle, temsilcileriyle de görüşebildiniz mi?

-Evet biz orada Yekiti Niştımani Kürdistan'la görüştük. Örneğin Mustafa Noşirewan'la karşılaştık. Onunla bir söyleşi de yaptık. Ayrıca YKN'ın birlikleriyle, peşmergeleriyle Irak'ın iç bölgelerine de gittik.

-Peşmergelerle sık temasınız oldu mu?

-Evet, dediğim gibi onlarla Irak sınırının ötesindeki bölgelere, yani eylem bölgelerine de gittik.

-Peki bu ağır kayıplara, acılı sonuca rağmen peşmergelerin moralini nasıl buldunuz?

-Biz peşmergelerin moralini genel olarak çok iyi bulduk. Moralleri iyi, ama oradaki koşullar çok kötü. İnsan gücünün öyle kolay kolay kaldıracağı gibi değil. Tüm ağır ekonomik, sosyal, bannıma, sağlık koşullarına rağmen gösterdikleri morale doğrusu hayran kaldım.

Öbür yandan gördük ki, hemen herkes yenilginin sonucunu ciddi ciddi değerlendiriyor. Bundan dersler çıkarmaya çalışıyor. Hatta hareketlerin merkezlerinde bile herkes bu konu üzerinde düşünüyor.

-Gerek peşmergeler arasında, gerekse politik kadrolar arasında yenilgi üzerine ne tür düşünceler var. Böylesi bir gözleminiz oldu mu? Neler söylüyorlar?

-Bu konuda öyle çok sistemli bir gözlemim olmadı. Ama birçok insan, hatta hemen herkes zamanında birlik yapmamış olmaktan yakınıyor, eleştiriyorlar. Diyorlar ki "bakın Saddam'ın uçakları bizi hiç ayırdı mı, dedi mi bu, bu hizipten (Parti'den bn) öbürü diğer hizipten, hepimizi öldürdü, öldürüyor. O zaman biz niye ayrı duralım ". Bunu çok yerde duyduk. Bizim sorunumuz kürtçeyi bilmemektir. Yoksa bu konuları bizimle daha çok konuşabilirlerdi. Ben biraz arapça sohbet edebiliyordum. "Savaşın başında bir bir-

lik kurulsaydı, şimdiki Kürdistan Ulusal Cephesi gibi, belki böyle olmazdı" diyorlardı. Ama en büyük faktör, bu büyük kayıpta, en önemli neden kimyasal silahlardır. Bu konuda Almanlar da suçluyorlardı. Tabii bizi almanların temsilcisi olarak görmüyorlardı. Ama diyorlardı ki, eğer almanlar ve diğer Avrupa devletleri Irak'a kimyasal silah vermeseydi, yardım etmeseydi, Irak bize böyle vahşice saldıramazdı. Bu da bir gerçek, bizim, almanların üzerinde düşünmesi gereken bir gerçek!...

-İran'a nasıl geçtiniz. Sizler için zor oldu mu?

-Daha önce de söylediğim gibi biz KRA Örgütü'nün misafirleri olarak oraya gittik. Türkiye üzerinden karayoluyla önce Tahran'a, oradan da kampları bulduğumuz Kürdistan bölgesine geçtik. Sanıyorum KRA Örgütü'nün misafirleri olduğumuz için herhangi bir güçle karşılaşmadık.

-Türkiye'den karayoluyla geçtiniz. O sıralarda Irak kürtleri Türkiye Kürdistanı'na da geçmişlerdi. Kamplar kurulmuştu. Sorun oldukça günceldi. Türkiye'deki koşulları da belli ölçülerde gözlemleyebildiniz. Okuyucularımız için Türkiye ve İran'daki kamp koşullarının bir karşılaştırmasını yapabilir misiniz?

-Ekonomik ve sağlık koşulları bakımından kampları durumu birbirine benzer. Ama İran'da önemli avantajlar var. Burada kürt örgütleri kampları yönetiyorlar. Peşmergeler ve halk daha rahat ve özgür. Örgütlerinin yönetimi ve bilgisinde istedikleri zaman dışarıya çıkabiliyorlar. Yine mülteciler istediğinde kürt köylerine gidebiliyor, oralara yerleşebiliyorlar. Bizim gezdiğimiz bir kampta mülteciler çadırlarda kalıyorlardı. Aldığımız bilgilere göre biz ayrıldıktan sonra soğukların başlaması nedeniyle mülteciler köylere yerleştirilmiş. Kış çadırlarda geçirmek Kürdistan'da çok güç.

Türkiye’de mültecilere gerçekten esir gibi davranıyorlar. Mülteciler orada kesinlikle özgür değiller. Kampların çevresi tel örgülerle çevrili ve aynı meşhur hapisaneler gibi, askerler çevrede nöbet tutuyor.

Diğer bir nokta da, yabancı gazeteciler ve uluslararası örgüt temsilcileri diledikleri zaman İran’daki kamplara girebilir, gerekli araştırmaları yapabilir. Bu gezileri kürt örgütleriyle işbirliği halinde her zaman gerçekleştirmek mümkün. Türkiye’de hükümetin izni olmadan yabancılar kamplara giremez, mültecilerle görüşemez. Yine Türkiye kimyasal silahlarla ilgili araştırmaları da engelledi. Bu kürtlere en büyük kötülüktü.

-İran-İrak arasında ateşkes sağlandı, barış görüşmeleri sürüyor. Körfez Savaşı’nın durması kürt hareketi üzerine nasıl etkide bulunacak? Bir yabancı gözüyle gelişmeleri nasıl görüyorsunuz?

-Bence kürt örgütleri şimdi yeni bir yol, yeni bir çizgi ortaya koyması gerek. Çünkü savaş bittikten sonra kürt örgütleri son birkaç yılda olduğu gibi artık bu devletlerden (İrak ve İran bn) yardım alamayacaklar. Savaş sırasındaki olanaklar artık olmayacak. Her üç devlette de, Irak-İran ve Türkiye’de koşullar değişti. Şimdi yeni bir yol bulmalılar. Nasıl bir yol? Bunu doğal olarak kürt örgütleri saptayacak. Koşulların değişmesi belki bir fırsat da ortaya çıkaracak. Belki kürt örgütleri şimdi birlikte daha doğru bir hat saptayacaklar. Kürt mülteciler bir gerçeği ortaya çıkar-

dılar; sınırları aşmak. Ve onlar sınırları aştılar. İki tarafa da. Hem Türkiye, hem İran tarafına. Mesela Türkiye tarafında çok açık görebiliriz. Mültecilerin gelişi, Türkiye kürtleri üzerine çok olumlu etkide bulundu. Bu olanaktan faydalanmak, bunu değerlendirmek gerekiyor diye düşünüyorum. Ama en doğru karar, tabii ki bizzat mücadeleyi yürüten kürt örgütleri verecek.

-Son olarak okuyucularımıza aktarmak istediğin bir önerin ya da yeni bilgilerin var mı?

-Önemli yeni bir bilgi, Irak Kürdistanı’ndan geldi. Çok acı bir haber. Şimdi Irak hükümeti, Qeledız şehir halkına belli bir tarihe kadar şehri boşaltma emri verdi. Buna göre evlerini olduğu gibi Irak askeri güçlerine teslim etmeleri gerekir. Bilindiği gibi Qeledız kürtlerle arapların birlikte yaşadığı bir bölge değil. Kürdistan ortasında, İran sınırına yakın bir kent. Küçük te değil, nüfusu 50 binin üzerinde. Bu haber üzerine bizim görevimiz, bunu dünya kamuoyuna duyurmak ve burada bir tepki, hareket oluşturmak. Olayı engellemeye çaba göstermektir. Bu eylem açıkça Kürdistan’ı, bu ülkenin sahibi halktan, kürtlerden temizleme hareketidir. Buradan herkese çağrı yapıyorum; Qeledız’ı kurtarmak için omuz omuza verelim, güçlü bir dayanışma hareketi örgütleyelim. Qeledız’ın boşaltılması önlenmeli, Qeledız Qeledız olarak kalmalı. □

12 EYLÜL FAŞİST CUNTASI VE CEZA KANUNUNUN 171. MADDESİ

Av. Ahmet Karlı

Ulusal ve toplumsal mücadelelerin meşruiyeti ile burjuva hukuk sistemi arasında sürekliliği bir çatışma, çelişki vardır. Burjuva hukuk sistemi hiçbir zaman bu tür mücadelelerin haklılığını teyid etmez. Aksine burjuva egemenliği koruyuculuğunun kurallarıdır. Dolayısıyla ezilen ve sömürülen yığınların taleplerinin haklılığı, hukuk açısından esas olarak demokratik bir toplumda gerçekleşir, hukuksal normlar haline gelir. Emekçi yığınların da çıkarlarıyla çakışan kimi burjuva hukuk normları ise yine emekçilerin zorlu mücadeleleriyle kazanılmıştır. Bu tür kuralların kaynağını oluşturan 1789 Fransız Devrimi ve onu takip eden diğer sosyal hareketler, işçi sınıfı ve diğer emekçi halk güçlerinin kanıyla temellenmiştir.

Türkiye'deki hukuk sistemi, başta 82 Anayasası olmak üzere özellikle 12 Eylül sonrası yapılan değişiklikler ve yeni düzenlemelerle birlikte tümüyle anti-demokratik bir niteliktedir. Türk hukuk sistemi, vatandaşın haklarını koruma, devletin vatandaş karşısındaki görevlerini belirleme yerine tersi bir işlev görmektedir. Yani egemenlerin iktidar aracı devleti, vatandaş karşısında koruyan, burjuva egemenliğini totaliter tarzda kollayan hükümler bütünü özelliğindedir. Bugün Türkiye'de demokratik hak ve özgürlükler mücadelesinin taleplerinin en başında Anayasanın ve temel hakların belirlendiği diğer yasaların değiştirilmesi istemi, bunun acilliği ve önemi belirttiğimiz nedenden kaynaklanmaktadır.

Türk hukuk sistemi, böylesi anti-demokratik özelliğinin yanısıra uygulama aşamasında kendi içinde çifte standartlıdır. İşin bu yanı, burjuva hukuku açısından bile bir komediye dönüşüyor. Kendilerinin koydukları birçok kurallara göre oluşmayan "suç unsurları" maddeler zorlanarak suç gibi gösteriliyor ve ilericiler, yurtseverler zindanlara kapatılıyor. En temel haklarını kullanan yurtseverler böylesi yollarla idam cezasına, ağır hapis cezalarına çarptırılıyor. Aşağıda yayınladığımız yazı böylesi bir örnekleme okuyucuya sunuyor.

Bergeh

Türk yönetimleri cumhuriyetten bu yana, Kürdistan'daki büyük başkaldın hareketleri (Şeyh Sait, Ağrı, Dersim) dışında kalan; kürtlerin ulusal demokratik hak talepleri

için yürüttükleri mücadelelerine karşı, sürekli olarak Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerini uygulamışlardır. 1979 yılına dek yüzlerce yurtsever kürt bu madde-

lerden yargılanarak çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardır.

Daha 1980 önceleri, faşist cuntayı oluşturma hazırlığı yürüten (faşist generaller, MİT, kontr-gerilla vs) güçler, Maraş katliamıyla provakasyonlanı tırmandırıp, o günkü Ecevit hükümetini polis ve istihbarat desteğinden yoksun bırakıp teslim alarak, ona sıkıyönetim ilan ettirip ve bu sıkıyönetimi adım adım Kürdistan'ın her tarafına yaydık-tan sonra, oluşturdukları kukla mahkemele-ri vasıtasıyla, ilerici, yurtsever-demokrat kürtleri 171. madde ile yargılamaya başla-dılar.

O tarihten bu yana, kürt hareketlerine, ya-sal dernek yönetici ve üyelerine, yayın or-ganları sahip ve sorumlularına, hatta bir gece veya toplantı tertipleyenlere veya böy-le yerlerde bir konuşma yapan ya da şiir oku-yan herkese bu maddeyi uygulamaktadırlar.

Hemen hiçbir dava dosyasında, gerek yö-netlenen suçlamalar ve gerekse ileri sürülen deliller, hiçbir şekilde 171. maddenin uygulanmasını mümkün kılmamaktadır. Çünkü, Ceza Kanunu'na göre, tatbik edilecek mad-denin, ileri sürülen suçun vasıf ve mahiyeti-ne uygun olması esastır. Yani, suç işlediği ileri sürülen bir kimse hakkında, mahkeme-lerin uygulayacağı kanun maddesinin, bu suçun özelliklerine tıpa tıp uygun olması şarttır.

O halde suçun vasıf ve mahiyeti örneğin, 142. maddenin tatbikini gerektiriyorsa 171. maddenin uygulanması mümkün değildir. Aksi halde hüküm kanuna uygun olmaz. Zira, suçun en önemli unsurlarından biri olan kanununu unsur oluşmamıştır.

Peki, faşist cuntacılar, açıkça hukuka aykırı olduğunu bildikleri halde bu maddeyi kürtlere karşı neden uygulama alanına koydular ? Oysa yukarıda değinildiği gibi, daha önce benzer davalara Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri tatbik ediliyordu.

Şimdi, önce bu maddelerin, özellikle T.C.K.nun 171. maddesinin hangi tür suçlar için öngörüldüğünü irdeleyelim. Sonra da

cuntanın Ceza Kanunu'nun 171. maddesini uygulama politikasını yanıtlayalım.

T.C.K.nun 141,142 ve 171. Maddeleri:

Bu yazıda üzerinde en çok duracağımız madde T.C.K.nun 171. maddesi olacaktır şüphesiz. Ancak, konuyu ilgilendirdiği için 141 ve 142. maddelere de değineceğiz.

Yukarıdaki Ceza Kanunu maddelerinin üçü de T.C.K.nun "Devletin şahsiyetine karşı cürümler" bölümü adı altında yer almaktadır. Ancak, 141 ve 142 .maddeler, düşünce ve örgütlenme özgürlüklerini önleyici, cezalandırıcı maddelerdir. 171. madde ise Devlete karşı zora başvurmaya yani, silahlı bir ayaklanma ya da silahlı bir darbe hazırlığına karşı konulmuş maddedir. 141 ve 142. maddelerde aynı suçlar söz konusu ve bu suçlar için öngörülen cezalar da değişmektedir.

Örneğin, 141/4 (kürtlerle ilgili fıkra) şöyledir; "Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazası ile kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya milli duygulanı yok etmek veya zayıflatmaya matuf bulunan cemiyetleri kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya tamamen kaldırmayı tanzim veya sevk ve idare edenler veyahut bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan onbeş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar." Madde "cemiyet" tabiriyle dernek, parti veya benzer kuruluşlar arasında fark gözetmediği gibi, legal veya illegal oluşu da madde açısından fark etmez.

TCK'nun 142. maddesinin 3. fıkrası da (kürtlerle ilgili fıkra) şöyle der: "Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazasıyla kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya milli duygulanı yok etmek veya zayıflatmak için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır." Bu maddenin tayin ettiği ceza 1980'den önce 1 yıldan 3 yıla kadardı.

142. madde düşünce ve ifade özgürlüğünü yasaklamaktadır. Maddedeki propogandadan kasıt, bir kimsenin bu konuda düşüncüklerini yazılı veya sözlü olarak ifa-

de etmesi demektir. 141. maddeyse bu düşünce ve ifadenin örgütlenmesini yasaklamaktadır. Aradaki ceza farkı da buradan kaynaklanmaktadır. Bu yasaklamalar ve cezalandırmalar totaliter rejimlerin hepsinde vardır. TCK'nun Mussolini'nin faşist İtalyan Ceza Kanunundan alınmış olduğu unutulmamalıdır.

TCK'nun 171. maddesinin düzenlediği suçun kapsamı ve oluşması ise, 141 ve 142. maddelerden çok farklıdır. Bir kere bu madde yalnız başına bir anlam taşımamaktadır. Ancak ceza kanununun diğer maddelerine atıf yaparak oluşmaktadır. Şöyle ki: Madde 171 "125, 131, 133, 146, 147, 149 ve 156. maddelerde yazılı cürümlerden birini veya bazılarını hususi vasıtalarla işlemek üzere birkaç kişi aralarında gizlice ittifak ederlerse bunlardan herbiri aşağıda yazılı cezaları görür:

1. Yukarıdaki fıkrada yazılı ittifak 125, 131, 133 ve 156. maddelerde yazılı cürümlerin yapılmasına dair ise 8 seneden 15 seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur.

2. Bu ittifak 146 ve 147. maddelerde gösterilen cürümlerin icraasına müteallik ise 4 seneden 12 seneye ce 149. maddede gösterilen cürümlerin icraasına ait ise 3 seneden 7 seneye kadar ağır hapis cezası verilir."

Şimdi faşist cuntacıların askeri mahkemelere uygulamasını emrettiği ve bu mahkemelerin de yüzlerce kürt yurtseverini örgüt üyesi olsun veya olmasın, yasal dernek yönetici ve üyelerine, yayın organları sorumlularına, toplantı veya gece tertipleyenlere veya buralarda konuşma yapanlara bu maddeyi uygulamalarının ne kadar maddenin bizzatı kendisine aykırı olduğunu, bu maddeyi yani TCK'nun 171. maddesini inceleyerek ortaya koyalım.

Söz konusu maddenin öngördüğü suçun oluşması, madde metninin lafzından ve ruhundan açıkça anlaşılacağı gibi aşağıdaki şartların oluşmasına bağlıdır. Bu şartlar:

1. Birden fazla kişi biraraya gelmiş olacak,
2. Bu kişiler aralarında gizli bir ittifak yapmış olacaklar,

3. Bu ittifakın amacı, 171/1'de belirtilen TCK'nun 125. maddesindeki eylemi gerçekleştirme olacaktır, (Bakınız dip not TCK 125).

4. Bu ittifak, bu eylemi gerçekleştirmek için eyleme uygun araç ve gereçleri "hususî vasıtalar" temin ve tedarik etmiş olacaktır.

5. İttifak harekete geçmek üzere "işlemek üzere" olacaktır.

İşte, bir kimseye 171. maddenin 1. fıkrasındaki cezanın verilebilmesi için maddeden açıkça anlaşıldığı gibi yukarıdaki 5 şartın yerine gelmiş olması kanunî bir zorunluluktur. Dört şart gerçekleşse bile bu madde uygulanamaz. Diyelimki, polis yakaladığı bazı kişilere işkenceyle aralarında böyle gizli bir ittifakın varlığını kabul ettirdi. Zaten, 1980'den beri yakalanan herkese polis ve MİT işkenceyle bu anlamda gizli ittifakın varlığını içeren dikte ettirilmiş tutanaklar imzalatılmaktadır. Ama bu yolla ancak maddedeki bazı şartlar oluşturulabilmektedir. Oysa maddenin uygulanabilmesi için, istisnasız 5 şartın yerine gelmesi gerekir. Diyelim ki, birkaç kişi aralarında aynen maddedeki anlama uygun olarak bir ittifak oluşturdu, ama bu kişiler eğer eylem için uygun vasıtalar (yani silah, cephaneye ve mühimmat) yoksun ise bu kişilere maddedeki ceza verilemez. Gerçi sıkıyönetim mahkemeleri örgüt, gazete, dergi gibi araçları "hususî vasıtalar" olarak değerlendirmekteyse de bunun böyle olmadığını kendileri de bilmektedirler. Ne var ki askeri mahkemelerde emir ve kumandaya bağlılık hukuka bağlılıktan önce gelmektedir. Yoksa, çok az hukukî bilgisi olan bir kimse bile, bazı suçların oluşabilmesinin ancak o suçun işlenmesine uygun araçların kullanılmasyla mümkün olabileceğini bilir. Örneğin bir kimse elindeki bir tahta parçasıyla birine vurup, yaralanmasına neden olursa bu kimse hakkında ancak yaralamadan ceza verilebilir. Ama bir başkası gelişigüzel bıçak darbeleriyle karşındakine vurup onu yaralarsa, bu kişi hakkında öldürmeye teşebbüsten de ceza verilebilir. Zira, normal olarak bir tahta parçası ve benzer araçlar öldürmeye mü-

sait araçlardan değildir. Fakat bıçak, tabanca ve benzer araçlar ise öldürmeye elverişli araçlardır. Bunun gibi 171. maddedeki suçun oluşabilmesinin de şartları vardır

Maddedeki ceza kimler için öngörülüyor? Yukarıda belirtildiği gibi bu ceza 125. maddedeki eylemi gerçekleştirmek için bütün hazırlıkları tamamlamış olanlara öngörülmektedir. Bu maddenin düzenlediği ceza bir eylem cezası değildir, bir nevi suç teşebbüsü gibidir. Yalnız 171. maddede kanunun suç teşebbüsü için öngördüğü icraya başlama şartı yoktur. Peki, 125. maddedeki eylem nasıl gerçekleştirilebilir, bu eylem için özel araç ve gereçler, maddenin deyimleriyle "hususî vasıtalar" neler olabilir? Yani 125. maddenin ifade ettiği "devletin hakimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet idaresinden ayırmaya matuf bir fiil" için uygun araçlar nelerdir? Bu herhalde askeri mahkemelerin "hususî vasıtalar" diye kabul ettiği bir yayın organı veya silahı olmayan bir dernek veya yapılan bir konuşma olamaz. 125. madde açıkça zor ifade etmektedir. Yani maddedeki fiil zor ve şiddete dayalı bir fiil demektir.

Bunun körtleri açısından anlamı şudur; Türk Devleti'nin Kürdistan'daki işgaline son vermek amacıyla eyleme geçmektir. Bu eyleme denk düşen araç ve gereç ise ağır silahlarla donatılmış Türk Ordusuna saldırı olanağını veren, yerine göre bu ordunun saldırılarına karşı savunma imkanı sağlayan, savaş teknik ve taktiklerini uygulamaya yanyan, günümüz dünya koşullarında benzer mücadelelerde kullanılan, standartlara uygun silahlardır. O halde eylem için uygun araçlara sahip olmayan bazı kişilerin sırf işin idesi etrafında biraraya gelmeleri 171. maddedeki şartların oluşması için yeterli değildir. Aynı günün kişilerin evlerinde bulunan iki üç tabanca, satır, pala ve benzeri araçlar da bu maddedeki "hususî vasıtalar" ifadesine uygun düşmez.

171. madde, ittifakı oluşturanların, eyleme geçmek üzere olmaları gerektiğini de öngörmektedir. Maddedeki "işlemek üzere" tabiri ittifakı oluşturmuş bulunanların he-

men, yani, tespit etmiş buldukları çok yakın bir tarihte eyleme geçmeyi kararlaştırmış oldukları anlamına gelmektedir. Zaten işin mantığı da bunu gerektiriyor. Savaşmak için bütün hazırlıkları ikmal etmiş insanların yıllarca beklemeleri akla uygun olmaz. Bunun gibi ittifakı oluşturanların "iki yıl sonra harekete geçeriz" biçimindeki muğlak ifadeleri de hukuktaki tarih belirleme anlayışına uygun düşmez. Hukukta tarih tespiti, yanılığa mahal vermeyecek biçimde net ve kesindir. Az sonra vereceğimiz bir örnek söylediklerimizin doğruluğunu kanıtlar mahiyette olacaktır.

Görüldüğü gibi TCK'nun 171. maddesi bir takım şekil şartlarına tabi kılınmıştır. Maddedeki suçun oluşabilmesi bu şartların yerine gelmesine bağlıdır. Bu şekil şartları maddenin özel konumundan kaynaklanmaktadır. Bir kere madde herhangi bir eylemi öngörmüyor. Ancak, ceza kanununun bazı maddelerindeki eylemi gerçekleştirmek için yapılan hazırlıkların cezalandırılması öngörüyor. Maddenin mehas kanununda nasıl ifade edildiğini bilemiyoruz. Fakat TCK'nun da özellik arzeden bir maddesi olduğu açıktır. Zaten maddenin bu özelliğinden olacaktır ki Türkiye'de 1979 yılına kadar bir istisna dışında hiç uygulanmamıştır. Bu istisna, 1963 yılında yerel bir mahkemenin uyguladığı, Yargıtay'ın da onayladığı, bir kısım asker kişiler hakkında 171/2'den verilen mahkumiyet kararları ile ilgilidir. Yargıtay kararları arasında tek örnek olarak rastladığımız olayın özü şöyledir: Bazı asker kişiler hükumete karşı darbe yapmak konusunda aralarında gizli bir ittifak oluşturuyorlar. Darbeyi, belirledikleri askeri kışladaki silahlarla gerçekleştirmeyi de kararlaştırıyorlar. İttifakı oluşturanlar eyleme geçme yer ve tarihini (gün ve saat olarak) tespit ettikten sonra belirlenen yer ve saatte buluşmak üzere birbirlerinden ayrılıyorlar. Ancak, eyleme geçmelerine 5 gün kala aralardan biri üst makamlara ihbarda bulunuyor ve böylece söz konusu kişiler harekete geçmeden yakalanıyorlar. Bu kişiler ceza kanununun

171/2. fıkrasına muhalefetten cezalandırılırlar

Yukarıdaki örnek 171. maddenin hangi olaylar için kullanılabilirliği konusunda çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Yazımızın başından beri 171. maddenin oluşabilmesinin şartlarını ve uygulama alanlarının neler olduğunu açıklamaya çalıştık. Yazıda belirtilen hallerde kürt yurtseverlerine uygulanmasının hukuka aykırılığını belirttik. Yukarıdaki örneğin, bu hukuka aykırılığın anlaşılmasına yardımcı olacağı kanısındayız.

Faşist cuntanın 171. maddeyi uygulama politikası

Yazımızın bundan önceki bölümünde ceza kanununun 171. maddesinin özelliklerini, hangi tür suçlar için öngörüldüğünü ve sıkıyönetim mahkemelerinin bu maddeyi uygulamalarındaki hukuka aykırılığı ifade etmeye çalıştık.

Gerçekten de, askeri savcılann iddianamelerinde abartılı bir biçimde sanıklara yöneltilen suçlamalar, örgüt kurma ya da yayın yapma ötesine çıkamamaktadır. Oysa bu tür suçlamalar yukarıdaki açıklamalar hatırlandığında 171. maddeye değil, antidemokratik ve faşist 141 veya 142. maddelerin kapsamına girmektedir.

O halde sıkıyönetim mahkemeleri neden bu davalara ceza kanunundaki tanımına uygun 141 veya 142. maddeleri değil de 171. maddeyi uygulamaktadır? Kaldı ki, bu maddelerin tayin ettiği ceza süreleri arasında çok fark yoktur. 141. maddenin öngördüğü ceza 8 yıldan 15 yıla kadardır. 142. madde, 1980'den önce 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası öngörmekteydi, 22.1.1983 tarihinde faşist generallerin yaptıkları değişiklik ile bu maddedeki suçların ceza süresi de 5 yıldan 10 yıla kadar yükseltilmiş oldu.

Askeri mahkemelerin bu yola başvurmalarının nedeni faşist cuntanın politikasının bir gereği idi. Onun için askeri mahkemelerin bu konuda verdikleri ve halen vermekte oldukları kararlar hukuki olmayıp politik kararlardır.

Bunun nedeni şudur: Bilindiği gibi TCK'nun 141 ve 142. maddeleri insanların temel hak ve özgürlüklerinden olan düşünme, konuşma, yazma ve örgütlenme haklarını yasaklayan maddelerdir. Bu nedenle bu maddeler demokrasiyle yönetilen, özellikle de Batı Avrupa ülkelerinin, ilerici, demokrat kamu oyunun tepki ve nefretini kazanmış maddelerdir. Bu da özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu üyesi ülkelerin, bu maddeleri uygulamama ya da ortadan kaldırması için Türkiye'ye baskı uygulamalarına neden olmaktadır. Bunu bilen faşist generaller de, kürt aydın ve yurtseverlerini, politik görüş ve düşüncelerinden yakaladıkları halde, 141 ve 142. maddeler yerine TCK'nun silahlı şiddet eylemini düzenleyen 171. maddesi kapsamına koydular.

İşte faşist generallerinin gerçekleri dünya kamuoyundan ve uluslararası kuruluşlardan gizlemek için başvurdukları alaturka kurnazlıklardan biri de bu 171. maddeyi uygulama politikasıdır. □

DİPNOT: TCK Madde 125

"Devlet topraklarının tamamını veya bir kısmını, yabancı bir devletin hakimiyeti altına koymaya veya devletin istiklalini tenkise veya birliğini bozmaya veya devletin hakimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet idaresinden ayırmaya matuf bir fiil işleyen kimse ölümlü cezasıyla cezalandırılır."

İSVEÇ DEVLET ARŞİVLERİNDE KÜRTLER

(19. Yüzyıla Ait Belgeler)

Nuri Şemdin

Dünyanın birçok ülkelerinde Kürtlere ait tarihi bilgileri içeren belgeler üzerinde son yıllarda ciddi bilimsel araştırmaların yapıldığını görmekteyiz. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında "Kürt Sorunu"nun güncellik kazanmasının da etkisiyle Kürt dili, edebiyatı, tarihi ve sosyolojik yapısı üzerinde bilimsel çalışmaların sayısı gittikçe arttı. Bu konudaki çalışmalar yapanlar ulaşabildikleri ölçüde, devlet arşivlerinden yararlandılar. Diğer konular yanında "Kürtler" konusundaki geniş bilgileri içeren zengin arşivler Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa, B.Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri arşivleridir. Bunları ikinci derecede izleyen, daha az öneme sahip devlet arşivleri arasında Mısır devlet arşivlerini de sayabiliriz. Kürtlerin yaşamakta oldukları Türkiye, Irak ve İran arşivlerini bunların dışında tutuyoruz. Okuma olanaklarını bulduğumuz kitaplardan öğrendiğimiz kadıyla Batılı Devletlerdeki arşivler üzerinde bir takım çalışmalarda bulunulmuş olmasına karşın, İsveç devlet arşivlerinde bulunan Kürtlerle ilgili belgeler üzerinde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Bu belgeler ilk kez dergimizde incelenerek, iki bölüm halinde okuyuculara sunulacaktır. Bölümlerden ilki 19., ikincisi ise 20. yüzyıla ait belgelere ilişkin olacaktır. Son 50 yıla ait raporların henüz gizli tutuluyor olmaları nedeniyle, bu döneme ait olanlar incelenememiştir. Yapılan inceleme sadece bu belgelerle sınırlı ol-

duğundan, doğruluk derecelerinin de sınırlı olması doğaldır.

Raporların fotokopilerini ve çevirilerini ileride okuyuculara bir kitap halinde sunmayı da arzuluyoruz.

İsveç Devletinin İstanbul'daki -Constantinople- elçiliği 1905 yılına kadar hem İsveç'i ve hem de Norveç'i birlikte temsil ediyordu. Bütün diğer elçilikler gibi, İsveç'in Constantinople elçiliği de hükumetine belli aralıklarla periodik ve diğer zamanlarda da gerekli gördükleri biçimde raporlar vermiştir.

İsveç Dışişleri Bakanlığının Kürtleri ilgilendiren konulardaki resmi raporlarını elde edince bunları gücümüz elverdiği ölçüde incelemek istedik. Daha eski dönemlere ait incelemelerin tarih uzmanlarının özel çalışmalarını gerektirdiğine inanmaktayız. Kürtlerin Osmanlı yönetimine karşı daha çok 19. yüzyılın başlarından itibaren baş kaldırdığına ilişkin bilgilerimizden hareketle çalışmaya koyulduk. 1830 yılları ve sonrasında İsveç Constantinople elçiliğinin İsveç Krallığı Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporların tamamını teker teker incelediğimizde başlangıçta bazı güçlüklerle karşılaştık. Şöyleki:

1- Raporların, henüz yazı makinasının bulunmadığı dönemde elçilik katipleri tarafından birbirinden oldukça farklı yazı stilleriyle

ve elyazısı ile yazılmalan okunmalarnı güç-
leştirmektedir.

2- O dönemde iyi ve kaliteli kağıt ve boya bulunmadığından, yazılar zamanla solmuş ve yıpranmıştır.

3- İsveç elçiliğinin yazışmalan Fransızca idi. Bu nedenle inceleme iyi bir Fransızca bil-
gisini gerektiriyordu.

4- Sıklıkla bugünkülere oranla daha ince kağıtlara ve kağıdın iki yüzüne birden yazıl-
dıklarından okunmalan güç oluyordu.

5- Fotokopileri yapılırken, yukarıda belirt-
tiğimiz teknik eksikliklerden ötürü bazı güç-
lüklerle karşılaştık.

Tüm bu zorluklara karşın belgeleri eksik-
siz inceleme olanağına kavuştuk. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarındaki ve daha sonraki raporların tetkikleri giderek kolaylaştı. Çoğu yazı makinesi ile ve kaliteli kağıtlara İsveççe yazılmış raporlardı. Aradabir Fransızca olanlar da vardı.

İyi bir tarihi tetkik yapmak için Musul, Bağdat, Halep, Şam ve Tahran başta olmak üzere bölgedeki diğer önemli merkezlerden gönderilen raporlar da incelemek gerekiyordu. Biz bunu yapamadık. Son elli yılın belgelerini inceleme olanakları henüz yoktur. Bundan ötürü, Ağustos 1834 tarihli ilk rapordan sonra konuyu 1937 yılı 22 Haziranına kadar sürdürebildik.

Şimdiden şunu söyleyebiliriz, raporların 20. yüzyıla ait olan bölümleri, tahmin edileceği gibi daha detaylıdır ve bir önceki yüzyıldakilerle karşılaştırıldıklarında daha büyük önem taşımaktadırlar. Bunlar İsveççe ve daktilo ile yazılmış olduğundan arşivimizde bulunan fotokopileri de oldukça nettir. Bu ilginç raporlarda Şeyh Sait, Ağn ve Dersim isyanlarına ait, İsveç elçisinin hükümetine bildirdiklerini okuyacağız. Hatırlanacağı gibi Lozan Anlaşması Musul sorununu askıda bırakmıştı ve İngiltere ile Türkiye arasında sorunlu bir konu olarak Cemiyet-i Akvamın (Milletler Cemiyeti) çözümlüne terk edilmişti. Bunun için de "Milletler Cemiyeti"ne bağlı ulusların temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmuştu. Cemiyet-i Akvam bu sorunu 16 Aralık 1925 tarihinde İngiltere lehine karara bağladı. Bu komisyonun üyelerinden birisi de İsveç temsilcisiydi. Bundan ötürüdür ki "Musul Meselesi"ne ait çok sayıda belge ve o günün gazete kopyalarını içeren oldukça zengin özel "Musul Meselesi Belgeleri" diye adlandıracağımız dokümanları inceleyip fotokopilerini elde edebildik. Bu belgelerde Türkiye'nin ve İngiltere'nin Musul meselesi konusundaki tezleri, komisyonun yaptığı tarihi, ekonomik ve etnografik araştırmaları bulmak mümkündür. Bu belgelerden çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu bu küçük bölgenin Türkiye ve Irak'a bağlanmayıp,

LIGUE KURDE
BUREAU CENTRAL
#44
Memorandum présenté
par M. F. S. né le 10
Mousoul, le 10/10/1937

au Conseil de la Société des Nations

M. F. S. né le 10/10/1937

MÉMORANDUM PRÉSENTÉ
AU CONSEIL DE LA SOCIÉTÉ DES NATIONS

NIK. UTRIKES DEPT.
D. No 1937 330
31 OCT. 1937
OS. AFD. MAL.
MA 33 # 13

Au moment même où le conseil de la Société des Nations est appelé de statuer sur le sort définitif de la province de Mousoul, la Ligue Kurde juge de son droit de faire parvenir de cette terre lointaine sa voix, quelque faible quelle soit, devant l'aréopage du monde civilisé. Elle s'élève donc et déjà contre la prétention turque de vouloir rétablir sa souveraineté sur un pays à peine libéré de son joug sanglant. La Ligue Kurde constituée pour la défense des intérêts du peuple kurde conteste au gouvernement d'Angora le droit de réclamer le vilayet de Mousoul, pays essentiellement kurde. Suivant les plus récentes statistiques dont fait état même la Turquie, la province de Mousoul a 460.000 kurdes, 180.000 arabes, 60.000 turcs, 65.000 chrétiens.

Ligue Kurde'ün Cemiyeti-i Akvam'a 1924 yılında verdiği memorandum.

"kendi başına bir idare" olması gerektiğini çıkarmamız zor olmamaktadır. Komisyon üyelerinden bazıları da bu görüşte olduklarını belirtmişlerdir. Bu belgeleri de diğerleriyle birlikte size ulaştırmaya çalışacağız.

Raporlarda Dışişleri Bakanına "Monsieur le Comte" diye hitap edilmekte ve bundan da dışişleri bakanının kont olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca Kürtleri ilgilendiren raporları incelediğimiz için rapor numaraları belli bir sıra izlememektedir. Ancak bunları kronolojik olarak sıraladık.

4 Ağustos 1834 tarih ve 22 nolu, A. Testa imzalı ilk rapor, Bab-i Ali tarafından Kürtlere karşı olan hareketi yönetmeyle görevlendirilen Sivas Valisi Reşit Mehmet Paşa'nın 20-25 bin kişilik bir güç kullanarak Urfa-Diyarbakır bölgelerindeki Kürtlere galip geldiğine dair haberler alındığını içermektedir. Kürt çetelerinin bu yöreleri kasıp kavurduğu, yeni reformları ve yeni yönetim şekillerini kabul etmedikleri de raporda yer almaktadır. Raporun Kürtlerle ilgili bölümü bu kadar olduğundan bu yeni reformların ve yeni yönetim şeklinin ne olduğunu bilemiyoruz. Şunu da hemen belirtelim ki daha sonraki yıllarda da Reşit Mehmet Paşa adına sık sık rastlayacağız. Sivas'ta kurulan ve gerektiğinde civardaki birliklerden de destek alarak Kürdistan'ı kontrol altında tutmayı amaçlayan "Anadolu Orduları"

Kürdistan'daki hareketleri acımasızca ezmiş ve büyük yağmalamalarda bulunmuştur. Kürdistan'ı her defasında ekonomik olarak yıkan ve ne bulduysa alıp götürün bu ordunun başındaki paşa, Sultan'ın çok güvendiği bir kişidir.

Kürdistana karşı olan seferlerdeki zalimce davranış ve ganimet elde etme amacı, bu raporlarda sık sık rasladığımız bir konudur. Örneğin, 18 nolu ve 27 Mayıs 1835 tarihli raporda, "...Diyarbakır ve Sincar dağlarında yerleşik Kürt aşiretlerini tamamen ezen Reşit Paşa, burada üç binden fazla kişiyi öldürdü ve büyük ganimetler elde etti..." denmektedir. Bir yıl sonraki 48 nolu, 14 Ekim 1836 tarihli raporda da, "...Reşit Paşa, Revanduz Beyine boyun eğdirdiği zaman büyük ganimetler elde etmişti..." ifadesi yer almakta ve daha önceki olaylar nedeniyle İran'a sığınmış olan Kürt prensiyle ilgili olarak "...Yine o cephedeki Pers generaline, Kürt prensi aleyhinde, Tahran borsasına göre hesaplanmış topluca bir tazminat isteminde bulundu..." denmektedir.

Yerel paşalar o kadar acımasız oluyorlardı ki, isyancı Kürt beylerinin "isyandan vaz geçme" hareketleri bile onları durduramıyordu. 18 nolu ve 26 Mayıs 1847 tarihli rapordaki şu ifadeye bakalım: "...Osman Paşa 10'undan 15'ine kadar (Mayıs olsa gerek BN) bütün hızıyla Cizre'ye girecekti. General, Bedirhan Bey'in büyük bir karşı koymadan tamamen vaz geçtiği-

... sont objet de vexation de toute sorte. Elle est convaincue de trouver un appui sérieux dans le conseil de la Société des Nations afin de garantir l'existence et le développement libre de notre peuple opprimé. De la sorte, pourra être comblée une des grandes lacunes du traité de Lausanne qui consciemment a voulu ignorer la question kurde.

An nom de la Justice, du droit sacré des peuples et de la civilisation, la Ligue Kurde sollicite le concours du grand tribunal de justice pour l'amélioration du sort des plus oubliés et des plus vieux d'un peuple qui rendu à la liberté deviendra de concert avec ses voisins arméniens, khaldeens et autres, un élément de progrès et de paix en proche Orient.

Pour la "Ligue Kurde"

Vice President

Shahy R. Bedirhan

Moussoul, le 1er. Octobre 1924

Salman

Secrétaire General

M. Fiamil Salim

Cemiyet-i Akvam'a verilen memorandumun son bölümü ve altındaki imzalar.

ni bilmesine rağmen ilerledi. Osmanlı kuvvetleri yaklaştığında Bedir Han Bey de İran'a sığındı...".

"...Bedirhan Bey'in seçkin müslümanları ve hristiyanları bölge generaline gönderip bağlılığını göstermesine ve af dilemesine karşın Osman Paşa'yı hiçbirsey durduramıyordu. Bu dileklerin kabul edilmeleri için artık vakit geç idi ve Osman Paşa hızla ilerlemek için hazırlıklarına devam ediyordu..." cümleleri raporun ifadeleridir.

Bu raporların tarihlerine baktığımızda 1830-1850 yılları arasında Kürdistan'ın tamamen ekonomik olarak harabeye çevrildiği, binlerce insanın öldürüldüğü ve yerel önderlerin imparatorluğun diğer yerlerine sürgün edildiklerini görüyoruz. Askeri birlikler buldukları bütün kıymetli şeyleri acımasızca talan ediyorlardı ve bu bir adet halini almıştı.

Bu döneme ait raporlar incelendiğinde, o tarihlerde Kürtlerin vergi verme ve askere gitme görevlerini yerine getirmediğini görüyoruz. Değişik zamanlarda, çeşitli nedenlerle Kürdistan'da başgösteren isyanlar bastırılınca yapılan ilk iş, bölge sakinlerinin yani Kürtlerin vergi vermelerinin ve askere gitmelerinin sağlanması olmuştur. 18 no ve 27 Mayıs 1835 tarihli raporda şu ifadelerle yazılıyor: "...Kürtler Reşit Paşa ordularına asker olarak yazılmayı da kabul etmişlerdir. Urfa şehri dahi Sultan'ın otoritesine boyun eğmiştir. Reşit Paşa oraya Kürt Ali Paşa'yı vali olarak göndermiştir. Yıllar boyu vergi vermeyen ora sakinlerini vergi vermeğe zorlamış ve onların zorbalıklarına son vermiştir..."

26 no ve 30 Eylül 1846 tarihli uzun bir raporda, vergi vermeme ve askere gitmeme gibi hareketler, "kanunsuz girişimler" şeklinde değerlendirilip, hükümetin amacının Kürtleri "kanunlara itaat ettirmek" olduğu belirtiliyor.

Kürtler sürekli olarak başkaldırıyorlar

1830'lerden sonra Kürdistan'da başkaldırıların aralıksız sürüp gittiği görülüyor. Böl-

genin iç yapısı veya yönetici Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki değişimlerle bu dönemdeki sürekli Kürt İyanlarını gerektiren tarihi nedenleri açıklamak oldukça güçtür. Hernekadar Osmanlı Merkezi Hükümetinde yenileşme hareketleri başlamış ve merkezin otoritesini pekiştiren anlayışlar güç kazanmış ise de yenileşme ve merkezleşme henüz çok ileri boyutlarda değildi. Kürdistan'ın sosyal yapısında büyük bir değişiklik yoktu. Osmanlı yönetimi ise Kürdistan'ı yine yerel Kürt valilerle yönetmekteydi. Bağdat, Sivas, Musul ve Diyarbakır gibi büyük merkezlerin dışındaki yöreler bizzat Kürtler tarafından yönetiliyordu; örneğin, Cizre'de Bedirhan Bey, Hakkari'de Nurullah Bey, Revanduz'da Resul Paşa ve daha birçokları. O döneme ait İsveç elçiliği raporlarında bu konuda herhangi bir ipucu yoktur, yalnız bu isyanların ardı kesilmeden sürüp gittiği de bir gerçektir.

4 Ağustos 1834 tarih ve 22 nolu rapordan Urfa ve Diyarbakır'deki Kürtlerin isyan halinde oldukları anlaşılmaktadır. Diyarbakır ve Sincar Kürtleri 1835 yılında huzursuzluklara neden olmuştular, (Rap. no.18, 27 Mayıs 1835). Bir yıl sonra ise Revanduz Beyi Mehmet Paşa isyan eder, (Rap.no.47, 5 Ekim 1836). Kürdistan'daki başkaldırıda bulunan Revanduz Prensi Mehmet Bey, Sultan'a bağlılığını sunduktan sonra, birkaç ay İstanbul'da kaldı ve Sultan tarafından Koi, Harir ve Revanduz bölgelerinin idarecisi olarak geri gönderildi. 1846 yılında Revanduz bölgesinde Resul Paşa isyan etti, (Rap.no.26, 30 Eylül 1846,Constantinople). Yine aynı yıllarda Cizre'de Bedirhan Bey, Hakkari'de Nurullah Bey ve Bervari, Siirt bölgesinde Abdülsamed Bey'ler isyan halinde idiler, (Rap.no 29, 11 Kasım 1846 tarihli uzun rapor). 1847 yılında da bu isyanların devam etmekte olduğunu 24 Mart 1847 tarih ve 13 nolu uzun rapordan öğreniyoruz. Aralandığı ilişki bilinmemekle beraber, yine aynı tarihlerde İran'ın Horasan yöresinde de bir Kürt isyanının olduğuna raporlarda yer verilmektedir. Cafer Kuli Han idaresinde Kürtlerin ve Türkmenlerin yap-

tıklan bu isyanı İsveç elçisi 6 no ve 9 Şubat 1848 tarihli raporuyla bildirmektedir. 1849 yılında yine Nurullah Bey Hakkari'de isyan halindedir, (Rap.no.3, 7 Ocak 1849). 1855 yılında ise, Girit'te sürgünde bulunan Bedirhan Bey'in yeğeni Ahmet Kereddin Cizre'de başkaldırıda bulunmaktadır, (Rap.no.5, tarih 22 Ocak 1855).

Bu başkaldırılar içeren raporlardaki ifadelerden yerel beylerin ve Kürtlerin vergi vermek ve askere gitmek istemedikleri anlaşılıyor. Dikkati çeken bir diğer nokta ise, isyan eden beylerin çok kısa bir süre sonra yeniden isyana giriştikleridir. Hatta 26 no ve 30 Eylül 1846 tarihli rapor bunu, "...Revanduz bölgesindeki babadan oğula devam eden karışıklıklar..." biçiminde dile getiriyor.

Bu isyanların nedenleri arasında Kürdistan'ın imarca geri kalmışlığı ve gereksinimleri de yer almaktadır. Örneğin, Revanduz bölgesindeki Resul Paşa isyanından uzunca bahsedilirken şu ifadeye raslıyoruz: "...*Fakat daha önce, hükümet bu bölgeye özen gösterme, halkın gereksinimlerini saptama ve durumlarını inceleme amacıyla büyük yetenek ve saygınlığa sahip Nazim Efendiyi oralara gönderdi...*". Bu da Kürdistan'ın sosyal ve imar problemlerinin huzursuzlukların bir nedeni olduğu görüşünü kuvvetlendiriyor.

Raporlarda sıkça ifade edilmese bile şu hususu saptayabiliyoruz; Osmanlı yönetimine karşı başkaldırılarda bulunan bu Kürt beyleri kendi bölgelerindeki hristiyan ve Kürt olmayan halkları ezdikleri gibi kendi Kürt halkına karşı da baskı ve zorbalıklarda bulunuyorlardı. İsveç elçisi 5 Ekim 1836 tarih ve 47 nolu raporunda bu durumdan "...*Revanduz Prensi Mehmet Paşa bunlardan birçok suçlanması gerekiyordu. Otoritesinde bulunan şehirlerde yaşayan insanlardan kendisine karşı gelenlere haksızlık yapıyor, sıkıntı çektiyordu...*" ve "...*Kargaşayı bastırmak ve halkı bu prensin baskılarından kurtarmak amacıyla Sultan emir verdi...*" şeklinde söz etmekteydi.

Raporlarda, Kürdistan'a karşı kullanılan askeri birliklerin statüsü incelendiğinde merkezi Sivas'ta olan, Anadolu Orduları adında büyük bir askeri kuvvetin devamlı

olarak hazır bulundurulduğu görülür. Bu ordunun başında bulunan, dönemin önde gelen kişilerinden Mehmet Reşit ve Osman Paşalar, Sultan'ın en çok güvendiği, deneyimli, sert ve yetenekli kumandanlardı. Kürdistan, güneyden Bağdat ve Musul'daki, batıdan Halep'teki birliklerin yardımıyla devamlı olarak kışağ içinde tutulmuştur. Bu büyük birliklerden başka Erzurum, Muş, Bitlis ve Diyarbakır'deki kısmen daha küçük olan birlikler de Anadolu Ordularının emrine verilmişlerdir. Hangi birliklerin, kimin komutasında Kürdistan'daki başkaldırılar çembere alacakları raporlarda zaman zaman ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Biz bu detaylara girmek gereğini duymadan yalnızca raporların tarih ve numaralarını vermekle yetiniyoruz (5 Ekim 1836 tarih ve 47 nolu, 11 Kasım 1846 tarih ve 27 nolu, 24 Mart 1847 tarih ve 13 nolu ve 7 Ocak 1849 tarih ve 3 nolu raporlar).

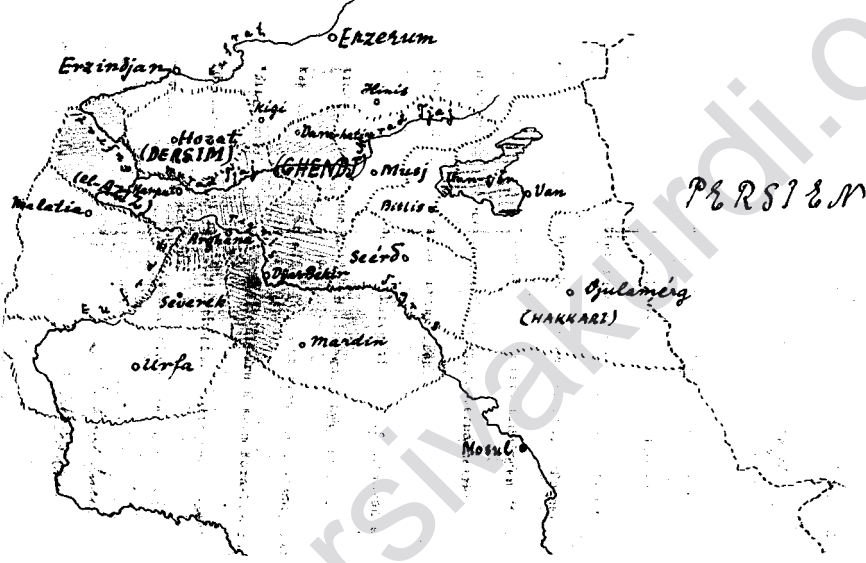
Başkaldırılarda bulunan Kürt beyleri, isyanlarının iyi sonuç vermeyeceklerini anladıkları zamanlarda, genellikle yerel kumandanlardan ve Sultan'dan af isteminde bulunuyorlardı. Bazan da bir yandan Sultan'a karşı yan bağımsız fiili durum yaratırken, diğer taraftan telgraf veya mektuplarla kendisine bağlılıklarını bildirmişlerdir. Böylece yarattıkları yan bağımsız durumlarını daha da güçlendirirken Sultan'ın büyük güçleriyle savaşmaktan da kaçınmışlardır. Revanduz'lu Kürt prensi Mehmet Paşa'nın 1836 yılındaki isyanını ayrıntılı bir şekilde anlatarak artık yenilmek üzere olduğunu bildiren 47 nolu ve 5 Ekim tarihli raporda şu bölümler vardır: "...*Nihayet Reşit Paşa dağlık kale yollarının bütün güçlüklerini yenerek Revanduz şehrinin yan kesiminde bulunan ve o ana kadar Kürt prensinin kaldığı ve önemli bir tabya kalesi olarak görüldüğü yere geldi. Kürt prensi sonunda burayı elde tutmanın imkansızlığını anladı. Karşı koymak ve kaleyi elde tutmak zordu. Kendisiyle birlikte bulunan dayısı/amcası Bayazıt Prensi Reşit Paşa'dan af dilemek üzere gönderdi...*"

21 Nisan 1847 tarih ve 15 nolu raporda şu cümleler aynen yer alıyor: "...*Bab-i Ali netice-*

de Cizre Beyi Bedirhan Bey'den mektuplar aldı. Kürt beyi mektuplarında, Sultan'a bağlılık duygularını ifade etmesine rağmen kendisine karşı sürdürülen hücum hazırlıklarının ve silahlı donatımın engellenmemesini protesto ediyordu..."

Sultan ise genellikle iki yüzlü hareket ediyordu. Hem onları dize getirmek üzere büyük kuvvetler gönderiyor ve hem de "şevkatli baba" tavırlarıyla çoğunlukla sonradan onları ya bağışlıyor ya da rahat bir yaşam sürdürebilecekleri bir yerlere sürü-

Yukarıda da işaret ettiğim gibi hem Kürt beyleri başkaldırının başansızlığı üzerine af isteminde bulunuyorlar ve hem de Sultan Kürdistan'ı başı ağrımadan idare etmek için daima iki yüzlü davranarak yerel kumandanları eliyle en sert biçimde Kürdistan'ı yeniden istila ve talan ederken, Kürt beyleriyle iyi geçinmek ve onları hoş tutmak yolunu seçiyordu. "Alicenap ve şevkatli Sultan" rolünü elden bırakmıyordu. Örneğin 36 no ve Kasım 1847 tarihli rapora göre Kürdistan'da başkaldıran Bedirhan Bey yenilmiş ve yaka-

İsveç Elçiliği'nin çizdiği Şeyh Sait İsyanı Bölgesi.

yordu. Cizre'li Bedirhan Bey'in isyanı devam ederken 26 Mayıs 1847'de 18 nolu rapor İsveç Dışişleri Bakanlığı'na gönderildi. Bu raporun bir bölümü aynen şöyledir: "...28 Nisan'da alınan acele telgraflar sonradan gösteriyordu ki bu Kürt şefi geri püskürtülmesi çok zor olan saldırı karşısında kendi bölgesindeki seçkin müslüman ve hristiyan müridlerini Genel Bölge Generaline gönderiyor ve ondan, bağlılık duygularıyla Sultan'dan af dilemesine aracılık etmesini istiyordu. Buna göre Kürt şefi generale karşı kuvvet kullanılmaktan vaz geçiyordu, Bab-i Ali'ye boyun eğeceğine söz veriyordu..."

lanarak İstanbul'a getirilmiştir. Rapor sonrasında şöyle anlatıyor: "...Ve onlara adet olduğu üzere birer kahve sunuldu, Padişah onlarla tanıştı. Hükümdar, sürgüne gönderilirken onlara saygılı davranılmasını emretti. Ayın 19'unda Bedirhan Bey Candie'ye (Girit) ve Mahmut Han da Rusçuk'a vapurla gönderilecekler..."

Kürt beylerinin pişmanlık ve cehaletlerini öne sürerek durumu ucuz atlatmanın yollarını aradıklarını sık sık görmekteyiz. Yukarıdaki rapor şöyle devam ediyor: "...Bedir Han Bey hükümetin iyi niyetine, Padişah'ın alıcılığına karşı isyanından ve cehaletinden ötürü büyük pişmanlık duyduğunu ifade etti..."

Sultan genellikle Kürt prens ve beyleriyle iyi geçinmeye çalışırken, onların kendisine bağlı olarak, buldukları bölgeleri yönetmelerini arzulamış ve böylece Kürt halkının sevgi ve güvenini kazanmaktan çok, Kürt beylerini avucunda tutmayı uygun görmüştür. Bakınız 27 no ve 28 Temmuz 1847 tarihli rapor, yenilip yakalanan Bedir Han Bey'den söz ederken ne diyor: "...Kendisinin ve bütün aile bireylerinin hayat ve mülkiyetlerinin güvencede olacağına dair anlaşmaya varıldığı kendisine gizlice bildirildi...". Aynı raporun bir başka bölümündeki "...Bedir Han Bey ile birlikte hareket etmiş olan Van'lı Mahmut Bey ve kardeşi Abdullah Beylerin dahi Osmanlı Bölge Generaline bağlılıklarını bildirmek üzere teslim oldukları, kendilerinin ve adamlarının emniyette oldukları bu vesileyle öğrenildi..." şeklindeki ifade, isyancı Kürt beylerinin sonradan aynı yörelerde Sultan'a bağlı olarak yaşadıklarını göstermektedir.

Yukarıda belirtmeye çalıştığım bu iki yüz-lü durumu en güzel 20 nolu ve 7 Haziran 1837 tarihli rapor göstermektedir. Dikkate değer bölümü aynen şöyledir: "...Kürdistan'daki başkaldırı eylemlerinde bulunan Revanduz Prensi Mehmet Bey birkaç aydan beri buradadır, (Constantinople-İstanbul BN). Sultan onu affetti. Kendisi hükümdara candan bağlılığını sunmuştu. Neticede Sultan, bu prensin değerinden yararlanmak, Kürdistan yörelerinde tanınmak, kabul görmek ve yöre insanlarını etkilemek için prensi o bölge generali nütbesine yükselterek -iki dereceli paşa rütbesiyle- Koi, Harir ve Revanduz Bölgelerinin yönetimini ona verdi."

Bu arada Kürt beylerinin birleşmelerine engel olmak için devamlı olarak yerel rekabetler canlı tutulmuştur. Örneğin 32 no ve 26 Eylül 1847 tarihli rapordan Bedir Han Bey'e karşı akrabası Ardeşir Bey * kullanıldığını ve onun yerine Cizre valisi olarak tayin edildiğini öğreniyoruz.

Padişah hizmetindeki kumandanları Kürdistan'a karşı yaptıkları seferlerden sonra ödüllendirmeye özen göstermiştir. Sivas valisi ve Anadolu Orduları kumandanları Mehmet Reşit ve Osman Paşaların ödüllendirmeleri İsveç elçiliğinin raporla-

nda detaylı olarak yer almaktadır. Örneğin 47 no ve 5 Ekim 1836 tarihli raporda Revanduz Kürt prensi Mehmet Paşa'yı yenilgiye uğratan Sivas valisi Mehmet Reşit Paşa'nın Sultan tarafından özellikle ödüllendirildiğine ilişkin cümleler şöyledir: "...Reşit Mehmet Paşa'ya güzel bir mücevher kutusunun armağan edilmesi ve bu güzel haberi getiren ulaklara da şeref mantosu giydirilmesi görevi Sultan tarafından, Vergiler Genel Düzenleyicisi'ne verildi...Sultan, yine Reşit Mehmet Paşa'ya hoşnutsuzluğunu gösteren bir nişan olarak değerli bir şeref kılıcı yapılmasını istedi. Kılıç Sultanın katiplerinden birisi tarafından götürülecektir...". Bedirhan Bey'in yenilgisine ilişkin raporların birinde (34 no ve 13 Ekim 1847 tarihli) Sultan'ın generalleri özendirmeye tavır alıyor: "...Sultan, Bedir Han Bey'e karşı gönderdiği güçlerin anısına, zararlarını karşılamak ve cesaretlerini onurlandırmak amacıyla subaylara verilmek üzere Darphaneye madalyalar basılmasını emretti..."

Yine bu raporlardan Suriye yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'na saldıran Kavalalı Mehmet Ali Paşa güçlerine karşı Kürtlerin İmparatorluk yanlısı tavır aldıklarını öğreniyoruz. 74 no ve 11 Kasım 1840 tarihli rapor bunu şu şekilde anlatmaktadır: "...Urfa ve Maraş şehirlerini işgal eden Mısır kuvvetleri İbrahim Paşa ile birleşmek için bu noktaları boşalttılar. Fakat aşağı yukarı binden fazla kişiyi barındıran bu birinci şehirden (Urfa BN) kaçarak Kürt ve Türkmen aşiretlerine sığınabilenlerin sayısı üç binden fazla değildir. Yollarda saldırıya uğradılar. Yine bu Kürtler bir sürpriz yaparak Maraş'ta kalacak olan 500 Mısırlıyı öldürdüler...". Buradan 1840 yıllarında Urfa'nın nüfusunun binin üzerinde olduğunu öğreniyoruz.

Osmanlı-Pers İmparatorlukları arasında Kürt Beylikleri

Kürt isyanlarından bahseden raporlar bir başka noktayı daha açığa çıkarıyor; Pers ve Osmanlı İmparatorlukları arasında sıkışmış olan bu yan bağımsız Kürt prens ve beyleri, isyan ettikleri zamanlarda sıkışıkça imparatorluğun birinden diğerine rahatlıkla sığı-

le Kürt beyleri ve yandaşları hristiyanları öldürmüş ve mallarına elkoymuşlardır.

Sosyal yapı

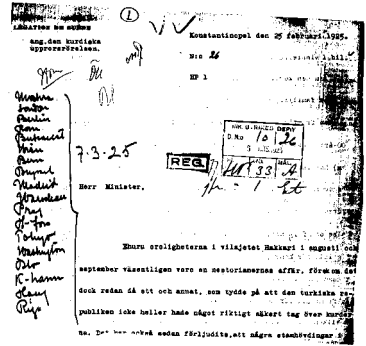
Raporlarda o günün sosyal yapısına ilişkin bazı ipuçları bulmak olasıdır. Belgelerden hristiyan halkın yerel Kürt beylerine vergi verdiklerini öğreniyoruz. Zaman zaman bazı yerel Kürt beyleri o bölgede yaşayan hristiyan halka karşı kendi aralarında birleşmişlerdir. Örneğin, 29 no ve 11 Kasım 1846 tarihli oldukça uzun raporda, o bölgedeki dinsel grupların durumuna, Kürt ve nesturi'lerin geçmişlerine değinildikten sonra karşılıklı haksızlık paylarına da yer veriliyor. Bu önemli rapordan sadece dikkate değer cümleleri alıyorum: "...Daha eski bir tarihten beri, merkezi hükümet, Cizre bölgesinin Kürt şefi Bedir Han Bey'in Erzurum bölgesindeki Nesturi'lere karşı yeni bir işgal amacının bulunduğunu biliyordu...Nüfuzlu iki isyancı olan Hakkari'li Nurullah ve Bervari'li Abdulsamed Bey'lerin, Bedir Han Bey'le birlikte hareket ettiklerine ilişkin belirtiler kendini gösterdi... O memleketin en nüfuzlu iki mollası olan Musul'dan Şeyh Muhamed ve Zaho'dan Şeyh Yusuf ile Cizre, Hakkari ve Bervari yörelerinin üç Kürt şefi değişik görüş ve durumlarına son verip Nesturi'lere karşı aktif olarak birleştiler...". Aynı raporda biraz sonra şöyle deniliyor: "...Nesturi'ler ise bir süreden beri huzursuzdular. Kürtler tarafından tehdit ediliyorlardı. Korkunç muamelelere maruz kalıyorlardı...".

Anlaşıldığı kadarıyla hristiyanlar azınlıkta olup zaman zaman tehlikeli günler yaşamışlardır. Nitekim aynı rapor 1843 yılında da Bedir Han Bey'in Nesturileri kuvvet zoruyla cezalandırdığını şöyle anlatmaktadır: "...Kendisi, kuvvetlerinin başında, 1843 yılında yapılan katliamları tekrarlayarak Nesturi bölgesini işgal etmiştir. Her yerde her şeyi yerle bir eden bu gürüh buraya girecek ilerlemektedir. Kan dökmeleleri ve her şeyi yakıp talan etmeleri vurgulamaya değerdir. Köyler ateşe verilmiştir...". 1846 yılında Nesturiler Bedir Han Bey ve onunla birlikte hareket eden diğer beyler tarafından ağır saldırılara uğramışlardır. Durum rapo-

ra göre şöyledir: "...Bugün Nesturilerin yaşadıkları üç bölgenin önemli bir kısmı işgal edilmiş ve çöle çevrilmiştir...". Ancak bu olayların görüldüğünden daha karmaşık olduğu anlaşılıyor. Örneğin Nesturiler üzerinde büyük bir dini nüfuzu olan Mar Schimoun hristiyan halkı Bedir Han Bey'e karşı kıskırtmaktadır. Rapor halkın dağılım oranına da değinmekte, bölgenin tamamen Kürt olduğunu ve 25-30 bin kişilik bir hristiyan Nesturi topluluğunun bulunduğunu belirtmektedir. Cizre bölgesinde yüzbinden az bir nüfus yaşamaktadır. Bu kişiler Bedir Han Bey'e kayıtsız şartsız bağlıdır. Raporun Bedir Han Bey'den bahsedilen yerlerinde o bölgenin sosyal yapısına ait ipuçları elde ediyoruz. Anlatım şöyledir: "...Bedir Han Bey, Osmanlı toprakları dışında yaşayan Kürtler üzerinde bile sözü geçen ve her şeyi avucunda bulundurabilecek, etkili bir ailedendir. Bundan ötürü herkes onun gücünü kabullenmeye ve otoritesine girmeye razıdır. Anlaşmazlıklarda karar veren odur. Bu değişik insanları bir arada tutabilen tek kişidir...".

Rapor bu anlaşmazlıkta kabahatin önce Nesturilerden kaynaklandığını belirtip olayların öncesine gidiyor: "...Bedir Han Bey'le Nesturilerin ilk anlaşmazlıkları üç yıl öncesine uzanmaktadır. Kullanılan saldırgan ve sert yöntemlere hak vermeksizin, hataların önce Nesturilerden kaynaklandığı kabul edilmelidir...".

Bu bölgeye ait vergi kayıtlarının o zamanlarda bir yüzüylü geçmediğini satır aralardan anlamaktayız.

İsvaç Elçisi Şeyh Sait isyanını rapor ediyor.

Hristiyan papazların kışkırtmaları

Kürtler Osmanlılara karşı isyan edip yenilince hristiyan halk onların zayıflığından yararlanarak bu durumu istismar ediyordu. Bu durum aynı raporda şu satırlarla ifade ediliyor: "...*Hakkari bölgesinde oturan hristiyanlar, Hakkari beylerinin ve halkının hükumete karşı gelerek ezilmelerinden ve zayıflamalarından sonra bu durumu istismar etmişlerdir...*" Daha sonra müslüman Kürtlerle hristiyan Nesturiler arasındaki olayların detaylarına girilmekte, Kürtlerin isyan sonrasındaki zayıf anlarında öldürülüşleri anlatılmaktadır. Anlaşılan, beyler-mollalar Kürtleri nasıl tahrik edilmişlerse, hristiyan papazlar da aynı şeyi yapmışlardır. Aynı rapordaki şu cümleler yukarıdaki düşüncemizi güçlendiren örneklerdendir: "...*Fakat Kürt şefinin Cizre'ye dönmesinden sonra, Nesturiler çekişmelerden yararlanarak etkili olmak isteyen haris bir papaz tarafından kışkırtıldılar...*". Bedir Han Bey'in üç ay sonra 5-6 bin kişiyi öldürecek bir katliama girmesi bu olayların bir sonucudur. Rapor bu acı olay için şu ifadeyi kullanmaktadır: "...*Kürdistan'daki bu korkunç olayın baş aktörleri Bedir Han Bey ile Mar-Schimoun'du...*"

13 no ve 24 Mart 1847 tarihli uzun raporda aynı olaylar anlatılırken, durumun korkunçluğunu, zamanın İsveç elçisi şöyle dile getiriyor: "...*Bu bey (Bedir Han Bey'i demek istiyor BN) Hakkari'den Nurullah ve Bervari'den Abdülsamed Bey'lerle birlikte Nesturilere karşı kuvvet gönderdi, oraları ateşe verdi ve 1843' teki katliamları yineledi...Bedir Han dini liderlerden birini hemen öldürdü, bir jakobitisk papaz ile birlikte aynı dinden beş kişiyi hapse attı ve onlara hergün korkunç işkenceler yaptı. Neticede Chaldeen (Keldani BN) halkı bu barbar Kürt aşiret reisi tarafından kuşatıldı. Bu ciddi ve endişe verici bir durum yaratmaktadır...*"

O dönemde hristiyan Avrupa'nın birçok ülkesinin elçisi Kürtlere karşı hristiyanlar-

dan yana açıkca tavır almıştır. İsveç elçisinin de böyle hareket edip etmediğini bilemiyoruz.

Kürt-Ermeni anlaşmazlığı

Fakat yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında bu kez hristiyan Ermenilerle Kürtlerin geçimsizlikleri ön plana çıkmaktadır. Sultan'ın Ermeni karşıtı tutumu bilinmektedir. Ermeni ulusal kurtuluş hareketinin ileri noktalara ulaştığı ve örgütlendiği o dönemlere ilişkin elimizde iki rapor vardır. Kürtlerle Ermeniler arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve katliamlara yer verilen raporların içeriklerini elimden geldiğince aktarmak istiyorum.

Kürtler, Sultan'ın 1867 yılındaki Avrupa gezisinin ardından Ermenilere karşı saldırılara başladılar. Gezi sonrasındaki korkunç katliamın nedenlerini anlamak güçtür. Rapor da bu konuda herhangi bir bilgi yoktur. İsveç elçisinin kullandığı ifadelerin açık olmaması nedeniyle şu cümleyi olduğu gibi alıyorum: "...*Sultan'ın Avrupa gezisinin şimdiye kadar bilinen sonucu, Ermenistandaki hristiyanların korkunç bir şekilde katledilmeleri oldu...*". 39 no ve 27 Ağustos 1867 tarihli rapordan aldığımız bu ifadeden sonra "...*Bu gezi haberi üzerine çok sayıda fanatik müslüman Kürt ve Türkten oluşan bir günüh, yolları üzerindeki hristiyanlardan öç almak üzere 30'a yakın dervişin önderliğinde Diyarbekir'den yola çıktı...*"denmektedir. Bu bölümden saldıranın Van'a doğru olduğu da anlaşılmalıdır. Ermenilerin bir kısmı Rusya'ya sığınmak zorunda kalmıştır. İki şey dikkatimizi çekmektedir: (1) Fanatik güçler giderek daha büyük bir güç oluşturmaktadırlar. Kürtler eskiden aşiret beyleri tarafından hristiyanlara karşı ayağa kaldırılırlarken, artık bu görevi fanatik mollalar üstlenebilmektedir. İsveç elçisi bunlara "derviş" demektedir. (2) İsveç elçisi Diyarbekir'den Van'a kadar uzanan bölgeyi anlatırken "Ermenistan" tabirini kullanmaktadır. O günkü Avrupa da bölgeyi bu şekilde adlandırmaktadı.

Ermeni İslahatı - Hamidiye Alayları

Ermeni sorunu zamanla uluslararası bir konuma kavuşunca Osmanlı hükumdan Ermenistan'da bazı islahatlar yapmayı vaadediyordu. Buna "Ermeni İslahatı" denmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu bu değişimleri yerine getireceğini Avrupa devletlerine ve Rusya'ya Berlin Anlaşmasıyla taahhüt etmiş olmasına karşın, Sultan Abdülhamit bunları yerine getirmiyordu. Sultan bir yandan islahat sözü verirken diğer yandan da Kürtleri ve Çerkezleri, Ermenilere karşı kullanıyordu. Kürt aşiret beylerini "Hamidiye Alayları" adı altında organize eden Sultan, her iki halka da tuzak hazırlıyordu. 1 no ve 23 Kasım 1894 tarihli rapor o dönemdeki üzücü olayları dile getirmektedir. Raporun bu üzücü olayların bizzat hükümet tarafından organize edildiğini net bir şekilde ifade etmesi çok dikkat çekicidir. İfade aynen şöyledir: "...*Üst makamların verdiği çok gizli emirlerle bu olaylar oldu...*". Ermenilere karşı olan saldınlarda ordu ile yerel Kürtler birlikte hareket etmektedirler. Raporun bununla ilgili bölümünü de aynen alıyorum: "...*Kürtler geçen yıl şehirleri istila ederek yağmalayıp orada yaşayanların ürünlerini aldılar. Oradaki Ermenilerin köylerini ordu da talan etmektedir...*". Buradan adı geçen şehirlerde Ermenilerin yoğun bir şekilde oturmakta ve oldukça varlıklı olduklarını anlamaktayız. Elçinin bunları anlatırken kullandığı üslup, bu iki halkın eskiden iyi ilişkiler içinde olduğunun ve birbirlerine güvendiğinin anlaşılacağına dikkat çekmek istiyorum. Elçi şöyle diyor: "...*Geçen kış çok üzücü olaylar oldu. Kürtlerle Ermenilerin birbirlerine karşı duydukları güven sarsıldı...*"

Kürt "Hamidiye Alayları"nın Ermenilere karşı kullanıldığı ve Ermenilerin hayvan sürülerine ve ürünlerine el koydukları da daha sonraki cümlelerden ortaya çıkmaktadır. Bu katliamlara karşı bölge askeri kumandanı Hamidiye Alayları'nın işe kanşmasını istememiştir. Elçi bu durumu şöyle ifade etmektedir: "...*Sultan'ın Hamidiye Suvarileri*

(Kürt Hamidiyeleri) yerine Bitlis garnizonundan düzenli kuvvetler istendi. Bu kez katliam yapılmadıkları ve Ermenilerin hayvan sürülerini alıp götüremedikleri için memnun olmadıkları anlaşılıyor...". Bu olaylarda ölen Ermenilerin sayısının 2-6 bin civarında olduğunu da raporlardan öğrenmekteyiz.

Kürt aşiretleri birleşmiyorlar

İsveç'in İstanbul elçisinin 19. yüzyıl Kürdistanıyla ilgili raporlarından şu noktayı kesinlikle öğreniyoruz; bölgedeki Kürt aşiretleri genellikle birleşmiyorlar. Aynı yıllarda Osmanlı İmparatorluğuna karşı isyan eden Revanduz prensi ile Cizre beyi Bedir Han Bey'in birlikte hareket etmemelerine anlam vermek oldukça güçtür. Her iki başkaldırı da Osmanlı yönetiminin başını çok ağrıtmış ve zamanına göre oldukça geniş çaplı olmuştur. Bu isyanları bastırmada güçlük çekildiğine göre iki Kürt beyi birlikte hareket etmiş olsalardı daha büyük bir başkaldırı gerçekleştirebilirlerdi. Yine de zaman zaman çok geniş olmayan ortak hareket etme eğilimlerine rastlamaktayız. Bunların en önemlisi olan Bedir Han Bey'in isyanında, bölgedeki Nesturilere karşı duyulan antipati ve dini duygular bu beraberlikte önemli rol oynamıştır.

Raporların tümü okunduğunda Avrupalı gazetecilerin ve yabancı devlet elçilerinin 19. yüzyılda Kürdistan ve Ermenistan'da Kürtlerle Ermeniler (Ermeni, Keldani ve Nesturi) arasındaki olaylarda hristiyanlardan yana tavır aldıklarına dikkat edilmelidir. Bunlar ayrıca Osmanlı sarayını Kürtlere karşı harekete geçirmek için kışkırtmışlardır. Elimizdeki raporlara göre Fransa ve İngiltere elçileri bu konuda en önde gelenlerdir. Daha önce bahsettiğimiz Bedir Han Bey'in başkaldırısını konu alan 29 no ve 11 Kasım 1846 tarihli rapordaki şu cümleler bunun güzel örnekleridir: "...*Bu feci olayları duyarak Bab-ı Ali'yi ve yabancı diplomatlardan bazılarını çok etkiledi. Özellikle hristiyan halkın geleceğiyle yakından ilgilenen Fransız elçisi çok etkilendi...*". Avrupalı gazetecilerin 1867 ya-

ında, Ermenistan'daki olaylar nedeniyle bölgeden bir piskoposun başkanlığında gelen Ermeni grubuyla nasıl ilgilendiklerini aynı bir raporda görüyoruz. 1894 yılında Ermenistan'da meydana gelen olayları ve katliamları konu alan 1 no ve 23 Kasım 1894 tarihli rapordan şu cümleleri aktarmak istiyorum: "...Ayrıca İngiltere'nin Van'daki temsilcileri, yerel yöneticiler ve Ermenilerle iyi ilişkiler içindedirler..."

Kürdistan'ın sosyal yapısının diğer bazı yönleri

Raporlar bir bütün olarak ele alındığında Kürdistan ve Kürt halkının sosyal durumuna ait bazı bilgilere sahip olabiliyoruz. Örneğin Kürt beyleri büyük bir nüfusa sahiptirler. Dini karışıklıklardan ötürü molların etkinlikleri de kayda değer bir ölçüdedir. Kürt beyleri birbirleriyle geçinememekte, güçsüz olanlar en güçlü olana bağlılık göstermektedir. Beyler bölgelerindeki idari ve adli sorunların tek çözümlenicisidir. Hristiyan azınlıklar bölgedeki Kürt şeflerine bağlı olup onlara vergi vermektedir. İmparatorluk Kürt beyleri üzerinde otorite kurmak için o bölgede devamlı olarak büyük askeri birlikler bulundurmaya zorunda kalmıştır. İstanbul'dan uzak ve yollarının az olması, Kürdistan'ın otoriteden uzak bir yaşam sürdürmesini sağlamıştır. Raporlara göre Kürt prens ve beyleri "yan bağımsız"dırlar. Kürdistan'dan hiçbir zaman doğru dürüst vergi alınmamıştır. Kürtler askerlik yapmayı kabullenememişlerdir. Vergi kayıtları 1700 yıllarından sonraki tarihleri taşımaktadır. 1846 ve 1847 yıllarına ait raporların gösterdiği gibi birçok bölgede hristiyan Nesturilerle Kürtler içiçe yaşıyordu. Bazı Kürt köyleri vergi ödememe ayrıcalığına sahipti. Bu köyler dini saygınlığa sahipti ve peygamber soyundan geldiklerine inanılırdı. 29 no ve 11 Kasım 1846 tarihli raporda adı geçen "Emir" köyü bunlardan biriydi. Raporlarda kadınların bazan yönetimde söz sahibi oldukları da görülmektedir. 22 no ve 16 Haziran 1847 tarihli

raporda adı geçen, Bedir Han Bey'in akrabası ancak onun karşısında ve hükümetin yanında yer alan Ardeşir Bey'in annesinde bu durumu görmekteyiz. Kürt prens ve beyleri korunmalarını dikkate alarak saraylarını ve köşkerlerini ulaşılmasız güç yerlere yapıyorlardı. Ermenistan'da Kürtlerle Ermenilerin birlikte yaşadıkları yörelerde, Kürtler daha çok dağlık kısımları seçmekte ve şehirlerdeki etkinlikleri de sınırlı olmaktadır. Ermenilere ve güneydeki Nesturilere karşı girişilen şiddet olayları 19. yüzyılın sonlarında giderek artan bir biçimde devam etmiştir. Kürt Hamidiye Alayları, ağa ve beylerin nüfuzlarını ve zorbalıklarını artıran ve sürekli olarak yakınmalara neden olan bir faktör olmuştur.

Ziraat Kürtler arasında araplardan daha yaygındı. Arap aşiretleri, zaman zaman Nusaybin ve Diyarbakir Kürtlerinin ziraat ürünlerine zarar vermek istemişlerdir. Bunu 30 no ve 2 Aralık 1846 tarihli rapordan öğrenmekteyiz: "...Uzun süredir Diyarbakir'in ziraatçı halkını rahatsız etmekte olan arap göçebelerini Sincar ve Nusaybin'den uzaklaştırdı..."

Raporlarda zaman zaman çok kısa olarak belirtilen bir diğer nokta da, Osmanlı İmparatorluğu'nun, başkaldıran Kürt beylerine karşı olan diğer Kürt aşiretlerindeki sivil halktan gönüllü veya zorla birlikler oluşturduğudur. 13 no ve 24 Mart 1847 tarihli raporda Bedir Han Bey'in başkaldırısından bahsedilirken Musul Valisine verilen talimatta şu cümleye rastlamaktayız: "...Bu bilgiler Musul Valisine de gönderildi. Kendisi düzenli ordu ve 6-7 bin kişilik düzensiz bir güçle karışıklıkların olduğu bölgeye gidecektir..."

19. yüzyıl Kürdistan'ıyla ilgili bu belgeler incelendiğinde İmparatorluğun Kürt beylerini birbirlerine karşı kullandığı gibi, birlikte hareket edenleri de parçalamada çok usta olduğu görülür. Raporlarda bu noktalara zaman zaman yer verilme ve bunlardan bir tanesi olan 22 no ve 16 Haziran 1847 tarihli raporda geniş bir biçimde anlatılmaktadır; Ardeşir Bey'in akrabası Bedir Han Bey'den ayrılarak karşı tarafta, İmparatorluk kuvvetlerinin yanında yer alması. Bedir Han Bey'in

yenilmesinden sonra Ardeşir Bey'in onun yerine Cizre valisi olarak tayin edildiğini daha önce belirtmiştik. Rapor bu durumun Osmanlı İmparatorluğu'nun işini nasıl kolaylaştırdığını şu şekilde anlatmaktadır: "...Şüphesiz bu durum yalnızca Sultan'ın askerlerinin işine yarıyordu..."

Pers ve Osmanlı İmparatorlukları Kürtlere karşı birlikte hareket ediyor

Raporlardan, Pers ve Osmanlı İmparatorluklarının Kürtleri kendi yararlarına kullanma bakımından esnek bir tutum içinde olmalarının yanında belirgin bir ortak özelliklerinin de Kürtlere karşı birbirlerine yardım etmiş olmalarıdır. Bunun en belirgin örneği ise Bedir Han Bey'in başkaldırısı karşısında İran'ın tutumunu anlatan 23 no ve 26 Haziran 1847 tarihli rapordur: "...30 Mayıs tarihinde Musul'dan yazıldığına göre, Tahran hükümeti, Kürt isyancısı Bedir Han Bey'e Sultan'ın kuvvetlerine karşı silahlı bir hareket yapması ve sonunda Pers topraklarına sığınmak zorunda kalması halinde Şah hükümetinin onu yakalayıp Osmanlılara teslim edeceğini bildirmiştir. Bunun aksine Türk kuvvetlerine karşı koymadan sığınması durumunda kendisine herhangi birşey yapılmayacak ve Boyaume'de kötülüklerden uzak olarak yaşayabilecektir..."

Bu iki komşu ülkenin kendi sınırları içinde yaşayan Kürtler karşısında daha önce de bu şekilde hareket ettikleri ve bu tutumlarını 20. yüzyılda, Cumhuriyet döneminde de sürdürdükleri bilinmektedir.

İsveç elçisinin 1 no ve 23 Kasım 1894 tarihli raporunda Ermeni-Kürt ve Ermeni-Türk ilişkilerinde çok önemli bir noktaya ışık tuttuğuna daha önce değinmiştim. 1894 yılında Ermenilere karşı olan katliam olayları "...Bu olaylar üst makamlardan verilen çok gizli emirlerle oldu..." şeklinde anlatılmaktadır. Osmanlı üst yöneticileri Ermeni kıyımlarını gizli emirlerle yerine getirirken, Avrupa Devletlerine karşı iki yüzlü davranarak Berlin Anlaşması'nın Ermeniler lehine

olan hükümlerini yürürlüğe koyma arzusunda olduklarını yineleyip durmuşlardır. Raporlarda Avrupa Devletlerinin bu sahte tavırdan rahatsız oldukları da yer almaktadır.

Raporların son bölümünde "Hamidiye Alayları"ndan bahsedilirken onların Ermeni kıyımlarına katıldıkları ve Ermeni mallarını talan ettikleri açıkça belirtilmektedir.

İncelediğimiz 19.yüzyıla ait raporlar kronolojik sıraya göre şunlardır:

Rap.No.22, 4 Ağustos 1834: Sivas valisi Reşit Mehmet Paşa'nın Diyarbakir ve Urfa yörelerini kasıp kavuran Kürt çetelerine karşı başanlı olduğunu bildiren ayrıntılı rapor.

Rap.No.18, 27 Mayıs 1835: Diyarbakir ve Sincar dağlarındaki Kürt aşiretlerine mensup üç binden fazla kişiyi öldüren Reşit Mehmet Paşa'nın büyük ganimetler elde ettiğini ayrıntılı olarak bildiren rapor.

Rap.No.47, 5 Ekim 1836: Revanduz Prensi Mehmet Paşa'nın huzursuzluk çıkardığını ve etrafına birçok güç toplayarak zulüm yaptığını bildiren rapor. Verilen bilgilere göre Sivas valisi Reşit Mehmet Paşa Revanduz üzerine yürürken, Bağdat ve Musul valileri de kuvvetleriyle birlikte diğer taraftan saldırmıştır. Hükümet kuvvetlerinin Cizre şehrini almasından ve Bağdat Valisinin de güneyden sıkıştırmasından sonra, Kürt prensi kalesinde tutunamayıp genel kuvvetlere teslim olmuştur. Bu arada isyana katılan 55 yerleşim yerinin listesi ve boyun eğme haberleri İstanbul'a ulaştığı ve Sultan'ın başansından ötürü Reşit Mehmet Paşa'yı özel bir kılıçla ödüllendirdiği de bildirilmektedir.

Rap.No.48, 14 Ekim 1836: Reşit Mehmet Paşa'nın isyancı Revanduz Bey'ine boyun eğdirishi ve büyük ganimetler elde edishi ile ilgili bilgilerin daha önce yazılmış olduğu hatırlatılıyor ve ayrıca Pers-Osmanlı sirtüşmelerine değiniliyor.

Rap.No.52, 23 Kasım 1836: Sivas valisi Reşit Paşa'nın Kürdistan'daki isyanı bastırmasına ilişkin rapor.

Rap.No.20, 7 Haziran 1837: Kürdistan'da isyan eden Revanduz Prensi Mehmet Bey'in birkaç aydan beri İstanbul'da olduğunu, Sultan'ın kendisini bağışladığını, Bey'in pişmanlığını ve hükümdara bağlılığını bildirdiğini anlatan rapor.İsveç elçisi, Sultan'ın büyüklük gösterip Kürdistan'ı kendisine bağladığını düşünüyor.

Rap.No.74, 11 Kasım 1840: Mısırlı İbrahim Aşa'ya bağlı kuvvetlerin Urfa ve Maraş bölgelerini işgal ettiğini ve sonra tekrar boşalttığını bildiren rapora göre Kürtler, İbrahim Paşa'ya bağlı kuvvetlere saldırılarda bulunuyorlar.

Rap.No.34, 16 Ağustos 1843: Pers ve Osmanlı İmparatorlukları arasında, bazı göçebe Kürt aşiretlerinden kaynaklanan anlaşmazlıklar ve bunlara ilişkin ayrıntılar.

Rap.No.26, 30 Eylül 1846: Revanduz bölgesindeki Kürt isyanını konu alan uzun bir rapordur. Bastırılan isyanda tutuklanan 300-400 kişinin İstanbul'a getirildikleri yazılıyor. Saygın bir kişi olan Nazım Efendi'nin, bu dik kafalı Kürt şeflerini yola getirmek için bölgeye gönderildiğini ancak bunda başarılı olmadığını ifade eden raporda bölgenin imar edilmesine ve gereksinimlerinin saptanmasına çalışıldığı belirtiliyor.

Rap.No.27, 11 Kasım 1846: Revanduz'da isyan eden Resul Paşa'ya karşı Bağdat'tan gönderilen Necip Paşa ve kuvvetlerinin başarılı oldukları ve isyanı yatıştırdıkları bildiriliyor.

Rap.No.29, 11 Kasım 1846: Uzun olan bu raporda Bedir Han Bey ve Cizre'nin durumu, diğer Kürt beylerinin tavrı ve bu arada Hristiyan Nesturilerin müslüman Kürtlerle olan çatışmaları anlatılıyor. Raporda ayrıca Cizre Beyi Bedir Han Bey'e karşı Musul ve Bağdat yöneticilerinin saldırıya hazırlanmış oldukları da raporda yer alıyor.

Rap.No.30, 2 Aralık 1846: Kürdistan'daki durum ve Bedir Han Bey ile ilgili uzun bir rapor.

Rap.No.31, 9 Aralık 1846: Bedir Han Bey'in isyanına ilişkin ayrıntılı bir rapor.

Rap.No.13, 24 Mart 1847: İsveç Dışişleri Bakanlığı'na, Bedir Han Bey'in Bab-i Ali'nin nasihatlarını dinlemediği ve Hakkari'li Nurullah ve Bervari'li Abdülsamed Beylerle birlikte Nesturilere karşı harekete geçtiği bildiriliyor. Nasihatlerde bulunmak üzere giden Nazım Efendi ve Keldanilerle Nesturilerin Kürtlerle olan anlaşmazlıkların uzun uzadıya anlatılıyor. Raporda Bedir Han Bey'in istemleriyle ilgili herhangi bir belirleme yoktur ancak "Anadolu Orduları" kumandanı Osman Paşa'nın Kürt isyanını bastırmakla görevlendirildiği ve Halep ve Arabistan kuvvetlerinin Osman Paşa'ya yardım etmek için harekete geçtikleri raporda belirtilmektedir.

Rap.No.15, 21 Nisan 1847: Cizre Bey'i Bedir Han Bey, Bab -i Ali'ye çeşitli mektuplar yazıyor ve Sultan'a bağlılığını bildirmiş olmasına rağmen kendisine karşı hücum hazırlıkların yapılmasından şikayet ediyor.

Rap.No.17, 16 Mayıs 1847: Raporda hükümetin Cizre'deki Bedir Han Bey'in isyanına karşı yaptığı hazırlıklar ve "yan bağımsız" Kürt şeflerinin yola getirilmek istendiği belirtilmektedir.

Rap.No.18, 26 Mayıs 1847: Cizre'ye saldıran Osman Paşa ve Bedir Han Bey'in durumları anlatılıyor. Bedir Han Bey'in af dilekleri kabul edilmeyerek saldırıya geçiliyor.

Rap.No.20, 5 Haziran 1847: Kürtlerin bazılarının Bedir Han Bey'den ayrıldıkları ve Türk birliklerinin ilerledikleri bildiriliyor.

Rap.No.22, 16 Haziran 1847: Kürdistan'da Bedir Han Bey'in isyanı ve akrabası Ardeşir Bey'in, onun karşısında ve hükümet kuvvetlerinin yanında yer aldığı anlatılan uzun bir rapor.Elçinin, Osmanlıların galibiyetinden hoşnut olduğunun rapordaki ifadelerinden anlaşılabilir olması ilginçtir.

Rap.No.23, 26 Haziran 1847: Tahran hükümetinin Bedir Han Bey'i olası bir sığınma olayına karşı uyarılmasından bahseden rapor, o zaman Pers ve Osmanlı Devletlerinin Kürtlere karşı nasıl birlikte hareket ettiklerini

göstermesi bakımından tarihi bir değer taşı-
maktadır.

Rap.No.25, 6 Temmuz 1847: Bedir Han Bey'e karşı yürüyen Osmanlı ordularının Cizre'ye girdiği bildirilmektedir.

Rap.No.27, 28 Temmuz 1847: Bedir Han Bey'in ailesiyle birlikte başkent İstanbul'a getirildiğini, hayatlarının ve mallarının güvencede olacağına ilişkin kendisine gizlice bilgi verildiğini ve onunla birlikte hareket eden Van'lı Mahmut Bey ile kardeşi Abdullah Bey'lerin de Osmanlı ordusuna teslim olduklarını bildiren rapor.

Rap.No.32, 26 Eylül 1847: Hükümet Kürdistan'a yeni bir düzen vermek istiyor. Van, Cizre, Hakkari ve Bervari bölgelerinin bir pašalık şeklinde birleştirilmesi tasarlanıyor. Kürt isyanında hükümetin yanında yer alan Ardeşir Bey, Bedir Han Bey'in yerine Cizre valisi tayin ediliyor.

Rap.No.34, 13 Ekim 1847: Kürdistan isyanındaki önderlerin Samsun'a getirilişlerini bildiren rapor. Sultan'ın Bedir Han Bey'e karşı bu savaşa katılanlara madalya verilmesine ilişkin buyruğu da raporda yer almaktadır.

Rap.No.36, Kasım 1847: Osmanlılara karşı isyan eden Bedir Han Bey ve Mahmut Han'ın İstanbul'da padişah tarafından kabul edildikten sonra sürgüne gönderildiklerini bildiren rapor.

Rap.No.37, 17 Kasım 1847: Bedir Han Bey'e karşı Kürdistan seferini başarıyla sonuçlandıran Anadolu Ordularının kumandanı Osman Paşa'nın Trabzon yoluyla İstanbul'a gelişini bildiren rapor.

Rap.No.40, 22 Aralık 1847: Hindistan isyanını bastıran Osman Paşa'nın 14 Aralık tarihinde İstanbul'da koleradan öldüğünü bildiren rapor.

Rap.No.6, 9 Şubat 1848: İran Horasan'ında Cafer Kuli Han yönetimindeki Kürt ve Türkmen isyanından kısaca bahsediliyor.

Rap.No.3, 7 Ocak 1849: Kürdistan'dan gelen haberlere göre Hakkari bölgesinde Nurullah Bey'in giderek genişleyen bir isyan

girişiminde bulunduğu, fakat Bab-i Ali'nin olaydan endişe duymadığını bildiren raporda isyan lokal bir hareket olarak gösteriliyor.

Rap.No.2, 1 Ocak 1855: Osmanlı-Rus Harbinde Rusların Karakilise bölgesindeki saldırılarını anlatılıyor.

Rap.No.5, 22 Ocak 1855: Bedir Han Bey'in yeğeni Ahmet Kereddin Bey'in Cizre yöresindeki isyanı rapor ediliyor.

Rap.No.39, 27 Ağustos 1867: Fanatik müslüman Kürtlerin Hristiyan Ermenilere saldırımları ve onları öldürmeleri anlatılıyor.

Rap.No.1, 23 Kasım 1894: Diğerleri gibi el yazması ve Fransızca olan bu rapor oldukça uzundur. Ayrıca yazı çok okunaksız bir stil taşımaktadır. Rapor mealen şöyledir: Ermenistan'daki katliamların "üst makamlardan verilen çok gizli" bir emirle yapıldığı bildiriliyor. Bu konudaki bilgilerden bir kısmı İngiliz elçiliğinden İsveç elçiliğine duyurulmuştur. Ayrıca Van'daki İngiliz temsilcisinin Ermeniler ve yerel yöneticilerle arasının iyi olduğuna da işaret ediliyor. Katliam Erzurum ve Sason'da oluyor. Rapora göre bir yıl önce de Kürtler Ermeni şehirlerini yağmalamış ve talan etmişler. Elçi burada Kürtler için "yan vahşi Kürtler" tabirini kullanıyor. Kürtlerle Ermenilerin birbirlerine karşı olan güvenlerinin önceki yılki olaylar nedeniyle zedelendiği belirtiliyor. Raporda hükümet kuvvetlerinin de Ermenileri katlettiği, 2-6 bin civarında Ermeninin çoluk-çocuk, kadın-erkek denmeden öldürüldüğü ve bu olaylarda bölge kumandanının "Hamidiye Alayları"na yardımcı çağırmadığı bildirilmektedir. Zira "Hamidiye Alayları" da Ermenileri öldürüp, hayvan sürülerine el koyuyorlardı. □

* Ardeşir Bey Kürtler arasında Yazdan Şer olarak bilinmektedir.

REFORMEK PÊWÎST E

Hin bîr û hizrên li ser pirsên rêzimanî û rastnivîsîna kurdî

Reşo Zilan

Herwekî tête zanîn, nivîsîna kurdî ya bi tîpên latînî, ne xwedî dîrokeke hinde dûr û dirêj e. Herçendî ew berî Mîr Bedirxanan ji aliyê hin kesên din ve hatibe ceribandin û nivîsandin jî, ku piraniya wan kesan zimannas, kurdîzan, îrannas û rojhelatnas bûn, nivîsîna kurdî ya bi tîpên latînî tecrubeyeke ewçend hûr û kûr, bi ser û ber derbas nekiriye. Ji lewre jî heye, ku ew di hinek waran de hîn têkûz nebûbe û pêwîstî hîn serrastkirin û guhartinan be.

Eşkere ye, ku zimanek bi riya nivîsîn û xwandinê pêşde dikeve. Zimanek çendî hati-be nivîsîn û xwandin, tête hesabandin, ku ew ewçendî pêşde çûye. Herweha ewî pirsgirêkên alfabe, rêziman, rastnivîsîn, zarava, devok, gencîneya peyvan, pirsnasî û termînolojî û pirsên xwe yên din jî ewçendî hel kirine. Ji her aliyê de bûye zimanekî xwedî norm û standart. Herwisan ew ji bo bikaranînê jî, çî bi nivîskî be çî jî bi devkî, bûye zimanekî ewhinde ahengdar, resen, hêsan, rewan û xwedî edebiyateke pircure û dewlemend.

Heçî zimanê kurdî ye, ji sedsalan û bi vir de, çu keysek neketiye dest ku bikaribe bi-bişkive û gul vede. Rewşa siyasî, aborî, civakî û hwd ku Kurd tê de jiyane, wisan kiriye ku ziman duçarî jîna di qalibekî berteng de bibe. Ew, bi tenê ji bo endamên malbatekê, eşîr, gund, bajar yan jî deverekê bibe navgîn û wasîteyê danûstandina bi devkî. Ne ku ji bo gişt endamên civata kurdî bibe navgîneke giştî ya hem bi devkî û hem jî bi nivîskî. Bê guman, tunebûna otorîteyê navendî, ango dewleteke kurdî, ta derax û kêrteke bilind bûye ho û sebeb ku rê ji her aliyê de li pêşveçûna zimanê kurdî bête girtin. Li milêkî din jî, zimanê kurdî, geh ji aliyê Kurdan bi xwe de li hember zimanên gelên/neteweyên serdest kêmbiha û bînîrx hatiye dîtin. Geh jî, axaftin, xwandin, nivîsandin û weşandina wî ji aliyê dewletên kolonyalist ve û bi darê zorê hatiye qedexe kirin. Bi ya me, ev yeka han jî paşdemayîn û xwedî hinde pirsgirêkên dijwar bûna zimanê kurdî re zangeha sereke ye.

Herwekî diyar e, ji qonaxa jîna koçertiyê derbasî ya dêmatî û akincîtiyê bûn, ji ya gundîtiyê derbasî ya bajarîtiyê û herwisan ji qonaxa feodalîzmê derbasî ya kapîtalîzmê bûn di zimanan de jî guhartinên berbiçav bi xwe re tînin.

Pirsgirêkên ku îro derketine pêşiya zimanê kurdî, pircure ne. Ew ne bi tenê bi nivîsîna bi tîpên latînî, lê belê bi pirsên têvel yên zimannasiyê ve girêdayî ne. Pirsgirêkên ku bi nivîsîna latînî ve girêdayî ne, di nivîsîna kurdî ya bi tîpên erebî de nahêne pêş. Ji ber ku bi latînî nivîsîn, mirov mecbûrî hin qaîdeyên bi hev re yan jî ne bi hev re nivîsandinê dike. Lê, ji ber ku alfabe ya erebî ne alfabe ye fonetîk e û ew xwedî pêkhatineke movikî ye, çu qaîdeyeke wê ya bi hev re yan jî ne bi hev re nivîsandinê tune ye. Ew ji aliyê bikaranîna nîşandekên (interpunktion) ve jî, wek zimanên din, ne xwedî qaîde û tecrubeyên kevneşopî û rûniştî ye.

Cîhê mixabinê ew e, ku heya niha ne kesekî û ne jî desteyeke zimannasên Kurdan, dest neavêtîye pirsgirêkên rêzimanî û rastnivîsîna zaravayê kurmançî, ango kurdiya jorîn. Xebatên zanistî yên takekesan û nemaze xebatên kolektîf yên desteyan, yan tune ne, yan jî gelekî kêmtir in. Heçî yên heyî ne, bêtir xebatên gelekî kevî yên li ser devokên herêmî ne. Rewşa zaravayê kurdiya xwarê jî ji ya kurdiya jorîn ne cudatir e. Herçendî ew, li derveyî Kurdistana Îranê li çu cîhekî din wek zaravayê kurdiya jorîn nehatiye zêrandin, bend û qedexe kirin jî, mirov di vî warî de heya îro jî, ji bilî xebata takekesan çu xebateke cidî û kolektîf ya desteyeke bi otorîte nabîne. Kesên ku bi tena serê xwe li ser hin pirsgirêkan rawestîne, dîtî û pêşniyarên wan çu caran jî aliyên hinek kesên din de nehatine pejirandin. Ev jî bûye ho û sedemê, ku ta îro jî, herçendî bête gotin ku wî zaravayî pirsgirêkên xwe hel kirine û êdî bûye zimanekî standart jî, gelek pirs û pirsgirêkên çareser nekirî li pêşberî wî mane.

Ji du salan û bi vir de ye, ku Enstîtûta Kurdî ya Parîsê her salê du civînên hefteyî li ser pirsgirêkên rêzimanî û rastnivîsîna zaravayê kurmançî li dar diêxe. Hewil dide û diçerçile, ku bi riya van civînên xebatê hin sergêjiyên ku di zimanê nivîskî de hatine afirandin, çareser bike. Ev yekemîn car e, ku di nav Kurdên kurmançîxêv yên ku bi ziman bilî dibin de, bi "amatorî" jî be, xebateke weha kolektîf ya destpêkî li dar dikeve. Dil dixwast ku ev xebata han xebateke profesyonel be. Beşdarên wê zimannasên perwerdekirî yên profesyonel bana û bi hemû îmkân, karî û şiyarên xwe ve xwe terxanî vê xebatê bikirana. Şev û rojên xwe bidana pirsgirêkên zimanê me, wek yên her gelî, ji me re jî bibana dezgeheke tewrebilind ya otorîteyên zimên. Bê guman, ev îdeala han, îdealeke herî baş bû. Lê, herwekî tete zanîn, rastî û îdeal, wek mişk û pisîkê ji hev re dost in. Rewşa ku em Kurd û welatê me tê de ye, li ber çavan e. Wekî jê jî diyar dibe, heye ku îdealeke weha heya çendî çend salan jî, her wek îdealekê bimîne. Ji lewre, ji ber tunebûna zimannasên perwerdekirî yên profesyonel, helbet nabe ku mirov rê li ber xebateke holê, ku "amatorî" jî be, bigire.

Wek li jorê jî hate kat kirin, herçendî tecrubeya nivîsîna kurdî ya bi tîpên latînî ne ji nivîsîna bi tîpên erebî bêtir be jî, pirsên ku heta niha derketine pêşiya me, kêmtir - zêde, xuya ne. Hinek ji van pirsan, di wextê de ji aliyê rehmetî mîrên me Celadet û Kamuran beg de, bi awayekî pêwîst nehatine zelal kirin. Yan jî wan ew bi awayekî kêmtir, ne rast û ne di cîh de existîne nav awa û destûra nivîsîna zimanê me. Ji bilî van sedeman, heye ku wan hîç jî aliyê pedagojîk de bîr û hizra hin awa û destûrên ku danîne, nekiribin. Herweha, di vî mirov guhartinên siyasî, aborî û civakî yên li perçeyên Kurdistanê qewimîne jî bibîne û tesîr û bandorên wan yên li ser zimanê me bûyî jî hilde ber çavan. Ji her gav û çaxê bêtir hizra zaravayên kurdî û ber bi yekbûnê birina wan bike. Ji lewre jî pêwîst e, ku mi-

rov îro ji gelek aliyan de li van pirsan binihêre û li gor wê hin reform û guhartinan pêşniyar bike.

Min dil heye, ku bi kurtebirî be jî, di çend nivîsaran de çêla hin pirs û pirsgirêkên rêzimanî û rastnivîsîna zaravayê kurdiya jorîn bikim. Ji bo çareser kirina wan, hinek awa û destûran pêşniyar bikim.

PIRSÊN HEYÎ

1) Raweya Berhevda

Herwekî têtê zanîn, di kurdî de raweya berhevda bi paşpirtika "-tir" têtê çêkirin. Ev paşpirtik têtê dawîya hemû rengdêr û hokeran. Bo nimûne;

*Qenc - qencîr
Lez - leztîr*

*Nexweş - nexweştîr
Dereng - derengtîr*

Lê, li gor Bedirxanan, heke peyvek bi "-t"-yê dawî bêt, raweya berhevda ya peyva nû bi tenê bi yek "t"-yî têtê nivîsandin. Bo nimûne;

*Xurt - xurtîr
Rast - rastîr*

*Kurt - kurtîr
Rût - rûtîr*

Li vir ya pêwîst e, ku mirov bibêje ew e, ku paşpirtika ku raweya berhevda çêdike, paşpirtika "-tir" e. Ne ku "-ir". Heçî paşpirtika "-tir" e, fonemek e û fonemeke gelekî jî girîng e. Gava ku peyvek bi alîkariya hin pêşpirtik, paşpirtik û yan jî peyveke nû ve dibe peyveke hevedudanî, divê ew xwe û kok û qurma xwe biparêze. Ne bi tenê ew, herweha ew peyv û pirtikên lê zêde dibin jî divê kok û qurmên xwe biparêzin. Wek di nimûneya jorîn de diyar dibe, heke kok û qurma peyva yekemîn "xurt" be, ji peyva "xurtîr" bi tenê "-ir" dimîne. Lê wek li jorê jî hatiye gotin, pirtika raweya berhevda fonema bi navê "-tir" e, ne ku "-ir". Ji lewre, bi awayê "xurtîr, kurtîr, rastîr, rûtîr" û hwd nivîsîn, ne rast e. Divê peyvên ku bi "t"-yê dawî tînin, raweya berhevda ya wan bi du "t"-yan bihêne nivîsandin. Wek;

*Xurt - xurtîr
Rast - rastîr*

*Kurt - kurtîr
Rût - rûtîr û hwd...*

Divê raweya berhemîn jî her wilo bi du "t"-yan bête nivîsandin. Bo nimûne;

*Xurt - xurtîrîn
Rast - rastîrîn*

*Kurt - kurtîrîn
Rût - rûtîrîn û hwd...*

Peyvên bi "nd"-yê dawî tînin, raweya berhevda ya wan di hin devokan de wek awayên jêrîn tînin bi lêv kirin.

*Dewlemend - dewlementîr
Rind - rintîr*

*Bilind - bilintîr
Tund - tuntîr*

Pirsgirêka li vir derdikeve pêşberî me, her dîsan wek li jorê hatiye gotin, bi parastina kok û qurmên peyvan ve girêdayî ye. Li gor pîvanên zanistiyê, rast û tam bilêvnekirin û nenivîsandina kok û qurmên peyvan, texrîb-kirin e. Di zimanê axaftinê, zimanê

xelqê de ji ber nexwendewarî, tesîr û bandora zimanên cînar yan jî yê serdest, rewşa siyasî û civakî û hwd, tendensên texrîbkirin û texrîbbûnê xurt in. Ji lewre jî ew gelek caran nabin pîvan. Ji xwe, her gel û neteweyek xwedî du zimanan in; zimanê axaftinê û zimanê nivîsandinê. Herdu ziman, gelek caran, di gelek waran de ji hevûdu dûr in. Heke her kesek çilo dipeyive wisan jî binivîse, dê ji hevûdu têgihîştin diwartir bibe û herweha dê zimanekî yekbûyî yê wî gel û neteweyî jî neaftire. Ji ber vê yekê, divê di zimanê nivîsandinê de, em kok û qurmên peyvan biparêzin û peyvên ku bi "nd"-yê dawî tînin, jê tişteki kêr nekin. Raweya berhevda ya wan jî wek jêrê binivîsin;

Dewlemend - dewlemendtir
Rind - rindtir

Bilind - bilindtir
Tund - tundtir û hwd...

Divê raweya berhemîn jî her bi riya parastina "nd"-yê bête nivîsandin. Bo nimûne;

Dewlemend - Dewlemendtirîn
Rind - rindtirîn

Bilind - bilindtirîn
Tund - tundtirîn

Herwisan divê raweya berhevda ya peyva "mezin" jî wek qaîdeya jorîn bête nivîsandin. Ango;

Mezin - mezintir
ne ku
Mezin - meztir

2) Raweya neyînî

Di raweya neyînî de pirsgirêkên heyî ji pirsgirêkên rêzimanî bêtir, pirsgirêkên rastnivîsinê ne. Di warê rastnivîsinê de heya niha çend guharto peyda bûne. Kurdên Sovyetistanê bi awayekî, mîr Celadet bi awayekî, mîr Kamuran ji salên 1960-î û bi vir de bi awayekî û ekola HAWARê bi awayekî din dinivîsîn. Ji ber vê yekê, ev pirs yek ji pirsên sereke ya rastnivîsinê ye, ku divê mirov rojekê zûtir çareser bike.

Di zaravayê kurmancî de raweya neyînî ya perçeyên axaftinê yên wek bernav, rengdêr, hoker, daçek, navdêr, gihanek, baneşan bi alîkariya pirtika neyînî ya "ne"-yê tête çêkirin. Ew pirtik bête pêşya kîjan perçeyên axaftinê, wê dike raweya neyîniyê. Di rewşeke welê de pirtika raweya neyîniyê, pirtikeke serbixwe ye. Ew divê bi tena serê xwe bimîne û cihê bête nivîsandin. Di vê beşa pirsê rastnivîsinê pirtika raweya neyîniyê de çu nakokî û neliheviyek di navbera awayê rastnivîsinê Kurdên Sovyetistanê, ekola HAWARê û mîr Bedirxanan de tune ye. Ango;

Perçeyên axaftinê
Bernav
Rengdêr
Hoker

Raweya erînî
Yê ku çû, ew bû.
Hewa germ e.
Zîrê sibehî diçe.

Raweya neyînî
Yê ku çû, ne ew bû.
Hewa ne germ e.
Ew ne sibehî, îro diçe.

<i>Daçek</i>	<i>Ev ji bo wî ye.</i>	<i>Ev ne ji bo wî ye.</i>
<i>Navdêr</i>	<i>Ew dara sêvê ye.</i>	<i>Ev ne dara sêvê ye.</i>
<i>Gihanek</i>	<i>Ew weke min zer e.</i>	<i>Na, ew ne weke te, lê weke Belgînê zer e.</i>
<i>Baneşan</i>	<i>Ho lo lo, were vir!</i>	<i>Ne lo lo me, lê lê me.</i>

Di zaravayê kurmancî de formeke din ya raweya neyîniyê heye. Ev raweya han ya neyîniyê, di hin zaravayên din yên kurdî de jî heye. Herwekî wan zaravayan, di zaravayê kurmancî de jî, ew rawe bi alîkariya lêkera "nîn bûn"-ê çêdibe. Ew lêker, di hevokan de û li gor yekhejmar û pirhejmarbûnê, li gor bernavan tête tewandin. Ew ji ber ku lêker e, di hevokên neyîni de her yekser têne pey perçeyên axaftinê yên bernav, rengdêr, hoker, daçek, navdêr, gihanek û baneşan. Bo nimûne;

Tewandina "nîn bûn"-ê li gor bernavên kesîn

<u>Raweya erîni</u>	<u>Raweya neyîni</u> <u>bi "nîn bûn"-ê</u>	<u>Raweya neyîni</u> <u>bi "ne"-yê</u>
<i>Ez im</i>	<i>Ez nîn im</i>	<i>Ne ez im</i>
<i>Tu yî</i>	<i>Tu nîn î</i>	<i>Ne tu yî</i>
<i>Ew e</i>	<i>Ew nîn e</i>	<i>Ne ew e</i>
<i>Em in</i>	<i>Em nîn in</i>	<i>Ne em in</i>
<i>Hûn in</i>	<i>Hûn nîn in</i>	<i>Ne hûn in</i>
<i>Ew in</i>	<i>Ew nîn in</i>	<i>Ne ew in</i>

Li gor perçeyên axaftinê yên din

<u>Raweya erîni</u>	<u>Raweya neyîni</u> <u>bi "nîn bûn"-ê</u>	<u>Raweya neyîni</u> <u>bi "ne"-yê</u>
<i>Xanî mezin e.</i>	<i>Xanî mezin nîn e.</i>	<i>Xanî ne mezin e.</i>
<i>Sibehî Newroz e</i>	<i>Sibehî Newroz nîn e.</i>	<i>Sibehî ne Newroz e.</i>
<i>Name ji bo te ye</i>	<i>Name ji bo te nîn e.</i>	<i>Name ne ji bo te ye.</i>
<i>Ew kurê Bozo ye.</i>	<i>Ew kurê Bozo nîn e.</i>	<i>Ew ne kurê Bozo ye.</i>
<i>Ew weke wê jîr e.</i>	<i>Ew weke wê jîr nîn e.</i>	<i>Ew weke wê ne jîr e.</i>
<i>Lê lê!</i>	<i>Lê lê nîn e, lo lo ye.</i>	<i>Ne lê lê me, lo lo me.</i>

Herwekî xuya ye, lêkera "nîn bûn"-ê ya ku bi vî awayî raweya neyîniyê diafirîne, bi xwe raweya neyîni ya lêkera "hebûn"-ê ye. Ji ber ku ew lêker e, pêdivî ye, ku li gor bernavan, li gor yekhejmar û pirhejmarbûnê bihête tewandin. Ev awayê han ya neyîniyê, bi awayekî berfirek ji aliyê Kurmancên li herêmên bakura Kurdistanê û Îranê de dihête bi kar anîn. Lê, nemaze ji aliyê Kurmancên li şerîta başûra Kurdistanê û Tirkîyê de nahête bi kar anîn. Ji ber ku lêkera "nîn bûn"-ê li van deveran bi tenê di maneya "tune bûn"-ê de dihête bi kar anîn. Ji lewre jî ew carina dibe ho û sebebên tevlihevî û alozi-

yan. Bo nimûne, heke Kurmancek ji hêla bakura Kurdistana Tirkîyê û Îranê bibêje "Perên min nîn in", dê bê guman Kurmancekî ji hêla Behdînan, Torîyan û Botan û hwd welê têbigihê ku ew dixwaze bibêje ku "Min pere nîn in". Ango, "Perên min tune ne". Ji ber vê yekê, da ku em bikaribin rê li tevlihevî û aloziyan bigirin, baştir e ku em vê forma han ya neyînîyê, bi qasî ku ji dest bihêt, di zimanê nivîsandinê de bi kar nehînin.

Raweya neyînî ya lêkeran

A. Dema niha

Lêker : Bûn

Herwekî li jorê jî hat diyar kirin, pirtika "ne" ya raweya neyînîyê, hertim dihête pêşî-ya perçeyên axaftinê û bi vî rengê raweya neyînîyê li dar diêxe. Herweha ew di hevokan de hertim wek pirtikeke serbixwe dimîne, bi tena serê xwe û cihê dihête nivîsîn. Ev jî bo dema niha ya lêkera "bûn"-ê jî welê ye. Heçî raweya neyînî ya lêkera "bûn"-ê ye, wek li jêrê jî xuya dike, "ne bûn".

Raweya erîfî

Ez xwendekar im.

Tu bajarî yî.

Ew xizan e.

Em gundî ne.

Hûn mêrxwas in.

Ew jîr in.

Raweya neyînî

Ez ne xwendekar im.

Tu ne bajarî yî.

Ew ne xizan e.

Em ne gundî ne.

Hûn ne mêrxwas in.

Ew ne jîr in.

Lêker : Hebûn

Min heye

Tê heye

Wî/wê heye

Me heye

We heye

Wan heye

Min nîn e

... min tune

Tê nîn e

... tê tune

Wî/wê nîn e

... wî/wê tune

Me nîn e

... me tune

We nîn e

... we tune

Wan nîn e

... wan tune

Lêker : Heyîn

Ez heme

Tu heyî

Ew heyê

Ez tune me

Tu tune yî

Ew tune ye

*Em hene
Hûn hene
Ew hene*

*Em tune ne
Hûn tune ne
Ew tune ne*

Lêker : Birin

*Ez dibim
Tu dibî
Ew dibe
Em dibîn
Hûn dibin
Ew dibin*

*Ez nabim
Tu nabî
Ew nabe
Em nabîn
Hûn nabin
Ew nabin*

Û çend lêkerên din

Lêker : Nivîstîn

*Kirin
Şûstîn
Sûtîn
Qerçimîn
Jîn/jiyan
Xwarin
Arihîn
Êşîn
Îskîn
Orîn
Enirîn
Ûrîn*

Ew dinivîse

*dike
dişo
disû
diqerçime
dijt
dixwe
diarihe
diêşe
diiske
diore
dienire
diûre*

Ew nanivîse

*nake
naşo
nasû
naqerçime
najt
naxwe
naarihe
naêşe
naiske
naore
naenire
naûre*

Gava ku pêwîst be mirov lêkereke li gor dema niha tewandî bike raweya neyînîyê, di-vê mirov pirtika "di" ya ku nişana dema niha ye, hilîne. Di şûna wê de pirtika "na" ya ku nişana raweya neyînî ya lêkeran e, dayne. Di hin devokên kurmancî de, gava ku lêkerêk bi tîpeke dengdar dest pê dike, di şûna pirtika "na"-yê de bi tenê "n"-yê bi kar tînin.

B. Dema boriya têdeyî

Lêker : Hebûn

Min hebû

Te hebû

Wî/wê hebû

Min nebû

... min tune bû

Te nebû

... te tune bû

Wî/wê nebû

... wî/wê tune bû

Me/We/Wan

Me/We/Wan nebû
... me/we/wan tune bû

Lêker : Heyîn

Ez hebûm
Tu hebûyî
Ew hebû
Em/Hûn/Ew hebûn

Ez tune bûm
Tu tune bûyî
Ew tune bû
Em/Hûn/Ew tune bûn

Lêker : Birin

Mîn dibir
Te dibir
Wî/wê dibir
Me/We/Wan dibir

Mîn nedibir
Te nedibir
Wî/wê nedibir
Me/We/Wan nedibir

Heçî raweya neyînî ya lêkerên di dema boriya têdayî de ye, herwekî ya lêkera "birin"-ê, bi alîkariya pirtika "ne"-yê çêdibin.

C. Dema boriya dûdar

Lêker : Hebûn

Mîn hebûye
Te hebûye
Wî/wê hebûye
Me/We/Wan hebûye

Mîn nebûye
... mîn tune bûye
Mîn nebûye
... mîn tune bûye
Wî/wê nebûye
... mîn tune bûye
Me/We/Wan nebûye
... me/we/wan tune bûye

Lêker : Heyîn

Ez hebûme
Tu hebûyî
Ew hebûye
Em/Hûn/Ew hebûne

Ez tune bûme
Tu tune bûyî
Ew tune bûye
Em/Hûn/Ew tune bûne

Lêker : Birin

Mîn biriyê
Te biriyê
Wî/wê biriyê
Me/We/Wan biriyê

Mîn nebiriye
Te nebiriye
Te nebiriye
Me/We/Wan nebiriye

D. Dema çîrokî

Lêker : Hebûn

Min hebûbû

Te hebûbû

Wî/wê hebûbû

Me/We/Wan hebûbû

Min nebûbû

... min tune bûbû

Te nebûbû

... te tune bûbû

Wî/wê nebûbû

... wî/wê tune bûbû

Me/We/Wan nebûbû

... me/we/wan tune bûbû

Lêker : Heyîn

Ez hebûbûm

Tu hebûbûyî

Ew hebûbû

Em/Hûn/Ew hebûbûn

Ez tune bûbûm

Tu tune bûbûyî

Ew tune bûbû

Em/Hûn/Ew tune bûbûn

Lêker : Birin

Min biribû

Te biribû

Wî/wê biribû

Me/We/Wan biribû

Min nebiribû

Te nebiribû

Wî/wê nebiribû

Me/We/Wan nebiribû

E. Dema pêş

Lêker : Hebûn

Min dê hebe

Te dê hebe

Wî/wê dê hebe

Me/We/Wan dê hebe

Min dê nîn be

... min dê tune be

Te dê nîn be

... te dê tune be

Wî/wê dê nîn be

... wî/wê dê tune be

Me/We/Wan dê nîn be

... me/we/wan dê tune be

Lêker : Heyîn

Ez dê hebim

Tu dê hebî

Ew dê hebe

Em/Hûn/Ew dê hebin

Ez dê tune bim

Tu dê tune bî

Ew dê tune be

Em/Hûn/Ew dê tune bin

Lêker : Birin

*Ez dê bibim
Tu dê bibî
Ew dê bibe
Em/Hûn/Ew dê bibin*

*Ez dê nebin
Tu dê nebî
Ew dê nebe
Em/Hûn/Ew dê nebibin*

F a) Raweya hekîni; Dema borî I

Lêker : Hebûn

*Min hebûya
Te hebûya
Wî/wê hebûya
Me/We/Wan hebûya*

*Min nebûya
... mîn tune bûya
Te nebûya
... te tune bûya
Wî/wê nebûya
... wî/wê tune bûya
Me/we/wan nebûya
... me/we/wan tune bûya*

Lêker : Heyîn

*Ez hebûma
Tu hebûyayî
Ew hebûya
Em/Hûn/Ew hebûna*

*Ez tune bûma
Tu tune bûyayî
Ew tune bûya
Em/Hûn/Ew tune bûna*

Lêker : Birin

*Min bibira
Te bibira
Wî/wê bibira
Me/We/Wan bibira*

*Min nebira
Te nebira
Wî/wê nebira
Me/We/Wan nebira*

F b) Raweya hekîni; Dema borî II

Lêker : Hebûn

*Min dê hebûya
Te dê hebûya
Wî/wê dê hebûya
Me/We/Wan dê hebûy*

*Min dê nebûya
... mîn dê tune bûya
Te dê nebûya
... te dê tune bûya
Wî/wê dê nebûya
... wî/wê dê tune bûya
Me/We/Wan dê nebûya
... me/we/wan dê tune bûya*

Lêker : Heyîn

*Ez dê hebûma
Tu dê habûyayî
Ew dê hebûya
Em/Hûn/Ew dê hebûna*

*Ez dê tune bûma
Tu dê tune bûbayî
Ew dê tune bûya
Em/Hûn/Ew dê tune bûna*

Lêker : Birin

*Min dê bibiraya
Te dê bibiraya
Wî/wê dê bibiraya
Me/We/Wan dê bibiraya*

*Mîn dê nebiraya
Te dê nebiraya
Wî/wê dê nebiraya
Me/We/Wan dê nebiraya*

G. a) Raweya bilanî; Boriya berdest

Lêker : Hebûn

*Min hebe
Te hebe
Wî/wê hebe
Me/We/Wan hebe*

*Min nîn be
... min tune be
Te nîn be
... te tune be
Wî/wê nîn be
... wî/wê tune be
Me/We/Wan nîn be
... me/we/wan tune be*

Lêker : Heyîn

*Ez hebûbûyam
Tu Hebûbûya
Ew hebûbya
Em/hûn/ew hebûbûyan*

*Ez tune bûyam
Tu tune bûya
Ew tune bûya
Em/hûn/ew tune bûyan*

Lêker : Birin

*Min biriba
Te biriba
Wî/wê biriba
Me/We/Wan biriba*

*Min nebiriba
Te nebiriba
Wî/wê nebiriba
Me/We/Wan nebiriba*

G. b) Raweya bilanî; Dema niha û pêş

Lêker : Hebûn

Min hebe

*Min nîn be
... min tune be*

Te hebe

Wî/wê hebe

Me/We/Wan hebe

Te nîn be

... te tune be

Wî/wê nîn be

... wî/wê tune be

Me/We/Wan nîn be

... me/we/wan tune be

Lêker : Heyîn

Ez hebim

Tu hebî

Ew hebe

Em/Hûn/Ew hebim

Ez tune bim

Tu tune bî

Ew tune be

Em/Hûn/Ew tune bin

Lêker : Birin

Ez bibim

Tu bibî

Ew bibe

Em/Hûn/Ew bibin

Ez nebin

Tu nebî

Ew nebe

Em/Hûn/Ew nebin

Bi kurtebirî; wek ji lêkerên li gor dem û raweyên cihê cihê yên jorîn tewandî xuya dibin, pirtika raweya neyînî ya lêkeran, bi tenê di dema niha de "na", lê di hemû dem û raweyên din de "ne" ye.

Di zaravayê kurmançî de du lêker hene, ku raweyên wan yên neyîniyê bi pirtika "ni"-yê dihêne çêkirin. Ew jî lêkerên "zanîn" û "karîn"-ê ne. Bo nimûne;

Ez dikarim

Min dikarî

Min kariye

Min karibû

Ez dê bikarim

Min bikariba

Min dê bikariba

Min bikaribaya

Ez bikaribim

Ez nikarim

Min nedikarî

Min nikariye

Min nikaribû

Ez dê nikaribim

Min nikariba

Min dê nikariba

Min nikaribaya

Ez nikaribim

Ez dizanim

Min dizanî

Min zaniye

Min zanibû

Ez dê bizanibim

Min bizaniba

Min dê bizaniba

Min bizaniya

Ez bizanibim

Ez nizanim

Min nedizanî

Min nizaniye

Min nizanibû

Ez dê nizanibim

Min nizaniba

Min dê nizaniba

Min nizaniya

Ez nizanibim

Heçî pirsra rastnivîsîna raweya neyînî ya lêkeran û van pirtikan e, heta niha bi çend awayî hatine nivîsîn. Bo nimûne, mîr Kamuran van pirtikan hemûyan cihê dinivîse. Lê, heçî mîr Celadet e, di dema niha de pirtika "na"-yê û herweha "ne"-ya ku dikeve dewsa berlêkera "bi"-yê tevî lêkerê, lê belê yên mayîn hemûyan cihê dinivîse. Ew çima li cihîna bi hev re û li cihîna jî cihê dinivîse, ne eşkere ye. Wî di vî warî de çu şikirinek berpêş nekiriye. Heçî Kurdên Sovyetistanê ne, ew hemûyan bi hev re dinivîsîn. Bêî ku ew jî

şikirinekê, yan jî ho û sedemekê bidin zanîn. Ji aliyekî din de, hin ji ekola HAWARê jî van pirtikan tevî lêkeran dinivîsin.

Her çî be, divê jê re bi tenê yek awa û destûr hebe. Ji vî aliyê de, rîya ku mîr Kamuran daye ber xwe, helbet mantiqîtir e. Lê belê, herwekî em ê di lêkerên hevedudanî de jî bibînin, di wê rewşê de cihê nivîsandina van pirtikan ne mumkun e. Ji ber ku hin ji lêkerên hevedudanî yên kurdî jî hevûdu nahên veqetandin. Ji lewre jî, mirov naçar dimîne, ku pirtikên raweya neyînî ya lêkeran di gel lêkeran binivîse.

Wek me got, helbet mantiqîtir e, ku mirov wek zimanên ewrûpî, di kurdî de jî wan cihê binivîse. Lê, em di eynî wextê de dibînin, ku ev yek di hemû lêkerên hevedudanî de nabe. Ji ber ku pêkhatina lêkerên me yên hevedudanî û herwisan awayê jî hev veqetîna û veneqetîna wan û yên zimanên ewrûpî, ne mîna hev in. Li milekî din jî, di nivîsandinê de gelekî perçe perçeyî kirina peyvan, di hînkirina ziman de gelek pirsên giran yên pedagojîk derdîxînin pêşberî mirovî. Divê nivîsîna zimanekî, ber bi hêsaniyê here, ne ku dijwariyê. Ji lewre jî, gerek e, ku mirov di danîna awa û destûrên rastnivîsînê de, bala xwe bide vê pîrsa han ya girîng û aliyên bêtir pedagojîkbûna wan awa û destûran. Ji ber vê yekê, pêwîst e, ku em pirtikên raweya neyînî ya lêkeran tevî lêkeran binivîsin.

H. Raweya fermanî

Di zaravayê kurmancî de raweya fermanî ya di raweyeke erîni de, li gor yekhejmar û pirhejmarê dihête çêkirin. Heçî raweya fermanî ya di raweyeke neyînî de ye, du cure ne. Yek ji wan bi pirtika neyînî ya "me"-yê û ya din jî, bi pirtika neyînî ya "ne"-yê çêdibe. Ji aliyê naverokê de heryek ji wan raweyan xwedî maneyeke taybetî ne. Raweya fermanî ya ku bi alîkariya pirtika "me"-yê çêdibe, fermaneke sedî sed misoger e. Lê belê, ya ku bi alîkariya pirtika "ne"-yê dihête çêkirin, ne fermaneke sedî sed misoger e. Di naveroka wê de, ji fermanê bêtir tawsiye heye. Bo nimûne:

Lêker : Hebûn

<i>Yekhejmar:</i>	<i>Hebe!</i>	<i>Mebe!</i>
<i>Pirhejmar:</i>	<i>Hebin!</i>	<i>Mebin!</i>

Lêker : Heyîn

<i>Yekhejmar:</i>	<i>Hebe!</i>	<i>Mebe!</i>
<i>Pirhejmar:</i>	<i>Hebin!</i>	<i>Mebin!</i>

Lêker : Birin

<i>Yekhejmar:</i>	<i>Bibe!</i>	<i>Mebe!</i>
		<i>Nebe!</i>
<i>Pirhejmar:</i>	<i>Bibin!</i>	<i>Mebin!</i>
		<i>Nebin!</i>

Mebe! Ango, çênabe ku tu bibî. Nebe! Ango, eger tu nebî çêtir e.

Ji ber sedemên li jorê hatine kat kirin, divê herdu cureyên raweya fermanî jî, yê di raweya neyîni de, tevî lêkerê bihêne nivîsandin.

Raweye neyîni ya lêkerên hevedudanî

Lêkerên hevedudanî yê ku bi alîkariya pêşpirtikên wek "hil-, da-, ra-, ve-, der-, wer" û hwd hatine afirandin, ji hevûdu venaqetin. Gava ku ew dikevin raweya neyîniyê, di kîjan dem û raweyên deman de dibin bila bibin, pirtikên neyîniyê dikevin navbera pêşpirtik û lêkeran. Bo nimûne;

<u>Lêker</u>	<u>Dema niha</u>	<u>Raweya neyîni</u>	<u>Raweya fermanî</u>
<i>Hilkirin</i>	<i>hildike</i>	<i>hîlnake</i>	<i>hîlmeke!</i> <i>hîlneke!</i>
<i>Dadan</i>	<i>dadide</i>	<i>danade</i>	<i>damede!</i> <i>danede!</i>
<i>Raxistin</i>	<i>radixe</i>	<i>ranaxe</i>	<i>ramexe!</i> <i>ranexe!</i>
<i>Vexwarin</i>	<i>vedixwe</i>	<i>venaxwe</i>	<i>vemexwe!</i> <i>venexwe!</i>
<i>Derçûn</i>	<i>derdiçe</i>	<i>dernaçe</i>	<i>dermeçe!</i> <i>derneçe!</i>
<i>Wergêrîn</i>	<i>werdigere</i>	<i>wernagere</i>	<i>wernegere!</i> <i>wernegere!</i>

Di hin devokên kurmançî de, ev celeb lêkerên hevedudanî ku ji hev venaqetin, bi alîkariya anîna serî ya pirtika neyîniyê ve, ku "na" ye, raweyên wan yê neyîniyê dihên çêkirin. Wek; Naraxe, navexwe, nawergere û hwd.

3) Bikaranîna hûrek û girdekan

Heçî serenav in, ango wek navên kesan, cîh û deveran, çem û rûbaran, welat û bajar, navê gel û neteweyan û hwd, bê guman divê tîpên serî bi girdekan bihêne nivîsandin. Wek; Lîloz, Rizgan, Şêrdilê Xano, Xunava Nîgarê, Deşta Entabê, Dîcle, Kurdistan, Hewlêr, Kurd, Goyîyan, Gawestîyan, Şikakan û hwd. Lê heçî rengdêrên wan in, divê tîpên serî bi hûrekan bihêne nivîsandin. Wek; kurdistanî, hewlêrî, kurdî, goyî, gawestîyayî, şikakî, marksîzm û hwd.

Dûmahîk heyê

ULUSAL VE TOPLUMSAL SAVAŞIMDA KADIN

Xezal Ararat

Bir toplumda kadınların durumu, o toplumdaki uygarlaşmanın ölçüsüdür."

K. Marks

İnsan olarak yeryüzüne gelene kadar aynı doğal süreçlerden geçen, doğduktan sonra da benzer sürelerde emekleyip, benzer süreçlerde konuşmaya başlayan sadece cinsiyetleri birbirinden farklı iki sosyal yaratık kadın ve erkek. O halde neden "Kadın Sorunu", ikisi de insan olan cinsiyetlerden birinin binlerce yıldan bu yana diğerine üstünlüğü neden? Şüphesiz bu sorulann karşılığı farklı çevrelerde farklı yanıtlar bulmaktadır. Verilen her yanıt temelde belli bir dünya görüşünün yansımısından başka birşey değildir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da bize yol gösterecek olan ise, bilimsel dünya görüşüdür kuşkusuz.

Genel olarak ele alındığında, sömürünün egemen olduğu tüm toplumlarda kadınlar cinsiyet olarak erkeklerden farklı, yani alt bir statüye sahiptirler. Cinsiyet olarak aynı ayn statüyü paylaşan kadınlar buna karşılık toplumsal yaşamın gerçekliklerinde birbiriyle çelişen, farklı çıkar alanlarını temsil ederler. Bu alanlar sınıfsal olduğu gibi ulu-

sal, ırksal, dinsel, kültürel vb. değişik toplumsal olgulardır. Güney Afrikalı beyaz işçi kadın, salt ırkçı propagandanın etkisiyle derisinin renginden dolayı zenci işçi kadına düşman bir konuma geçebildiği gibi, farklı uluslardan ve kültürlerden olmalarına rağmen aynı sınıfsal çıkarlar bir Alman ve Kürt işçi kadını grev eyleminde kardeşçe bir dayanışmaya itebilmektedir. Bundan da anlaşılacağı gibi, kadınların kimliğini belirleyen birincil öge cinsiyetden öte, içinde bulundukları toplumdaki farklı ve eşitsiz konumlarıdır. Ancak bu farklı ve eşitsiz toplumsal konumlarıdaki kadınlar, ait oldukları toplumsal kategori içerisinde bu kez kadın olma durumundan dolayı ezilir, alt bir statüye tabi tutulurlar.

Bundan binlerce yıl önce, insanlığın ilerlemesi ve üretici güçlerin gelişmesi ile birlikte ilk büyük toplumsal işbölümü olan tarımın ve hayvancılığın birbirinden ayrılması, daha önce birincil öge olan kadın emeğinin üretimden dışlanarak, üretimde erkeğin rolünün önem kazanmasının maddi koşullarını yarattı. Artı-ürünün birikimi sonucu özel mülkiyetin ortaya çıkması ile birlikte; ilk toplumsal köle konumuna itilen

kadının bu durumu, toplumsal sınıflaşma ile birlikte giderek daha da pekişerek günümüze değin süregelmiştir.

Geçmişten bugüne değin üretim biçimlerinde ve üretim ilişkilerinde yeni ve daima ileriye doğru atılımlar yaşanmış, insanlık değişik toplumsal aşamalar geçirmiş, fakat insanlığın bir diğer yansıması oluşturan kadının konumunda kayda değer bir değişim ve gelişim gerçekleşmemiştir. Sınıflı toplumların temelini oluşturan özel mülkiyet sistemi ve bu sistemin şekillendirdiği erkek üstünlüğüne dayalı aile kurumu, bu eşitsiz ve haksız durumun toplumdan topluma taşıyıcılığını yapmıştır. Üretimden kopanlarak eve kapatılan kadının, evdeki günlük işlerin tekdüzeliği ve sersemleticiliği nedeniyle tüm yetenekleri köreltilmiş, erkeğinin gözüyle dışdünyaya bakan ve onun korumasına muhtaç zayıf cinsel bir nesne gibi görülerek sürekli aşağılanmıştır.

İçinde yaşadığımız çağda ise kapitalizm, doğasına uygun olarak kadın-erkek ayrımını dahil her türlü eşitsizliği körükleyip yeniden üretmektedir. Daha önceleri ekonomik faaliyetlerden soyutlandırılıp eve kapatılan kadın, kapitalizmin gelişmesi ve işgücüne (özellikle de ucuz işgücüne) olan talebin artmasıyla birlikte evden dışarı çıkarak ücretliler ordusuna katılıyor. Daha baştan dezavantajlı bir konumda işe başlayan kadını bu kez de ekonomik üretimle yeniden üretimi ustaklıkları bir biçimde bir arada yürütmek görevi bekliyor. İş hayatı kadını sosyalleştirmesine rağmen onu bu kez çifte sömürüyle yüzyüze getiriyor. Her türlü ev işi ile birlikte çocuk doğurması, bakılması, yetiştirilmesinin yanı sıra, kendisi gibi çalışan biri olan kocanın beslenmesi, bakımı ve bir dahaki işgününe hazır hale getirilmesi (emek gücünün yeniden üretimi) kadının doğal görevleri arasında sayılıyor. Kaynağını bin yıllardan alan ataerkil kültür ve bakış açısı ise kadının toplumsal üretimdeki ve aile içerisindeki bu geri konumunu pekiştiriyor. Daha doğuştan itibaren farklı giyisi renkleriyle başlayan kız-erkek ayrımını eğitimden, meslek seçmeye (ya da seçmemeye)

varan bir süreci kapsıyor. Kadınların aleyhine işleyen ve onları kapitalist toplumda cinsel meta haline getiren bu süreç başta din olmak üzere, kitle iletişim araçları, reklamlar ve pek çok üstyapı kurumu ile de destekleniyor. Kapitalizm her türlü propaganda aracını kullanarak kadından dayattığı koşullara sorgusuz, sualsiz teslim olan bir uysalık ve itaatkarlık istiyor. Evde koca ve babanın otoritesine boyun eğişle başlayan bu itaatkarlık, dışarıda kamu alanında devam ediyor.

Kapitalizm öncesi tüm sınıflı toplumlarda varlığını sürdüren bu cinsiyetçi uygulamanın, hertürlü toplumsal eşitsizliği bünyesinde barındıran ve öncelilere oranla çok daha güçlü ve örgütlü bir işleyişe sahip olan kapitalist sistemde kendiliğinden yok olması beklenemez elbette. Bunu yasalar karşısında birtakım biçimsel eşitlikler sağlamış olan en demokratik kapitalist ülkelerden beklemek bile safıktır olur. Kaldı ki, Lenin'in de önemle belirttiği gibi " Yasalar önünde eşitlik, hayatta eşitlik değildir." Sorun ancak ve ancak sınıflı toplumsal sistemin tamamen yıkılıp, hertürlü eşitsizliğin kökünün kazanmasıyla çözüm aşamasına ulaşabilecektir. Çünkü, kar amacı gütmeyen kolektif mülkiyete dayalı bir toplumun ekonomik örgütlenmesinde, kadının yeniden üretim işlevini de (kocanın ve çocukların bakımı vs.) gereksiz kılacak kolektif sosyal kurumlar oluşturulacak ve hayatın her alanında haksızlık ve eşitsizliğe meydan vermeyecek düzenlemelere gidilecektir.

Kürt Kadınının Durumu

Ülkemizin içinde bulunduğu sömürge statüsü ve geri sosyo - ekonomik yapı, ezilen, baskı gören ve haksızlığa uğrayan her kesit gibi, Kürt kadınının da yaşamına damgasını vurmuştur. Kadının Kürt toplumunda cins olarak ezilip aşağılanması siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki geriliği gibi özgül sorunlar, ülkenin ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel gelişme düzeyiyle doğrudan bağlantılıdır.

Yüzyıllann ürünü olan çağdışı gelenekler ve kültürel önyargılar, kadın - erkek ilişkilerinde çok bariz bir biçimde kendini göstermektedir. Kentlerde görece olarak biraz daha ileri olan sosyal yaşam, kırsal kesimde Kürt kadını için feodal - aşiretçi değer yargılarınun oluşturduğu cendereden başka bir şey değildir. Erkek üstünlüğü temeli üzerinde kurulan geleneksel aile yapısı doğasına uygun olarak, genellikle kız çocukları eğitim sürecinin dışında tutulmuştur. Bazı ailelerde üniversite mezunu erkek kardeşlerin yanısıra okuma - yazma dahi bilmeyen kız kardeşlerin varlığı, çoğu zaman nüfustan bile sayılmayan kız çocuklarına verilen (daha doğrusu verilmeyen) önemin açık bir göstergesidir. İslamiyetin derin nüfuzu nedeniyle kız çocuklarının genellikle ilkököl yerine kuran kurslarına gönderilmeleri uygun görülür. Bu da onların olumlu bilgiler yerine boş inanç ve hurafelere bağlanmalarına neden olmaktadır. Okuma-yazma bilen kadınların çoğu daha temel eğitimlerini tamamlamadan ilkökölü terketmek zorunda bırakılırlar. Öğrenimine devam edebilenlerin ezici bir çoğunluğu ise genellikle öğretmenlik, sekreterlik, terziilik ve hemşirelik gibi geleneksel kadın mesleklerine yönlendirilirler.

Kırsal kesimde kadınlar üretime doğrudan ama görünmez bir biçimde katılırlar. Ekonomik etkinliğe çok büyük ölçüde katılan kadının, ekonomik bağımsızlıktan haberi bile yoktur. Kadınların, üretiminde büyük emek sarfettikleri malların pazarlanması ve bunun sonucu elde edilen gelirin kullanımı üzerindeki söz hakkı hemen hemen yok denebilecek düzeydedir. Böylelikle üretim sürecinde başlayan eşitsizlik, bölüşüm sürecinde de devam eder. Gündelik yorucu ev işlerinin doğal bir uzantısı şeklinde gerçekleşen tanımsal üretimdeki bu aktif rolü, Kürt kadını zamanından önce yıpratır.

Büyük çoğunluğu işçi ve memurların oluşturduğu çalışan kentli kadın kesiti ise ücretli statüsüne rağmen ikincil konumunu aşamamaktadır. 1983 yılında 6971 olan toplam sigortalı işçi kadın sayısı, Kürdistan'da

çalışan kadının sahip olduğu sosyal güvenenin gülünç düzeyini göstermektedir.

Besbelli ülkemizde kadınların sorunlarını büsbütün ağırlaştırılan ve çözüme ulaşmaktan alkoyan, sömürgeci egemenlik ve eşitsiz toplumsal sistemdir.

Zaman zaman aşırı bir iyimserlikle Kürt kadınının toplumdaki yerinin diğer geri kalmış toplumlardaki kadınlara göre daha iyi olduğu, erkeğinin karşısında gizli (her nedense!) bir otoriteye sahip olduğu gibi savlar ileri sürülerek ve tek tük aşiret reisliği yapmış, yada içinde bulunduğu çevrede ön plana çıkmış bazı kadınlar örnek verilerek istisnalar genelmiş gibi gösterilir. Elbette fanatik İslami toplumlarla karşılaştırıldığında, Kürt kadınının durumu daha iyidir. Ama ehven-i şer'in övünülecek bir yanının olmaması gerek. Son yıllarda kapitalist gelişmenin hızlanmış olmasına rağmen, feodal-aşiretçidini üst yapı kurumlarının olanca gücüyle egemen olduğu, üstelik de sömürge bir ülkede kadının durumunun, ülkenin durumundan bir adım önde gitmesini beklemek abes olur zaten.

Açıktır ki, sömürgeci yapı yıkılıp, eşitsiz toplumsal sistem ortadan kaldırılarak, bağımsız ve demokratik bir toplum oluşturulmadıkça hiçbir toplumsal sorun köklü çözüm bulamayacaktır. Bu nedenledir ki kadının kurtuluşu da büyük ölçüde ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesiyle bütünlük halindedir. Kendisini çok yönlü katmerli bir sömürü ve akıl almaz bir zulümle karşı karşıya getiren bu köhnemiş, haksızlık üreten mekanizmanın devamında kadının, bilhassa emekçi ve köylü kadının hiçbir çıkarı yoktur. Tüm varolan bu nesnel ve öznel zorunluluklar nüfusun yansıması oluşturan Kürt kadınının, kendi kurtuluşunun da önkoşulunu sağlayacak olan ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesinin ön saflarında yer almasını gerektirmektedir. Kadınlara bir yandan ulusal ve sınıfsal boyunduruğu kırmak için toplumu dönüştürme sürecine etkin olarak katılırken, diğer yandan da bağımsız demokratik kadın örgütlenmesiyle cins olarak kendi özgül sorunlarına sahip

çıkacaklardır. Bugün kırsal kesimde birçok yerde erkeklerle aynı sofrayı dahi paylaşamayacak kadar alçaltıcı bir konuma itilmiş Kürt kadınının varolan yığınla özgül sorununu görmezlikten gelip, onun devrimci bir temelde bağımsız demokratik örgütlenmesini reddetmek gerçeklere uygun bir tutum olamaz. Binlerce yıllık değer yargılarının, davranış biçimlerinin, dinsel ve geleneksel kuralların sonucu, kadının kendisi tarafından da doğal bir yaşam tarzı olarak kabul edilip benimsenmiş bu aşağı konumdan kadını, yine kendisinin hiç geciktirmeden başlatacağı uzun ve zorlu örgütlü bir mücadeleye kurtaracaktır. Bu bakımdan, kadın sorunu temelinde örgütlenmiş, saflarını geniş tutan yurtsever-demokratik bir kadın hareketi, kadınların kendi geri bilinçlerini yıkılmaları açısından da zorunlu bir adımdır. Kadının kendini geliştirebilmesi, bireyliğini bulabilmesi, yurtsever potansiyelini realize edebilmesi bakımından da böyle bir hareket gereklidir. Kadın, kendi kişiliğini bulması, kendi sorunlarına sahip çıkması sürecine paralel olarak, giderek daha bilinçli bir şekilde çelişkileri kavrayıp çözümleyecek, militanlaşacak ve toplumu dönüştürme mücadelesinde yerini sağlamlaştıracaktır.

Geçmişte ve bugün, ülkemizin ulusal ve toplumsal kurtuluşunu hedefleyen siyasal partiler, birkaç saurla da olsa programlarında yer verdikleri kadın sorunu konusunda, pratikte gerçekçi ve samimimi bir politika izleyememişlerdir. Bugüne kadarki deneyimler, kökleri binlerce yıllık tarihte olan düşünce kalıplarının, ne yazık ki devrimciler arasında da kolay kolay yıkılmadığını göstermektedir. Geçmişin sosyalist mücadele pratiği sorgulandığında pekçok hata ve eksikliklerin olduğu gözlemlenir. Bazı durumlarda kadınların politik hareketlere azımsanmayacak ölçüde katılımlarına karşın, yönetim organlarında ve sorumlu düzeylerde hemen hemen hiç temsil edilmemişlerini, salt kadınların yeteneksizliğiyle açıklamak akla uygun olmasa gerek. Erkek egemenliğinin damgasını taşıyan örgütlerde kadınlara layık görülen, ev işlerinin

uzantısı olan yada onları edip bir konumda tutan birtakım görevler olmuştur. Özel yaşamın sorgulanmasına ise bilmem gerek var mı? Devrimci olduğu halde, ataerkil ideolojinin kendisine miras bıraktığı ayrıcalıklı konumu reddetmek hiçbir erkeğin işine gelmemiştir. Hala da bu durumun değiştiği söylenemez. Oysa bir yandan sosyalizmden, eşitlikten, üstün ahlaktan söz edip, diğer yandan yaşamını paylaştığı insanı ezen, onun gelişimini engelleyerek özgürlüğüne ket vuran anlayışın tek tanımı vardır: Çifte standartlılık. Kendini dönüştürememiş bir insanın toplumu dönüştürme vaadi ne derece inandırıcı ve samimi olabilir. Geleceğin sömürsüz, eşitlik temeli üzerinde kurulacak yaşam biçimini yaratma iddiasında olanlar, bunun tohumlarını özel yaşamlarında bugünden atmakla yükümlüdürler. Ayrıca toplumsal kurtuluş sadece erkekleri değil, ama kadın-erkek tüm insanlığı hedeflediğine göre... Unutmamalı ki "ne ekilirse o biçilecektir."

Reel durum, ulusal demokratik devrimin diğer sorunlarında olduğu gibi, kadın sorununda da hata ve eksikliklerin gözden geçirilip, sağlıklı ve tutarlı bir hat izlenmesini gerekli kıyor. Bilindiği gibi eşitsiz ilişkilere taraf olan bir kesitin hak ve taleplerinin vurgulanmaması ve özgül konumuna uygun çözüm önerilerinin getirilerek mücadele yöntemlerinin belirlenmemesi, sözde iki tarafı da kurtuluşa götüreceği iddia edilen mücadele sonucunda aynı hiyerarşik durumun sürdürülmesini getirir. Sorunu geleceğe erteleme anlayışı, çözümsüzlüğü yada eksik bir çözümü beraberinde getirir.

Kadın sorununda çağdaş bir bilincin oluşması ve bunun giderek yayılıp yerleşmesinde iktidara gelmeden de, geldikten sonra da yapacak çok şey vardır. Bunda da temel görev bilinçli ve kararlı öncü kadınlara düşüyor. Çünkü tarih, ezenin ezilene kurtardığına yada kurtuluşuna önyak olduğuna tanık olmamıştır henüz. Örgütsel olarak bağımsız, fakat ideolojik olarak toplumsal kurtuluşu ve onun bilimini rehber edinmiş; ulusal kurtuluştan yana ve bizzat onun içinde olan, ka-

dınlann özgöl sorunlan temelinde örgütlenmiş demokratik kitle örgütü niteliğinde bir kadın hareketinin varlığı zorunludur. Kuşkusuz böyle bir örgütün temelini ağırlıklı olarak Kürdistan'ın ezilen, baskı gören ve üçlü sömürü boyunduruğu altında olan emekçi kürt kadını oluşturacaktır. Siyasi hareketlere düşen ise böyle bir örgütün bağımsızlığına zarar getirmeyecek şekilde onunla sağlıklı ilişkilere girmek, ondan kadro devşirip kadro vermek ve bu şekilde onun devrimci ruha sahip ideolojik yapısını güvenceye almaktır.

Ulusal ve toplumsal kurtuluşunu gerçekleştirmiş yada bu yönde önemli adımlar atmış hemen tüm ülkelerin mücadele tarihinde, bu tür kadın örgütlerinin yeri ka-

çınılmaz olmuş ve önemli işlevler yerine getirmişlerdir. Ancak böylelikle, kendi kurtuluşunu toplumsal kurtuluşla içiçe gören dev kadın potansiyeli harekete geçirilebilecektir. Bu şekilde özgür ve sömürsüz bir toplumu oluşturma mücadelesine kendi sorununun da bilincinde aktif olarak katılan kadının, örgüt içerisindeki yeri de ötedenberi olduğu gibi silik değil, kişilikli ve onurlu olacaktır. Örgütsel çalışmanın her aşamasında kadınların yetenekleri ölçüsünde sorumluluk ve inisiyatif alması, yaşamsal kararlarda ortak olması, örgüt içi demokrasiyi geliştireceği gibi; örgütsel yapılara güç ve dinamizm de katacaktır. Buna gereksinimi olmayan var mı?

□

Muhammed Aruf -1966

TÜRKİYE'DE KİMLİK ARAYIŞLARI VEYA BİR SANATÇININ İSYANI

ROHAT

Bilindiği gibi Türkiye'de Kürt Halkı'nın ulusal varlığı kabul edilmemektedir. Sert ceza yaptırımları yanında, halk üzerinde sistemli bir asimilasyon politikası da güdülmektedir. Tüm bu çabaların amacı, Kürtleri ulusal köklerinden koparıp, onları türkleştirmektir. Asimilasyonun etkisi sonucunda ulusal kimlik yitimi tehlikesiyle karşı karşıya kalan milyonlarca Kürt arasında, kimlik rahatsızlığı duyan insanların son yıllarda çoğaldığını görmekteyiz. Kendi ana köklerinden veya ana damarlarından yoksun kalmış bu insanların kimlik arayışları Yılmaz Güney örneğinde olduğu gibi, bir kimlik savaşına da dönebilmektedir. Yıllardır asimilasyonun etkisiyle, kendi ulusal kimliklerinin bilincinde olmayan insanların, son yıllarda kazandıkları ulusal bilinç sonucunda kendilerini yeniden keşf ettikleri görülmektedir. Türkiye koşullarında Kürt halkı açısından yaşanan bu olumlu geçiş süreci sonucunda, büyük insan yığınlarının kendi ulusal kimliğine sıkıca sarıldığına tanık olmaktadır. Şimdiye kadar kendilerini Türk sayarak aşırı bir özdeşim duygusuyla hareket eden sayısız Kürdün, ideal kimliklerine kavuşarak, var olan kimliklerini bir yana ittiklerini görmekteyiz.

Türkiye koşullarında Kürt insanının rütbeleri tek tek sökülüştür. Onun ulusal kimliği tanınmamakta, kendi diliyle kendini yazılı veya sözlü bir biçimde dile getire-

memektedir ve ulusal değerlerinden uzaklaştırılmıştır. Kürt olmanın beş para etmediği Türkiye'de, birçok insan derin bir eziklik ve aşağılık duygusu yaşamaktadır. Türk ve Kürt kimlikleri arasında bocalayan bu insanların, içsel ve dışsal yaşantuları git-tikçe kötüleşmekte, kendileri derin kimlik bunalımları yaşamaktadırlar. Bir arayış içerisinde olan bu insanların kimlikleri çoğu kez silik ve sönüktür. Çünkü, toplumsal, törel ve yasal koşullar karşısında, bu insanlar bazen kendilerini Kürt, bazen de Türk olarak tanıtmaktadırlar. Gündelik yaşamdaki bu ikili yaşam, insanları büyük ölçüde rahatsız etmektedir.

Bir sanatçı olarak aynı rahatsızlıkları Yılmaz Güney de yaşamış, sonunda bu tutsak yaşama karşı daha fazla dayanamıyarak, isyan etmiştir. Yılmaz Güney'in ölümünden sonra, özellikle onun Kürt kimliğine yönelik olumsuz bazı kampanyaların başlatıldığına tanık olmaktadır. Kendi Kürt kimliğini açığa vurma, özellikle yurt dışına çıktıktan sonra, kendisinin Kürt olduğunu değişik bağlamlarda dile getirmesi, Türkiye'de Yılmaz Güney üzerine kopartılan gürültülerin ana kaynağını oluşturdu. Bu konudaki tartışmalar henüz noktalanmış değildir.

Yılmaz Güney örneğinde olduğu gibi, Türkiye'de Kürt kökenli insanların kendi

Kürt kimliklerine kavuşmak için, büyük bir arayış içerisinde girdiklerini görmekteyiz. İnsanların bu geçiş süreci döneminde, kendini benimseyen ve benimsemeyen yönleriyle kendi kişiliğini bir kültürel değerlendirmeye tabi tuttuğu, kendi kendisiyle boğuşup, yeni bir kimlik kazanmak için herşeyi göze aldıkları bu yeni dönemde, insanlar arasında büyüyen hareketlilik ve dinamizm, günümüz koşullarında en iyi bir biçimde, Kürt halkı arasında gözlenmektedir.

Yılmaz Güney'in Kürt olduğunu söylemesi, kendisinin bu halkın bir parçası olduğu gerçeğini dile getirmesi, son bazı filmlerine Kürtlere ilişkin değişik gerçeklerin yansımaları gibi bir dizi gelişme, Yılmaz Güney konusunda koparılan gürültünün ana malzemesini oluşturdu. Bir insanın kendi ulusal kimliği konusunda açıklamalarda bulunması, eğer bu kişi bir sanatçıysa, kendi ulusal kültürü konusunda sanat yapıtlarında bazı gerçekleri sergilemesi kadar doğal bir hareket olamaz. Yılmaz Güney konusunda Türkiye'de asıl şaşkınlık yaratan şey, onun sanat yaşamına biçim kazandıran dünya görüşünün yeni bir sürece girip, örneğin Seyit Han, Umut, Sürü ve Yol gibi bazı yapıtlara kaynaklık etmiş olmasıdır. Her insan gibi Yılmaz Güney de, bir değişimin parçasıdır. Sanat açısından değişim, gelişimin önemli göstergelerinden birisidir. Bir sanatçının dünya görüşündeki değişimlerden, yetkinleşmelerden niçin ürkmek gerekir veya kim ürkebilir? Bu soruların yanıtı, Yılmaz Güney konusunda başlatılan tartışmaların bir duruluk kazanması açısından oldukça önemlidir. Bu hususta, Yılmaz Güney'e ilişkin olarak Paris'te düzenlenen bir açkoturumda konuşan Arif Özseren'in değerlendirmeleri oldukça düşündürücüdür: "Bir önemli noktada da, Yılmaz Güney'in kendini bir ulusal kimlikle ifade etme isteği, yani kendini açık bir şekilde Kürt olarak duyurabilme isteği. Bunu bir sanatçının üzerine yüklenmiş bir ayıp olarak görmek gerekir. Bir sanatçıyı, hele Yılmaz Güney gibi bir sanatçıyı ulusal

kimliğiyle uğraştırmak, olsa olsa ilk başta Türkiye devletinin bir ayıbıdır. Bu sorunu hala bizim gibi çözememiş ülkelerin ve çağın ayıbıdır"(1).

Bir Kameranın Türkiye'de Yarattığı Panik

Yılmaz Güney, sinema alanında yönetmen, oyuncu ve senaryo yazarı olarak, çok yönlü bir insandır. Toplam olarak 111 filmi vardır. Diğer yandan roman, öykü ve eleştiri türünde değişik edebi yazılar da yazmıştır. Bir devrimci olarak Yılmaz Güney, işçi sınıfı ve ezilen dünya halklarının kurtuluş kavgasına sürekli katkıda bulundu, elinden geldiğince bu kavganın saflarında yer aldı. Büyük sanatçı, bir Kürt Yurtseveri olarak da, Kürt halkının kabaran özgürlük mücadelesinin geleceğine yürekten inanarak, bu mücadeleye aktif olarak katılmaya başladı, kısacası, böyle büyük yeteneklere sahip olan sanatçı, çok yönlü bir kişilik kazandı. Yılmaz Güney'in ölümünden sonra, özellikle Türkiye'de yayımlanan bazı incelemelerde, onun ulusal sorun konusundaki görüşleri, diğer çalışmalarından soyutlanarak gözardı edilmektedir.

Bu incelemelerde, Yılmaz Güney'in Kürtlere ilişkin görüşleri bir kenara itilerek, sanatçının çalışmaları, bu çalışmalara kaynaklık eden dünya görüşü bir bütün olarak incelenmemektedir. Özellikle Kürt sorunu konusundaki görüşlerini, genel değerlendirmelerin dışında tutmak isteyen bazı yazarlar ve film eleştirmenlerinin, şöven bir düşünce yapılanması içerisinde olduğu görülmektedir. Yılmaz Güney, bir gelişimin ve birikimin ürünüdür. Yılmaz Güney olgusu bir bütündür, bu olguyu parça parça doğrayıp incelemek olanaksızdır. Yılmaz Güney olgusuna tek bir cepheden bakmak doğru bir yaklaşım biçimi değildir. Yılmaz Güney konusunda son birkaç yıl içinde sayıları çoğalan kitaplar, Yılmaz Güney'in dünya görüşünü oldukça çarpıtmaktadırlar. Yılmaz Güney üzerine bir kitap yazan film eleştirmenlerinden Atilla Dor-

say, Yılmaz Güney'in bazı filmlerindeki Kürtlere ilişkin bazı öğelere karşı çıkararak, duygusallığa kapılır. Belki de yazar, Türk ceza yasalarının hışımına karşı "şimdiden" önlemler almaktadır. "Ama "Yol" da yanlış bazı şeyler de var... Filmin yüksek sinema düzeyini zedeleyen bazı şeyler... Bunlardan biçimsel biri, Ömer'in geldiği yörenin, yol kenarına dikilmiş bir levhayla "Kürdistan" olarak gösterilmesi..." Dorsay, aynı yazısının bir diğer kesiminde, bayağı duygusallığa kapılır: "...bir "Kürdistan" lafıyla mideleri bulandırmaya, filmi izleyen herkesi rahatsız eden bir tavra girmeye Yılmaz Güney'i iten ne?"(2). Dorsay'ın okuyucuya yönelttiği bu sorunun yanıtını kendisi vermesi gerekirdi, incelemesi, bu bakımdan oldukça zayıftır. Dorsay, milyonlarca Kürt seyriscisinin bu filmden hiç rahatsız olmadığını ayrıca bilmek zorundadır, filmden rahatsız olanlar, yalnız bir avuç ırkçı, şöven ve diğer halkların ulusal varlığına düşmanlık duygularıyla dolu olan bir kesim olduğunu da, burada belirtmek gerekir. Dorsay Filmin "herkesi" rahatsız ettiğini söylüyor, bırakalım Kürt seyriscisini, filme büyük ödülü veren dünyanın değişik ülkelelerinden oluşmuş juri de acaba bu filmi izlerken rahatsız olmuş mudur? Bu sorumuzun yanıtı, Dorsay'ı oldukça düşündürmelidir. Dorsay, aynı düşünsel dengesizliği, Duvar filmi konusunda da sürdürmektedir: "Yaşasın Kürdistan" yazıları yazılı duvarlar arasında Kürtçe şarkı-türkülerle dolu kimi sahneler, bilmiyorum Güney'in içten inançlarını mı simgeliyor, yoksa Paris'te son döneminde fazlasıyla angaje olduğu bilinen Kürt kuruluşlarına, Kürt bağımsızlık örgütlerine olan minnet borcunu mu? tartışmaya değer..."(3).

Yılmaz Güney'in dünya görüşünün bir parçasını oluşturan kendi halkının, yani Kürt halkının sorunlarının sanatçının bazı filmlerinde ön plana çıkması karşısında, eleştirilerin büyük bir kesimi de, sinema eleştirilenliği alanında değişik incelemeleri olan Ağâh Özgüç'ten gelmektedir. Özgüç arkadaşları Yılmaz Güney üzerine yazdığı bir

kitabın giriş kesiminde, önce Yılmaz Güney'in siyasal dünya görüşünü tartışmak istemediğini belirtir(4). Yazar, daha sonra bu duyarlı konu karşısındaki tarafsızlığından uzaklaşarak, bu kez Yılmaz Güney'i bölücülük ile suçlar: "Ancak, Güney'in bir "anlaşılmayan" tarafı vardı ki, o da, filmin Güneydoğu bölgesi sahnesi üzerine "Kürdistan" lafını düşürmesiydi. İşte, filmin bağışlanamazdı bu sahnesindeki "bölücü" tavrı..."(5).

Yılmaz Güney'in "anlaşılmayan" hiç bir yönü yoktur. Yılmaz Güney, bir Kürt olarak, kendi halkı üzerindeki ulusal baskıya gücü oranında karşı çıkmak istedi. İrkçı, şöven asimilasyon etkinliklerinin Kürtler üzerinde sürdürüldüğü Türkiye'de, milyonlarca Kürt gibi Yılmaz Güney de, bir kimlik arayışı içerisine girerek, kendi halkının tarihi özlemlerini beyaz perdelere yansıtmak istedi. Bu konu, oldukça açıktır, anlaşılmayan bir konu değildir. Ama bu konu, yıllardır ırkçı ve şöven bir eğitim ile yetişen kuşaklar tarafından çeşitli yasaklamaların olduğu Türkiye gibi bir ülkede, gerçekten Yılmaz Güney olgusu gibi olgular daha çok "anlaşılmayan" yönleriyle bileceklerdir. Bunun kadar, doğal birşey de olamaz. Yılmaz Güney, Türkiye'de Kürt halkının ulusal baskı ve ezgi altında tutulmasını, bir sartaç olarak hiçbir zaman kabullenmemiştir. Sanatçının bu konudaki duyarlılığı, daha yurtdışına çıkmadan önce şekillenmiştir. Hasan Kıyafet, Yılmaz Güney üzerine yazdığı bir kitapta, bu konuda Yılmaz Güney'in dünya görüşünü özlü bir biçimde sergilemektedir: "Yukardaki görüşü doğrultusunda, dile getirdiğim bir soruyla kızdırmıştım: "Ağabey, ağabey, Türkiye'de hakim ulus Kürtler olsa ben Türkleri tutardım. Bir ulus dilediği adı çocuğuna koyamıyorsa, türküsünü özgürce söyleyemiyorsa, kendi kültürünü özgürce işletemiyorsa, diliyle ağlayıp, gülemiyorsa, yağa yatırıp bala batırsan ne çıkar? Biz ezilenden yanayız ağabey!..." demişti"(6). Hasan Kıyafet, Yılmaz Güney'in ulusal sorun

konusundaki görüşlerini de şöyle aktarmaktadır" ...Kürdistan sorununa eğilmemizi, kafa yormamızı isterdi. Bunu kafataşçı bir yaklaşımla istemezdi kuşkusuz. Türkiye solunda, Kürdistan sorunu bir eksiklik tir, derdi"(7). Yılmaz Güney, aynı kitabın başka bir kesiminde, Kürdistan'daki ulusal ve toplumsal baskı yüzünden ne kadar ezildiğini de, şöyle açıklar: "On yaşımdan beri peşimizde kan davası var. Silahlı kundağım da, atı babamın kucagında tanıdım. Kürtlüğüm den ve yoksulluğum dan çok çektim...(8).

Adalet Dağıtan Bir Sanatçı

Ana ve babası Kürt olan Yılmaz Güney, 1937 yılında Adana'da dünyaya geldi. Anası Güllü Pütün Muş'lu, babası Hamit Pütün Urfa'lıdır lar. Yılmaz Güney'in babası Hamit Pütün birçok kardeşini kan davalarında yitirmiş, sonunda kurtuluşu Adana'ya göç etmek ile bulmuştur. Yılmaz Güney'in çocukluğu ve gençliği yoksulluk ve acı içinde geçti. Kendi yaşamını dile getirdiği Boynu Bükük Öldüler romanındaki Halil, Yılmaz Güney'in kendisidir. Roman onun özgeçmişinin öyküsünü oluşturmaktadır, yarı otobiyografik bir netelliği vardır. Bu kan davalarında kan kusan silah, bu nedenle, özellikle sanatçının ilk filmlerinde önemli bir öge haline dönüşür. Geldiği yöredeki kötü yaşam koşulları, yoksulluk, cehalet, baskı ve terör, onun ezilenlerden yana bir dünya görüşünü kazanmasında bayağı etkili olmuştur. Onun bir Kürt ailesinden gelişi, sanatçının dünya görüşü ve yapıtları üzerinde daha özgül ve somut izler bırakır. Bir İtalyan gazetecisinin: "Siz Kürtsünüz. Bu konu sizin filmlerinizi üzerinde nasıl bir etki yaptı?" şeklinde bir soruya karşılık olarak Yılmaz Güney çocukluk döneminde ana ve babasının söylediği Kürtçe türkülerin kendisini büyük çapta etkilediğini söyler(9).

Kürdistan'daki toplumsal çatışmalar, ekonomik zorlular ve dönemin tarihsel bazı gerçekleri (yörede süren savaşlar), Yılmaz

Güney örneğinde olduğu gibi, birçok Kürt ailesini kendi ocağından başka diyarlara göçe zorlamıştır. Urfa'nın Siverek ilçesinden Adana'ya gelen bir Kürt ailesinin yaşadığı dram, Yılmaz Güney'in sanat yaşamında çok canlı tabloların konusu olur. Bu hususta, Umut filmindeki faytoncu Cabbar baba Hamit'i, Sürü filmindeki Berivan ana Güllü'yü ve Yol filmindeki Ömer Yılmaz Güney'in kendisidirler. Bu filmlerdeki kahramanların yaşamları, bir Kürt ailesinin yaşamıyla çakışmaktadır. Babası Hamit'in tüm kardeşlerini kan davasında yitirmesi anası Güllü'yü bırakıp ikinci bir evlilik yapması, Yılmaz Güney'in kişisel yaşamında derin izler bırakır, kişi olarak onu büyük ölçüde sarsar. Feodal kurumların can çektiği Kürdistan'daki toplumsal yaşam üzerine şekillen Acı ve Endişe filmlerinde bu gerçekler sergilenmeye çalışılmaktadır.

Kürt kadınlarının çektiği çile, Yılmaz Güney'in yapıtlarında güçlü bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Seyithan filmindeki Kejë, Sürü filmindeki Berivan ve Yol filmindeki Zinê adlı Kürt kadınlarının bir kurtuluş yolu bulamadıkları bu üç filmde kurtuluş yollarının tamamen kapalı olduğu görülmektedir, onlar adeta ölek kutuluşa erişmek istemektedirler. Bu üç Kürt kadını oldukça çaresizdirler. Toprağın gelini olan Kejë, çocuğu olmayan Berivan'ı çember altına alan tehlikelerin yarattığı korkulu kuşatma ve karlı dağların başında donarak can veren Zinê'nin, böylece namusunu paklamış olması, Kürdistan'daki geri, feodal kurumların tutuşmasının ve sarsılmasının birer işaretidirler. Kürt kadınları yaşamı kendilerine zehir eden toplumsal yapıyı protesto edercesine, ölüme gitmektedirler. Feodal değerlerin sertliği, acımasızlığa dönüşmekte, bu acımasızlık Yılmaz Güney'in bazı filmlerinde bazen devrimci, ilerici bir sertlik ile yanıt bulmaktadır. Bu hususta, Sürü filmindeki bir aşiret reisi olan Hamo'nun üç çocuğu öldüğü için, bir türlü sevmeyişi gelini Berivan'a karşı geliştirdiği olumsuz tavır, oğlu Şivan tarafından benim-

senmez. Şivan, babasının savunduğu feodal değerlerin karşısına dikilir.

Bazı toplumsal çatışmaların kurbanı olan insanların son tahlilde kurtuluşu dağ başlarında görmeleri, onları eşkiya olmaya sürükler. Toplumsal kötülüklerin bilincinde olan Yılmaz Güney'in ilk filmlerinde eşkiyalık konusu önemli bir yer kapsamaktadır. **Koçero** (1964), **Davudo** (1965), **Kerimo** (1966) adlı filmlerinde Yılmaz Güney adalet dağıtan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Davudo filminde yer alan Kürt Kerim'in rehine olarak elinde tuttuğu bir kızı kurtaran Davudo (Yılmaz Güney) insancıl bazı duygular ile doludur. Yine, Yılmaz Güney'in Muş'ta askerlik yaptığı bir sırada çekimi gerçekleştirilen **Aç Kurtlar** filmindeki Serçe Mehmet rolüyle, özellikle kadınları koruyucu özelliğiyle tanınır. **Aç Kurtlar** olsun, **Koçero** filmi gibi filmler olsun, sanatçının özellikle kendisine yöre olarak Siirt çevresini seçmiş, oradaki çelişkiler ve gerçeklerden büyük ölçüde yararlanmıştı. Yılmaz Güney, Kürdistan'ın bazı yörelerindeki gerçeklerden daha fazla yararlanır. Bu konuda babasının gelmiş olduğu **Urfa**, annesinin memleketi olan ve sanatçının askerliğini yaptığı **Muş** ve bir ara dağları eşkiyalar ile dolu olan **Siirt** yöresi, Yılmaz Güney'in kendisine malzeme edindiği önemli merkezlerdir. Uzun yıllar **Adana** ve **İstanbul**'da yaşamını geçiren Yılmaz Güney, uzak kaldığı Kürt kültürüne ve Kürt değerlerine, askerliğini yaptığı **Muş**'ta tekrar kavuşmuştur. Aslında Yılmaz Güney, **Adana**'da bulunduğu ilk yıllarda, iş münasebetiyle, Kürdistan'ın bazı yörelerini dolaşmış, Kürdistan'daki gerçekleri gözyle görmüştür: "Görevi, film gösterilerindeki şirket payını toplaması için kent kent gezmesini gerektiriyordu. Böylece Güney, **Gaziantep**, **Elazığ**, **Mardin**, **Diyarbakır** gibi yörenin büyük merkezlerini sürekli dolaşma fırsatını buldu. Bu dönemde ilk yazarlık deneylerine girişti, ilk öykülerini yazdı"(10).

Yılmaz Güney'in Çirkin Kral şeklinde adlandırıldığı dönemdeki filmlerinde sağa so-

la savurduğu yumrukları veya kan kusan silahlı, daha sonraki filmlerinde bu kez yalnız belli hedeflere yönelerek, kendi kavgasının toplumsal bir içerik kazandığını görmekteyiz. Yılmaz Güney, sınıf bilinciyle hareket eden bir kahraman olarak, ilk filmlerinde bile ezilenlerden yana bir tavır takınmaktadır. Sanatçının Seyithan ve Hudutların Kanunu adlı filmleri yeni bir sinamanın ilk ürünleri olarak kabul edilmektedirler. Seyithan filmi, bilindiği gibi filmde adı geçen bir Kürtçe kadın ismi nedeniyle sansüre uğradı. Sözü edilen isim Kejê'dir. Bu her iki film de sanatçının yaşamında bir dönemeç olarak bilinmektedirler: "Seyithan yönetmen olarak bütün sorumluluğunu yüklediğim ilk çalışmam, unutulmaz anılarımı içeren ilk gözağrımdır. Sanat hayatımda bir dönemin sonu, yeni bir dönemin ilk adımdır. Bu yüzden bir önem taşıır"(11). Film üzerine, bilimsel bir araştırması yayınlanan **Onat Kutlar**, filmde yer alan bazı etnik belirlemelerin, filmi bir noktada başarısızlığa ittiğini belirterek, yanlış bir değerlendirmede bulunur: "...Bunlardan birincisi, isimlerden anlaşılacağı gibi olayın bir "Doğu olayı", başka bir etnik azınlığın öyküsü oluşu sorunudur"(12). İncelemesinin sonunda yazar, bu sorunun daha fazla açılması yarar görmediğini belirtir.

Sanatçının yaşamında önemli bir yapıt olarak kabul edilen **Hudutların Kanunu**, yoksul insanların Kürdistan'da kaçakçılığı bir meslek olarak seçtikleri yörelerden birisi olan **Urfa**'yı ekranlara getirmektedir. Filmdeki **Urfalı Hıdır** (Yılmaz Güney), ailesinin gelmiş olduğu yörenin en önemli sorunlarından birisi olan kaçakçılığın bazı boyutlarını sergilemek istemektedir. Filmde mayın tarlalarının kan kusması, yöre insanlarına yaşamı zehir ettiği görülmektedir. **Yol** filminde görüldüğü gibi, bu kez Yılmaz Güney'in, filmde yer alan **Ömer** vasıtasıyla bu yörenin önemli sorunlarına eğildiğini görmekteyiz. Kısacası, sanatçının kendi memleketi olan **Urfa**'daki keskin çelişkiler, onun sanat yaşamı üzerinde bayağı etkili olmuştur.

Sanatçının Kürt kültüründen ve Kürdistan'daki gerçeklerden büyük ölçüde yararlandığı *Seyithan* (1968), *Sürü* (1978) ve *Yol* (1981) adlı bu üç filmi, onu başarıya götüren üç önemli yapıt olarak bilinmektedirler. *Seyithan* ile *Kejê*, *Şıvan* ile *Berivan*, *Seyit Ali* ile *Zinê*'nin sevdaları birer ağıtımsı destan olarak bu yapıtlarda soluk almaktadırlar, insanların eceliyle ölmediği Kürdistan'dan değişik manzaraların sunulduğu gerçeklerden etkilenmelerin alanı genişlenmektedir. İlk kez Kürtçe dialogların, Kürtçe türkülerin ve Kürtçe adlandırmaların bu filmlerin seslendirilmesine değişik renkler kattığını görmekteyiz. Bu konu, uzun yıllardır halklar konusunda etnik sessizliğini ve duyarsızlığını inatlı bir biçimde sürdüren Türk sineması ve sanatsal yaşamında, yeni bir dönemin başlangıcı olarak büyük önem taşımaktadır. Çünkü *Yılmaz Güney*, bu anlamlı ve yerinde çıkışlarıyla, Türk sinemasına yeni, aynı ölçüde alışık olmayan bir soluk kazandırdı. Bu sanatsal atılımlar, her yeni şeyde olduğu gibi, bu konuda, eleştirmen ve seyirciler tarafından *Yılmaz Güney* olgusu daha çok bilinmeyen veya anlaşılmiyan yönleriyle uzun zaman şaşkınlıkla karşılanacaktır. Uzun yıllardır belli şartlanmaların etkisine kalan Türk seyircisi açısından, *Yılmaz Güney*'in Türkiye'de daha çabuk "öldürülmesi"ni bu bağlamda ele almak gerekir.

Yılmaz Güney, daha ilk filmlerindeki bazı kahramanların adlandırılması konusunda Kürtçe'nin etkisinde kalmıştır. *Pire Nuri*'deki *Apo*, *Beyoğlu Canavarı*'ndaki *İbo*, *Endişe* filminde *Sino* ve *Bir Çirkin Adam*'daki *Bino* gibi ... Yine, sanatçının ilk filmlerinden birisi olan *On Korkusuz Adam*'da Kürt adlarıyla bilinen değişik kahramanlar vardır. *Sürü* filmindeki, *Hamo* ve *Sılo*, *Koçero* filminde yer alan *Beşiro* gibi adları, bu adlara ekleyebiliriz.

Kürdistan'da sonu tükenmiyen kan davaları, *Yılmaz Güney*'in bir Kürt olarak yaşamında etkileri derin olan birer toplumsal olgu olarak yer alırlar. Bilindiği gibi, babası *Hamit Pütün* tüm kardeşlerini bu kan da-

valarında yitirmiştir. *Yılmaz Güney*, özellikle *Acı* ve *Endişe* filmlerinde, bu olguyu biçimlendiren toplumsal temellere inmeye çalışır. *Endişe* filmi, diğer yandan *Adana*'ya inen yoksul Kürt köylülerinin yaşam kavgasını dile getirmektedir.

Kısacası, *Yılmaz Güney*'in Kürtlere ilişkin olarak yapıtlarında yer alan önemli temaları beş öbekte toparlayabiliriz: a) *Eşkiyalık*, b) *Kaçakçılık*, c) *Kadınlar*, d) *Kan davaları*, e) *Yoksulluk*. *Yılmaz Güney*, tüm bu toplumsal kötülüklerin temelinde, hiç kuşkusuz yıllardır Kürt halkı üzerinde sürdürülen, politik, ekonomik ve kültürel baskının yarattığı gerilimin belirleyici olduğu tespitinden yola çıkmaktadır. Çünkü *Yılmaz Güney*'in yapıtları, kendi dünya görüşünün birer canlı parçasını oluşturmaktadırlar, onun kendi yaşamından birer kesittirler. Örneğin *Michel Ciment* adlı bir film eleştirmeniyle yaptığı bir söyleşide, *Sürü* filminde, kendi annesinin öyküsünü dile getirdiğini, Kürdistan'dan ayrılıp, başkente gidişini canlandırdığını belirtmiştir(13).

Beyaz Perdeleri Süsleyen Bir Ülke

Yılmaz Güney'in kamerasını tamamen Kürdistan'a yönelttiği en önemli film, hiç kuşkusuz 1982 yılında Cannes Film Şenliği'nde büyük ödül Altın Palmiye'ye layık görülen *Yol* filmidir. Filmin öyküsü İmrâli adasında tutuklu olan bazı kişilerin geldikleri yöreler olan *Urfa*, *Diyarbakır*, *Elazığ* ve *Gaziantep*'e izinli olarak gittikleri bir sırada başarılarına gelenleri canlandırmaktadır. Memleketlerine izinli olarak gitmelerine rağmen, *Seyit Ali*, *Mevlut*, *Mehmet* ve *Ömer* gibi bu kişileri büyük sorunlar beklemektedir. Böylece film, sonunda Kürdistan'daki toplumsal yapıyı ve bu yapıdan kaynaklanan sorunların temelini inmeye çalışan bir film haline dönüşür. Özellikle, bu tutuklulardan *Ömer*'in *Urfa* yöresine gideceği bir sırada, perdeye büyük harfler ile yazılmış bir Kürdistan sözcüğünün düşürülmesi, Türkiye'de *Yılmaz Güney*'e yönelik

bir saldırının büyümesine zemin hazırlamıştır. Ömer'in Urfa yöresinde bulunan köyüne gittiği sırada beyaz perdelere yansıyan Kürdistan sözcüğü, elbette Urfa yöresini dile getirmek için düşünülmemiştir. Sanatçının böyle bir perdeyi, film içine yerleştirmesi, onun Kürt halkının yaşadığı topraklardaki tarihsel ve toplumsal sancılara, kesin çelişiklere simgesel bir perspektif kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, milyonlara varan Kürt insanıyla, şimdiye kadar Türkiye'de olanaksız olan bir dialog yaratmaya istekli olan sanatçı, bu tek kelimeyle milyonlarca insanın derin ve haklı istemlerine sinema yoluyla bir yanıt, bir mesaj veya bir selam ulaştırmıştır. Yol filmi karşısında rahatsız olan bir avuç Türk seyircisinin kızgınlığını dindirmek veya bir avuç insanı rahatsız etmemek bir sanatçı olarak Yılmaz Güney'in görevleri arasına girmektedir.

Genel olarak Yol filminden, özel olarak Kürdistan sözcüğünden rahatsız olanlar elbet de olacaktır. Kürt halkı da, kendi dilinin yasaklanması, kendi kimliğinin elinden alınması karşısında büyük bir rahatsızlık duymaktadır. İşte, sanatçının görevi bu bağlamda yığınların sancularına derman olmak ile sınırlıdır, yoksa bir avuç çıkar sahibinin saltanatını savunmak değil. Diğer yandan Yol filmi iddia edildiği gibi, "politik" mesajlarla dolu bir film de değildir. Yol filminde, Kürdistan'daki cehennem yaşamdan yalnız bazı kesitler sunulmaktadır. Bazı Kürtçe dialoglar ve türküllere alışık olmayan bir kesim Türk seyircisinin filme karşı olan tepkileri bu nedenle oldukça haksızdır. Diğer yandan, filmin Türkiye'de gösterilmemesi de, demokrasi adına büyük bir ayıptır. Yol filmine karşı çıkan unsurların, bu nedenle Türkiye'yi yasaklar ülkesi haline sokan güçlere karşı çıkmaları, daha tutarlı bir davranıştır.

Yol filminin dünya sinema dünyasının beğenisine layık görülmesi, Cannes Film Festivali'nde birincilik ödülü alması, niçin Türkiye'yi bu kadar rahatsız etmektedir. İtalya, Kolombiya, Amerika, İsviçre, Hindis-

tan ve Fransız sinemacı ve sanat dünyasının en seçkin simalarından oluşan jürinin bu filme büyük ödülü vermesi, elbet de bir raslantı değildir. Bu nedenle genel olarak Yılmaz Güney'e, özel olarak da Yol filmine karşı dünyada yalnız Türkiye'nin büyük bir tepki göstermesi, herşeyden önce Türkiye açısından bir olumsuzluktur. Sanat yapıtlarından ürkmek, çağımızda savunulacak bir anlayış biçimi değildir. Bu konuda, yabancıların tanklılığının inandırıcılığı konusunda psikolojik bir tez hazırlayan bir araştırmacı İsveç'te bulunan Kürtler, Türkler ve İsveçlilerin Yol filmi üzerine anımsama dercecelerini saptamak için, Yol filmine ilişkin olarak Türkler ile görüşmek istediği bir sırada, Türkler'den hiçbirisi görüşmeyi kabullenmiyerek, görüşmeyi yarıda kesmişlerdir. Görüşmeye katılanlar, Yılmaz Güney'in kişiliğini ve dünya görüşünü benimsemediklerini öne sürmüşlerdir(14).

Yılmaz Güney Ölmedi Daha

Kürt seyircisi, Türk seyircisinden ayrı bir bakış açısıyla Yılmaz Güney olgusuna yaklaşmaktadır. Türkiye genelinde seyirci kavramının homojen bir nitelik taşıdığını söylemek olanaksızdır. Bu iki farklı eğilim arasındaki çatışma, bir noktada Kürt halkının kendi ulusal istemlerine kavuşmak için sürdürdüğü haklı mücadelenin, karşı bir "mücadele" ile karşılaşmasının yarattığı ülke düzeyindeki gerilimin küçük ve sanatsal bir modelini oluşturmaktadır. Yılmaz Güney olgusunu bu bağlamda ele almak gerekir. Diğer yandan, Türkiye'de Kürt kökenli "Türk Aydınları"nın kimlik belirsizlikleri, rahatsızlıkları veya bunalmaları konusunda, Yılmaz Güney olgusunun gelişimi, oldukça öğretici dersler ile doludur. Yılmaz Güney, ezilen halkların kutuluş kavgasında mevzilenen veya düşman kesimiyle bütünleşen aydın tabakaları arasındaki keskin çelişkiye bir anlam kazandırdı. O, bu konuda oldukça açık yürekli bir biçimde kendi halkının saflarında yer alarak, ulusal ezgi ve baskının karşısına dikilmiştir. Kendisiyle yapılan

bir görüşmede, bir Kürt rejisörü ve sanatçısı olarak bu kimliği kazanmanın gerekçesini şöyle açıklamıştır: "Onu şöyle belirtmek gerekir: Bir insan ulusal kökenini inkar etmemeli, ulusal kökenine sahip çıkmalıdır. Kaldı ki, ben Kürt kökenli olmasaydım dahi, bir demokrat olarak, ulusal zulme karşı mücadele etmeyi bir görev sayardım. Yalnız bu açıdan bakılsa dahi, görülecektir ki, Kürt ulusu bugün gerçekten ağır bir ulusal baskı altındadır. Düşünün ki, bir ulus kendi dilini konuşmıyor, türküsünü söyleyemiyor... Siyasi gerçeği ile ilgili en

ufak kıpırtısı bile çok ağır cezalarla bastırılıyor(15).

Yılmaz Güney üzerine yapılan tartışmalar henüz noktalanmış değildir. Yılmaz Güney'in ulusal kimliğine bir anlam kazandırdığı yaşamının son yılları, Türk sinemasında ve sanat yaşamında ulusal sorun konusunda başlatılan tartışmaların ilk kesitini oluşturdu. Yılmaz Güney konusunu bu perspektif ile incelemek gerekir. Kısacası, yalnız Türkiye'de "öldürtülen" Yılmaz Güney ölmedi daha... □

KAYNAKLAR

(1) Yılmaz Güney Ve Sineması, Türkiye Sorunları 1988 Yılı, İstanbul, 1988, s.188.

(2) Atilla Dorsay, Yılmaz Güney Kitabı, İstanbul, 1988, s.225.

(3) A.g.y.,243.

(4) Ağâh Özgüç, Arkadaşım Yılmaz Güney, İstanbul, 1988, s.7.

(5) A.g.y. 116.

(6) Hasan Kıyafet, Mahpus Yılmaz Güney, İstanbul, 1988, s.150.

(7) A.g.y. 89.

(8) A.g.y. 152.

(9) Rejisörê Eyan Yılmaz Güney, Riya Teze, 5.2.1983

(İlk önce İtalyanca yayınlanan bu röportaj, Rusça olarak "Za Rubejom" dergisinde çıkmıştır (Sayı4, 1983). Daha sonra aynı röportaj Rusça'dan Kürt çey'e çevrilmiş ve Erivan'da yayınlanmıştır).

(10) A.g.y. 108.

(11) Mehmet Ergün, Bir Sinamacı Ve Anlatıcı olarak Yılmaz Güney, İstanbul, 1978, s.117.

(12) Onat Kutlar, "Seyit Han" Üzerine Bilimsel Bir Araştırma, Yeni sinema, Kasım-1968, s.6-12.

(13) Jan Heijs, Yılmaz Güney, Sein Leben-Seine Filme, Hamburg, 1983, s.82.

(14) Kaj Ettlångar, Ar Framlingars Vittnesmål Trovärdiga-Kurder och Svenskar minns turkiska filmen Yol, Stockholm, 1983, s.24.

(15) Mahmut Baksi Bi Yılmaz Güney Re Peyvî, Berbang, No:7, Stockholm, 1983.

Nûçe û Şirovekirin

PIRSA KURDAN DI BERGEHÊN NAVNETEWÊYÎ DE

Êrişbazî, zordestî, lêdan û tadeya li ser gelê Kurd, îro di hembêza xwe de tekoşîn, hêrs, rik û nefreteke berfireh li hemberî hêzên zordest peyda dike. Ji aliyekî din de jî, li hemû cîhanê ji bo gelê Kurd tevgeren pişgîrî, dostî û hevkarîyê bejn didin. Meseloka "Dostên gele Kurd tune ne" maneya xwe hêdî hêdî winda dike.

Bi taybetî bûyerên ku di nav van mehên dawîn de li Kurdistanê Tirkîyê qewimîn, bi xurtî bal û dêna awira giştî ya cîhanê kişandin û muxalefetek li dijî polîtîkaya Enqerê li dar xistin.

Bûyera "Gundiyan Mezra Hêşîn" (Yeşilyurt Köylüleri) zordestiyên ku bi salan li serê gele Kurd tîn kirin, bi eşkere raxistin ber çavan. "Yeşilyurt" navê gundekî Kurdan e li hêla bajarê Mêrdînê. Dema ku zabiteki Tirk (Cafer Tayyar Çağlayan) bi zorê pîsiya mirovan bi gundiyan da xwarin, bala navgînên weşanên Tirkîyê, li ser vê bûyerê kom bû. Vê bûyerê nefreta awira giştî ya cîhanê li dijî zordariyê gelek bilind kir. Gundiyan li hemberî vê hovîtiyê dengê xwe bilind kirin. Baroya Awûkatên Stenbolê, xelateke bi navê **Orhan Apaydin** ji bo pişgîriyê da van gundiyan. Ji aliyekî din de jî, awûkatên van gundiyan biryar wergirtin, ku vê bûyera kirêt û rûş bibin Komîsyona Mafên Mirovî Ya Ewrûpayê. Herweha Baroyê biryar wergirt, ku di muhakemekirina vê bûyerê de 400 sed awûkat gundiyan "Yeşilyurt"-ê biparêzin.

Li milekî din, termên mirovên ku di **Newala Qesaban** de bi nehênî (dizî) hatine çal kirin,

zordestiya ku li ser gelê Kurd dibe, anî platforma mafên miroviyê. Ev kesên ku bê nav û bê huviyet hatine kuştin û çal kirin, heta niha nayê zanîn ku ew kî ne, navên wan çi ne. Vê yekê jî, di van mehên dawîn de, rewşa Kurdên li Kurdistanê Tirkîyê xiste rojpergala tekoşîna hêzên demokrat û mirovperwer.

Piştî bûyera bajarê Halepçê li Îraqê, Kurdên ku ji sînora derbas bûne û hatine Kurdistanê Tirkîyê, rewşa wan her ku diçe ber bi xirabiyê diçe. Neheqî, tî û birçibûn û zordestî her ku diçe zêdetir bûne. Ji belayekê revîn, hatin ketin nav belayekê din. Ew bûn şahidên bûyera "Gundiyan Mezra Hêşîn" û "Newala Qesaban".

Her dîsan di nav van mehên dawîn de, li ser çend weşanên periyodîk, yên ku bi destê Kurdan tîn weşandin, zordestî û êrişên polisî hatin li dar xistin, berpirsiyarên kovarên wek "**Medya Güneşi**" (Roja Medyayê), "**Özgür Gelecek**" (Pêşeroja Azad) û "**Toplumsal Diriliş**" (Veşîna Cîvaki) hatin girtin û tade li wan hatin kirin.

Lêdan, teror û zordestiya li ser ronakbîr, nivîskar û hunermendên Kurd, li Tirkîyê bûye polîtîkayeke rojane. Hunermend **İbrahim Tatlıses** êş û jana xwe ya ji ber qedexekirina zîmanê kurdî, di kovarekê de bi vekirî da diyar kirin û got, ku "*Heke ez bi kurdî deng nekim, zîmanê min diwerime*".. Herwekî em dibînin, gelek rastî di bin van peyvên de veşartî ne û ew mirovan dihejinin...

Ev yek hemû, polîtîkaya Enqerê ya li hemberî Kurdan, diyar dikin: Polîtîkaya qedexekirinê, polîtîkaya zordestiyê û polîtîkaya kokbirkirina neteweyekî.

Li dijî vê polîtîkaya şoven û nijadperest, li Tirkîyê bi hindikahî be jî, muxalefetek peyda dibe.

Kombûna Komcivîna Demokrasiyê, bê guman perçeyek ji vê muxalefetê pêk tîne Di navbera rojên 29-30-ê meha nîsanê de li paytextê Tirkîyê, bi sedan nivîskar, ronakbîr, zane û rojnamevan li ser pirsîgîrê demokrasîyê hêzên xwe kirin yek, baweriyên xwe pêşkêşî hev kirin. Ev civîna, bi gotarekê ve, ji aliyê nivîskar **Azîz Nesîf** de hat vekir. Wî di gotara xwe de, qala Kurdan jî kir û weha got: "*Heta problema Kurdan li Tirkîyê bi riyeke demokratîk neyê çareser kirin, mirov nikare qala demokrasîyê li Tirkîyê bike.*" Herweha serekê Partiya Sosyalîst Ferît Îlseven, di gotara xwe de li ser zordestiyên dijî gelê Kurd sekîni û bûyerên "Newala Qesaban" û "Gundiye Yêşilyurt"-ê, wek nimûne nîşan dan. Di vê komcivînê de, hin ji ronakbîrên Kurdan, wek Serhad Bucak û Mehmet Bayrak, pêşniyar kirin ku civîneke taybetî li ser Kurdan pêk bê. Di dawîya komcivînê de, hat diyar kirin, ku da pîrsa Kurdan bi serbestî bê munaqeşe kirin, pêwîst e diwarîyên li pêşîya vê yekê jî holê bîr rakirin.

Li Tirkîyê Komcivîna Jinan ya yekemîn, di rojên 19 - 21-ê meha gulana de li Stenbolê pêk hat. Di komcivînê de, bi qasî 2500 jinan, yê ji jinên sosyalîst, sosyalîst-femînîst, grûpên femînîst, jinên Kurd, jinên karker û xwendekar, jinên Koma Mamosteyan, jinên serbixwe, Komîsyona Jinan ya Komela Mafên Mirovatîyê û jinên ji grûpên pêşeyî (meslekî) yêncur beşdar bûn.

Roja yekemîn, di rojpergalê de pîrsên jinan yêncur tevê, wek cihê jinan di jiyana siyasî de, di qanûnan de, di çand, zanîyê û ol de, di perwerdekirinê de, di nav malbatê de, rewşa wê ya cinsî û pîrsên jinên Kurd hebûn.

Li ser jinên Kurdan axaftina pêşîn ji Komela Mafên Mirovatîyê -liqê Diyarbekrê **Dr. Nûray Özkan** kir. Wê di axaftina xwe de bîr û bawerîya xwe ya li ser rizgarbûna jinan, wek

pîrseke ku bi pîrsa sosyalîzmê ve girêdayî ye, anî zimên. Qebûlkirina hebûna pîrsa gelê Kurd û jinên Kurd, ji holê rakirina polîtîkaya asimilasyonê, teror, tade, zîlm û zordestiya li ser gelê Kurd û jinên Kurd, mafê peyvîna bi zîmanê zîkmakî, parastina mafê xwebirêxistinê jinên Kurd perçeyek ji naveroka axaftina **Dr. Özkan** bû.

Herweha jineke Kurd, **Fatma Kayhan**, bi gotinê "*Ez ji welatekî ku gotina navê wî qedexe ye, tîm*" dest bi axaftina xwe kir. Wê di axaftina xwe de behsa zêrandina gelê Kurd û jinên Kurdan kir û "*Ji bîr me kes nikare me azad bike, rizgarbûna me dê bi destê me bi xwe be*" got. Dayîkeke Kurd, bi navê **Sakîne Arat**, behsa neheqiyên li dijî kurê xwe kir. Wê, "*kurê min bêê sebeb, bi tenê ji ber ku ew Kurd e, hat girtin û wî îşkence û tade dîtin*", got û bala jinên komcivînê kişand ser girtîxaneyan û dayikên girtiyan.

Di komcivînê de 150 jin axaftin û di derheqê pîrsên jinan yêncur bicur de, 70 rapor hatin xwendin. Roja dawîyê bi navê "Platforma Jinan" danezanek hate pêşkêş kirin. Di danezanê de, di gel pîrsên jinan yêncur gîştî, wek perwerde, jiyana siyasî, aborî, çandî, zanîyê û olî, li ser pîrsên jinên Kurd jî van daxwazan cih girtin:

-*Divê jinên Kurd bikaribin zîmanê xwe bi serbestî bipeyivin û herweha bikaribin navên kurdî li zarokên xwe bikin.*

-*Divê jinên Kurd bikaribin rêxistinên xwe yêncur damezirînin.*

-*Divê zîlm û zordestiya ku bi destê hêzên dewletê li ser jinên Kurdan tên kirin, dawî bîr.*

Di gel van gaven çê, li Tirkîyê hîn gavên neçê jî tên avêtin. Di vî warî de bûyera hereberbiçav, ji nav partiya xwe avîtina parlamentê Malatîyê **Îbrahîm Aksoy** bû. Aksoy di parlamentoya Ewropê de, li ser pîrsîgîrê kurdî peyivîbû û ji lewre jî, ji aliyê partiya xwe de, Partiya Sosyaldemokrat ya Gel, ceza xwaribû.

Bûyera **Îbrahîm Aksoy** jî nîşan dide, ku li Tirkîyê pîrsîgîrê kurdî, di qonaxê dijwar derbas dibe. Hinek kesên ku navên demokrat û peşverûtîyê li xwe kirine, li ser pîrsa Kurdan wek şovanê sondxwarî hereket dikin. Em bawer dikin, ku di rojên pêşîya me de, ev polîtî-

kaya çewt dê bi tekoşîna bi qerar ya demokrat û pêşverûyan ve bê qels kirin, dê di warê pişt-gîriya gelê Kurd ya ji bo mafên mirovî û wek-heviyê de gavine hîn pêşdetir bên avêtin.

Sînoren ku li dor danûstandinên li ser pirs-girêka Kurdan li Tirkîyê peyda bûne, her ku diçin berfirehtir dibin, hêdî hêdî hebûna awira giştî ya cîhanê hildidin nav xwe. Di vî warî de, bûyereke herî girîng, serlêdana xanima serek-komarê Fransayê **Daniella Mitterand** bû. Stî Mitterand, bi navê **Navenda Konferansa Navneteweyî** (Centre de Conférence International) ji bo ku rewşa penaberên Kurd li Tirkîyê di cîh de bibîne, gerek kir. Wê, di vê gera xwe de rewşa Kurdan bi çavên xwe ve dît û ji aliye-kî din de ji, bi gelek Kurdan re peyivî, li ser Kurdan gelek zaniyariyên cuda-cuda wergirt. Li aliye din, wê, di gel kesên wek **İsmail Beşikçi**, **Mehmet Alî Aslan** û hin ronakbîrên mayîn ve civînên ji çapemeniyê re ne vekirî, pêk anî. Vê serlêdana stî Mitterandê nerehetiyêke mezin di nav hukûmeta Tirk û rojnameyên Tirk de peyda kir. Bo nimûne, çima mebusên Kurd ji stî Mitterandê re bi kurdî "*Tu bi navê gelê Kurd bi xêr hatî*" gotiye, rojnameyên Tirk ev tiştê han yê piçûk wek çîyan mezin kirin.

Li gor ku rojnameya înglîzî "**Financial Times**" diyar dike, stî **Mitterand**, piştî vê gera xwe, dê here Amerikayê û li ser rewşa Kurdan bi **George Bush** re ji bipeyive.

Ne tenê li Fransayê, di nav van mehên bihurî de li Elmanyaya Federal jî, ji bo pişt-gîriya gelê Kurd çend xebatên hêja çêbûn. Wek tê zanîn, polîtîkaya bédengiyê dewleta Alman, dom dike. Pêwendiyên hukûmetên Alman û Tirk, li pêşiya nasîna Kurdan li Elmanyaya Federal bûye astengeke mezin. Di rojên 14 - 16-ê meha nisanê de, li bajarê Bremenê **Konferansa Mafên Mirovî Li Kurdistanê** hat çêkirin. Di vê konferansê de gelek Kurdnas, rojhilatnas, nivîskar, endamên parlementoyên welatên cihê cihê beşdar bûn. Nêzîkî hezar kesî tevî vê konferansê bûn. Konferansê sê roj ajot in, ev cara pêşîn e, ku li Ewropayê konferansekê evqasî mezin çêdibe. Konferansê bala hukûmeta Alman kişand ser pirs-girêka kurdî û jê xwast, ku mafên mirovî yên gelê Kurd nas bike.

Di rojên 7 - 9-ê meha îlonê, li Almanyaya Federal, li bajarê Iserlholê civîneke taybetî li ser pirsê "**Çanda Kurdî Li Elmanya Federal**" hat çêkirin. Di civînê da nêzîkî 50 ronakbîr, nivîskar, zaneyên Kurd û Alman beşdar bûn. Li derveyî gelek biryaran, di civînê de biryar hat girtin, ku di bin berpirsiyariya **Huseyin Erdem** de kovarake niv bi almanî û niv bi kurdî bê weşandin.

Enstîtuta Kurdî li Bonê, ji bo ku mafên Kurdan yê neteweyî li Almanyê bên pejirandin, ji papa **Johannes Paulus II** re nameyek bi rê kir.

Em bawer in, ku dê ev karên han hemû, di rojên pêş me de, li ser guhirandina polîtîkaya Alman li hember Kurdan, tesîreke çê bihêle.

Li Ewropayê di warê pişt-gîriya gelê Kurd de, gaweke bingehîn bê şik li Swêdê hat avêtin. Di 16-ê meha adarê de, "**Komîteya Swêd ya ji bo Mafên Kurdan yê Mirovî**"-yê hat saz kirin. Ev komîteya han, li hemû Ewropayê wek komîteya herî navdartir tê hasab kirin. Di komîteyê de gelek kesên navdar cîh girtine. Wek **Gösta Ekman** (rejîsor, aktor), **Leif Blomberg** (Sekreterê Giştî yê Sendika Karkerên Metalê), **Karin Söder** (wezîra karûbarên derveyî ya berê, serreka partiya Senterê ya berê). Komîte, di roja saz kirina xwe de ji bo bûyerên li bajarê Heleb-çê xwepênîşandaneke mezin li dar xist. Di xwepênîşandanê de wezîrê karûbarên derveyî **Sten Andersson** peyivî.

Sempatî, germî û pişt-gîriya doza gelê Kurd li her welatekî Ewropayê îro bi şiklekî cuda xwe nîşan dide. Di sala 1989-an de, bê guman şanoya nivîskarê İnglîz, **Harold Pinter**, ya bi navê "**Zimanê Çîyan**" careke din bala awira giştî ya Ewropayê kişand ser qedexekirina zimanê kurdî li Tirkîyê. Wek tê zanîn, **Harold Pinter** bi nivîskarê amerîkî **Arthur Miller** ve, di sala 1985-an de tev çûbûn Tirkîyê û rewşa gelê Kurd di vê gera xwe de bi çavên xwe ve dîtibûn.

Bi kurtî, îro li Ewropê, ji bo gelê Kurd dengê aştxwaz, mirovperwer û azadixwazan, her ku diçe zêdetir derdikeye. □

Federal Almanya: faşizm hortluyor mu ?

Almanya'da İkinci Dünya Savaşını yaşamış nesil sayıca giderek çoğalıyor. Öte yandan yabancı işçi ve sığınmacı sayısındaki artış, bunların birlikte getirdikleri kültürel uyumsuzluk, işsizliğin artışı ülkede giderek daha çok sorun yaratıyor. İşsizliğin baş nedeni ise, başta iktidarın büyük ortağı Birlik Partileri olmak üzere, -gerici basın da dahil- bir çok çevre tarafından yabancılar olarak gösteriliyor. Bu da giderek yabancıların savaş öncesi Yahudilerin konumunda görülmesine neden oluyor.

Politikada özellikle yabancılar sorununu kullanmak isteyen Birlik Partileri, son seçimlerde görüldüğü gibi, nazi yanlısı güçlerin güçlenmesine neden oldular. NDP ve Republikaner (Cumhuriyetçiler) adları altında ortaya çıkan bu faşist artıkları, son Batı Berlin ve Hessen bölge seçimlerinde yüzde beş barajını aşarak parlamentoya girmeyi başardılar.

20 Nisan günü ise, Hitler'in yüzüncü doğum yıldönümü nedeniyle Almanyanın bir çok kentinde, sağa sola saldırdılar ve bildirilerle yabancıları tehdit ettiler.

Bütün bu olanlar, Almanya'da savaşın etkilerinin artık yavaş yavaş unutulduğunu gösterir mi? Bunu zaman gösterecek. Ancak açık olan şu ki, Alman sermayesi davul zurna ile ge-

tirdiği yabancıları ülkeden kovmak için artık savaş kıskırtıcı güçleri hortlatmaktan bile çekinmiyor.

Bir de Wickert adlı bir araştırma kurumunun son günlerde yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına bakınca, şaşmamak elde değil. Buna göre, 18-30 yaşları arasındaki gençlerin yüzde 55'i Hitler'i "büyük devlet adamı" olarak görüyor. Genel nüfusun yüzde 44,4'ü ise onu "önemli devlet adamı" olarak tanımlıyor. Onun savaşa girmeye zorlandığını düşünenlerin sayısı da yüzde 62... Eh, ne demeli..

Umalım anketi yapan kuruluş da tesadüfen "adamına" rastlamış olsun.

M. Axsor

Demokrasinin alaturkası

Demokrasiye geçilecek. Demokrasiye geçiyor.. Demokrasiye geçildi. Derken birden çağ atlandı.. Bir ninni gibi tekrarlandı bu sözler. Yıllar geçti bu ninnilerle. Demokrasi ninnileriyle. Sonunda dönülüp bakıldı ki, ne demokrasisi, ne çağ atlaması. Bir arpa boyu kadar yol alınmamış. Belki ayaklar gitmiş, ama kafa yerinde duruyor.

Yoksa gerçekten mi çağ atlanmış? Atlamanın yönü belli olmadıktan sonra. Doğru da olabilir hani. Örneğin yeni çağdan atom çağına atlanabileceği gibi, atom çağından ortaçağa

da atyabilir insan. Atlama atlamadır. Önemli olan atlayıp atlamamak değil mi? Türk Başbakanı Özal'ın da atladığı galiba bu. Yani atom çağından orta çağa atlama.. Bazı şeylere bakınca buna inanmamak da elde değil. Camilerin, kuran kurslarının ve imam hatip okullarının sayılarının artışına bakılırsa, insanın aklına hatta ortaçağın da ötesindeki zamanlar gelir.Örneğin çöküş dönemine giren Roma İmparatorluğunun dine dört elle sarıldığı dönemler. Dini duygularını kamçılararak, dini inançlarını sömürerek halka açlığı ve yokluğu unutturmak, anti-damokratik uygulamaları onun gözünden kaçırmak.. Umudu bilgisizliğe bağlamak...

Demokrasiye gelince, o da aynı. Kafa ortaçağ olduktan sonra, ceket ve kravat bir ülkeye demokrasi getirmez. Ancak sorun göz boyamak olduğuna göre, önemli değil demokrasinin olması ülkede. Önemli olan demokrasinin olması değil, öyle görünmektir. Böylece de Avrupa Topluluğu'na girmek. Taşıyamadığı yükünü bir can simidi gibi ona sarılarak, ona çektirmek. Bu son Türk devletinin varlığını kap-kaç düzen içinde sürdürmek.. Bunun için de dışardan oldukça demokrat görünmek, içerden de "Bu ülkede demokrasi memokrasi yok." dedirtmemek kimseye. Çok sıkışınca da "Her ülkede demokrasinin uygulanışı aynı olmaz" deyip, piyasaya kimsenin alamıyacağı alaturka bir "demokrasi" sunmak.

Bakın şu demokrasiye ve onun demokrat yöneticilerine allah aşkına. Kendilerini demokrat gösterip, bir tutam borç para için kapılarında dilenmekten utanmadıkları bir ülkede yayınlanan bir dergiyi, sayfalarında Kürdistan haritası taşıdığı için sınırlarından içeri sokmazlar. Hatta bahsi edilen GEO dergisinin Mart sayısını taşıyan turistleri bile. Derginin Türkiye'de dağıtılan sayılarını toplatırlar. Sonra da "Bakın bizde demokrasi var" diye öterler. Ülke halkının dörttebirinin konuştuğu dili anayasa ve yasalarında yasaklarlar. Bu yasağa karşı olanları kodeslere tıkarlar. Sonra da bunların demokrasi ile ilgisi yokmuş gibi kızanıp bozarmadan "Türkiye'de demokrasi var" diye palavra atarlar.

Şu çarpık kafaya bakın; ülkenin başbakanı, referandum korkusuyla bir Kürt milletvekiline, Kürtlerin kültürel özerkliğinden bahseden demeçler veririr-doğal ki bir batılı TV şirketine-, muhalefet milletvekillerinden biri böyle bir şey söyleyince de "Hah, görüyor musunuz? Bunların içinde bölücüler var." der. Tabii tüm bunları anlamak zor değil. Alaturka demokrasinin alaturka bir başbakanının olması kadar doğal ne varki?

Ancak alaturka demokrasilerde herşey alaturka olacağı için muhalefet de oldukça alaturka olur.

Bir de şu muhalefete bakalım.

Sözümüz sosyal-demokrat muhalefetedir doğal ki. Yoksa öbürüne diyeceğimiz yok. Çünkü, onun birinciden farkı, yalnızca postun üzerinde olmayışından ibarettir.

Ama sosyal-demokrat geçinmek ve burjuva demokrasisinin gerisine düşmek ya. Eh..Herşeyin alaturkası olur da sosyal-demokratın olmaz mı? Birisi tutturmuş, "Özerklik -sanki özerklik denilince herkes kapışacak- onların (Kürtlerin) aleyhine olur," demeyi. Ötesi yok. Onbeş senedir aynı nakarat.

Ya öteki.. Biryandan "Çok kültürlülük, bir ülkeye zenginlik getirir" der, öbür yandan da Avrupa Parlementosunda "Kürtlere kültürel özerklik verilmelidir" diyen milletvekilini, yüz-kızartıcı suç işlemişçesine sepetlerse.. Ne demeli. Bu da sosyaldemokrasinin alaturkası.

Öyle analılıyor ki, altmış yılı aşkın bir sürede demokrasinin ne olduğu henüz kavranmamış. Demokrasinin temel ilkeleri değişmez oysa ki. Temel hak ve özgürlüklere gösterilen saygıdır, burada esas ölçüt. İster batıda, ister doğuda olsun, ölçüt budur. Bunun alaturkası alafrangası yoktur.

Başka bir gerçekse, Türkiye'nin şu veya bu ölçüde alaturka kafalarla demokrasiye geçemeyeceğidir. Ancak ona doğru-olsa olsa-yürüyeceğidir. Bunu, buzlu bir yokuşu altı düzleşmiş ayakkabıyla çıkmaya benzetirsek, sık sık kayıp, kıçüstü geriye gitmeyi de hesaba katmak gerekir

M. Axasor

F.Almanya'da Demokrasi ve İnsan Hakları Derneği kuruldu

Federal Almanya'da, Türkiye ve Kürdistan'lı değişik mesleklerden kişiliklerin girişimi ile, Türkiye ve T. Kürdistan'ındaki demokrasi ve insan hakları mücadelesiyle dayanışma amacıyla bir dernek kuruldu. Derneğin kuruluş çalışmaları yaklaşık 6-7 aydan beri sürdürülüyordu. Kuruluş belgeleri geniş çevrelere gönderilerek ortak tartışılması ve sonuçta derneğin yine geniş bir katılımı ile kurulması isteniyordu. Tartışmalar sonucu değişik eğilimlerden örgütlü, örgütsüz 57 kurucu 42 destekleyicinin katılımı ile dernek 13 Mayıs 1989 tarihinde kuruldu. Derneğin kuruluş kongresi, 50 dolayında kurucu delege ve bir o kadar da izleyicinin katılımı ile gerçekleşti.

Dernek 21 Mayıs 1989 tarihinde de Şivan, Melike Demirağ, Ömer Polat, Nihat Behram, Yaşar Miraç gibi tanınmış sanatçı, yazar ve şairin katıldığı bir kültür gecesiyle kuruluşunu kamuoyuna duyurdu. Geceye ayrıca dayanışma amacıyla iki yabancı müzik grubu (İran ve Şili)

da katıldı.AI (Af Örgütü)'den Türkiye Masası Sorumlusu Helmut Oberdick, İnsan Hakları Derneği GYK Üyesi Avukat Bekir Doğanay ve Paris'ten Dr. Tarik Ziya Ekinci gecede birer konuşma yaptılar.

İnsan hakları mücadelesine katılan, Türkiye ve Kürdistan'daki mücadele ile dayanışma içerisinde olan herkese açık olan derneğin kuruluşu genel olarak olumlu yankı yaptı. Dernek, insan hakları her insanın diyeni ilgilendirdiği bir konuda geniş katılıma, çok sesliliğe büyük değer veriyor. Kurumsal, kalıcı bir çalışmayla, bu alanın ihtiyaçlarına cevap veren bir örgüt olmayı hedeflemektedir. Kısa adı TUDAY olan (Türkiye Demokrasi ve İnsan Hakları Dayanışma Derneği/Komela Piştgirî Ji Bo Demokrati û Mafên Mirovî lî Tirkîyê/ Solidaritätsverein für Demokratie und Menschenrechte in der Türkei) derneğin kuruluşunu selamlıyor, tüm insan hakları mücadelecilerini ona güç vermeye çağırıyor

*Ehmed Mızgin,
Federal Almanya*

DINYA WEŞANAN

Martin van Bruinessen and Hendrik Boeschoten

Evliya Çelebi in Diyarbekir

(Evliya Çelebi Li Diyarbekirê)

Weşanxana E.J.Brill, 1988, Leiden-New York-Kopenhavn-Koln, 270 rûpel.

Ev herdu nivîskar angorî zanîyarîyên gerokê Tirk Evliya Çelebî, bajarê Diyarbekirê didin nasîn. Ev xebata ku bi zimanê Îngilîzî der çûye, bi gelek notên şirovekirinê û bi tekstên gerramê Evliya Çelebî yê nê orjînal bi wergewerên Îngilîzî ve tevayî hatine çapkirin. Di dawîya pirtûkê de, gelek suretên wî bajarê Kurdistanê yê nê dîrokî jî hatine weşandin.

J. Kurdo

Kurdistan- The origins of Kurdish civilization

(Kurdistan- Bîngehên Medenîyeta Kurdî)

1988, Hudîksvall, 74 rûpel.

Angorî gelek materiyal û çavkanîyan nivîskar di wê pirtûka xwe de hîm û bîngehên medenîyeta Kurda bi kurtî pêş-kêşî xwendevanan dîke. Di nav rûpelên pirtûkê de çend suretan jî çîh girtîye.

Abdulbaghî Ahmet

Facts about Kurdish refugees from Iraq in TURKEY

(Zanîyarîyên li ser penaberên Kurd yê nê ku ji Iraqê hatine li Tirkîyê dimînin.)

Weşanxana Komela Doktorên Kurdistan. 1989, Stockholm, 33 rûpel.

Wek endamê wê komelê Dr. Abdulbaghî Ahmet li ser gera xwe ya ku navbera rojên 20-11-1988, 17-12-1988 an de li Tirkîyê pêkhatî de agahdarîyên xwe di wê raporê de pêşkêş dîke.

I. V. Megrelîdze

Isuf Orbelî

Weşanxana Mesnîereba, 1988, Tîblîs.

Di wê monografiyê de, li ser kar û xebat û jîyîna rohilatnas û kurdnasê mezin Isuf Orbelî hatîye sekinandin. Pirtûk bi zmanê Rusî hatîye çapkirin û çapa pirtûkê ya duwemîn e. Ya yekemîn di sala 1983'an de hatîbû weşandin. Ev pirtûk di nav weşanên Akademîya Zanîstî ya Gurcistanê da derketîye. Di nav rûpelên pirtûkê de beşeke bi navê "H. A. Orbelî Wek Kurdzan" jî çîh girtîye.

Lamara Farê Paşaeve

Kevneşopiyên Dilanan û Merasîmên Kurdan De Elementên Pozîtîf û Negatîf

Weşanxana Meşnîereba, 1988, Tîblîs

Dirokzana Kurd Lamara Farê Paşaeve, di wê xebata xwe de, li ser hebûna şahîyên civata Kurd disekine, bi çavekî civatnasî di wî warî de kevneşopiyên (tradîsyon) di nav Kurdan, dide nasîn. Pirtûk bi rusî hatîye çapkirin û di nav weşanên Akademîya Zanîstî Ya Gurcistanê da hatîye weşandin.

Ismet Cherîf Vanly

Kurdistan und die Kurden

(Kurdistan û Kurd)

Weşanxana Pogrom, 1988, Göttingen und Wien.

Ev pirtûka, cildê sêwemîn e ya rêza bi navê Kurdistan û Kurd. Çawa tê zanîn, cildê yekemîn di sala 1984, cildê duwemîn jî, di sala 1986'an de dîsa aliyê weşanxana nav jor gotî de, hatibûn çapkirin. Di van herdu cildên pêşîn de, babeten Kurdistan û Kurd ji gelek tanga(alf) ve hatibûn lêkolandin. Bi taybetî, li ser perçên Tirkîyê, Iran û Iraqê hatibûn sekinandin. Di vî cildê dawîn de, Kurdên li Suriyê, Lubnanê, Yekîtiya Sovyet û hin kemaşiyên Kurd li welatên mayîn, çîh girtine. Ev rêza ku ji sê cildan pêkhatî, monografiya here mezintire li ser Kurdistan û Kurdan. Ev hersê cild dig- hêjin nêzkaya hezar rûpelî, cildê yekemîn(477 rûp.), cildê duwemîn(273 rûp.), cildê sêwemîn(131 rûp.).

Gunther Deschner

Die Kurden

Das betrogene Volk

(Kurd- Gelekî Hatîye Xapandinê)

Weşanxana Dr. Dietmar Staube GmbH, 1989, Erlagen, Bonn, Wien, 352 rûpel.

Nivîskarê pirtûkê Gunther Deschner bi xwe dirokzan û rojnamevan e. Gelek lêkolîn û bendên wî di rojnama Almanî "Welt" (Çîhan) de derketine. Ev pirtûka nivîskar, wek çapa duwemîn ya pirtûka wî, ya bi navê Saladîns Sohne (Lawên Selhadîn) hatîye amadekirin. Wek tê xuyanê nivîskar ew çapa kevn li ber çavre derbaz kirîye û beşeke nûh li ser wê zêdekirîye. Di vê beşê de, nivîskar li ser êrişan hukmeta Iraqê li dijî gele Kurd, dişekine. Pirtûk, ji aliyê din de bi 39 suretî(şikil) Sven Sîmon ve, hatîye xemilandin. Nivîskar, di dawîya pirtûka xwe de diyar dike, wekî li Rohilata Nêzîk, gele Kurd di warê mezinayê de, piştî gelên Erebb, Tirk û Faris, çîh çaremîn digre.

Hannes Reichmann / Alexander Foggensteiner

Der kurdische Knoten

Volkmord im Schatten des Golfkrieges

(Gîlêya Kurd- Jenosîtên Di Bin Siya Şerê Avtengê De)

Weşanxana Jugend und Volk, 1988-Wien, Munchen

Pirtûk, ji aliyê du rojnamevanên Awusturî de hatîye nivîsandin. Ev herdu kes jî, di rojnama "Wochenpresse" de kar kirine. Pirtûk, li ser rewşa gelê Kurd li Iranê û Iraqê dişekine. Di beşeke dawîn de jî, derbarî Kurdan de polîtîkaya En- qerê çîh girtîye. Pirtûkê de 16 sûretên bi rengîn hene.

M.M.van Bruinessen

Agha, Scheich und Staat

(Axa, Şeyh û Devlet)

Weşanxana Edition Parapolis, 1988, Berlin, 540 rûpel.

Kurdnasê Holland M.M.van Bruinessen, di vê lêkolîna xwe de, hebûna sazgehên şeyxî, axatî û dewletê li Kurdistanê, dişekine, pêwendiyên van hersê hêzan bi çavêkî dirokî, civakî û siyasî analîz dike. Ev çapa Elmani, ji çapa Ingilîzî hatîye wergerandin, ya ku di sala 1978'de, li bajarê Utrechê der çûbû. (Agha, Sheikh and State, on the social and political organisation of Kurdistan.)

Rohat

Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler

(Kurd-Di Nav Edebiyeta Tirkan ya Hevdem de)

Weşaxana Vejîn, 1989-Stockholm, 200 rûpel.

Rohat, di vê lêkolîna xwe ya sosyolojîk de dixwaze cihê Kurdan di nav edebîyata Tirkî ya hevdem de, tesbîf bike. Bi sedan berhem û efrandinên edebiyeta Tirkî, bi çavekî zanistî di pirtûkê de, ji aliyê nivîskar de hatine rexnekirin û lêkolandinê. Li aliyê din, ew, gelek roman, serpêhatî, helbest û gernameyên li ser Kurdan û Kurdistanê hatine nivîsandin, bi xwendevanan dide nasîn û rabeft wan dike. Di despêka pirtûkê de, pêşgotîneke kurdnasê Holland Martin van Bruinessen û jf bo kesên Tirkî nizanin ji, kurtenivîsareke îngilîzî di dawîya pirtûkê de çîh girtîye.

Malmisanîj & Mahmud Levendî

Li Kurdistana Bakur û li Tirkîyê ROJNAMEGERÎYA KURDÎ (1908-1981)

Weşaxana Jîna Nû, 1989, Uppsala, 309 rûpel.

Di sedsalîya bîstan de, li Kurdistana Bakur û li Tirkîyê çî rojname û kovarên kurdî derketine, nivîskarên pirtûkê yek-yek li ser van weşanan agahdarîyan dikin. Pirtûk bi rojnama Şark ve Kurdistan (Rojhilat û Kurdistan) ve destpê-dike, bi Xebat Ser Rîya Barzanî(1981) ve diqede. Di vê pirtûkê de li ser 76 weşanan hatîye sekinandin. Ev weşanan, angorî sala derçûyî, hatine rêzkirin. Di pirtûkê da suretên rûpelên pêşîn yê hin hejmaran jî, çap bûne.

Nûrî Şemdîn

Zevîyên Soro

Weşaxana Kurdistan, 1988, Stockholm, 313 rûpel.

Şoreşa teknîkî, angorî bikaranîna hacetan, armancên maşînan li gor rewşa her civatekê diguhire. Başî û nebaşî, qencî û xirabî jî, bi vê rewşê ve girêdayîye. Di vê romanê de, hatina traktorên li gundan, gelo rewşa gundiyên Kurd berbi qencyê an xirabiyê birîye? Bersîva vê pirsê, xwendevan dikarin di romana Zevîyên Soro de bi xwe bibînin. Pêwendiyên di navbera gundî, maşîne, axa û hêzên resmî, di romanê de dikevin gehinekeke nûh. Çawa nivîskar di pêşgotîna xwe de dinivîse, wekî bûyerên di romanê de dajon, neqedîyane. Nivîskar bi van gilîyan ve eşkere dike ku îmkan dest bidin, wê bûyerên mayî jî, wek romaneke din binivîsîne. Dîsa nivîskar diyar dike wekî, dawvaza wî heye vê romanê bi navê "Soro'nun Toprakları" bi Tirkî jî çap bike.

Ş. B. Soreklî

Mehkemekirina Selahiddîne Eyûbî

Weşaxanê Haykurd, 1989, Stockholm, 46 rûpel.

Bi vê şaneyê de, hukumdarê navdar Selahiddîne Eyûbî bi destê Kurdan tê mehkemekirin. Çawa tê zanîn Selahiddîne Eyûbî serokê dewleta musulman bû. Nivîskar bi vê şaneyê ve dixwaze rojên bihurî û rewşa Kurdan ya îroyin rû-berf hev bike û bighêje sentezekê anjî biryarekê.

Yaşar Kemal

Balindakanîş Koçyan Kird

Weşaxana Belavkîrîna Çand û Edebîyata Kurdî, 1988, Baxdat, 122 rûpel.

Berê bajarê Istanbulê behîştta balindan (çivîk) bû. Lê niha ji van balindan kêm hene, hinek jî koka wan hatîye. Yaşar Kemal di vê romana xwe de qala vê behîştta windabûyî dike. Ev romana, Ahmet Muhammet İsmail wergerandiye Kurdî.

www.arsivakurdi.org

Platforma Yekitiya Şoresger û Welatparêz ya Kurdistanê

DANEZANA

**Ji bo
Yekitiyê**

**Birlik
Îçin**

DEKLARASYON

Kürdistan Devrimci - Yurtsever Birlik Platformu

ROHAT

**Çağdaş
TÜRK EDEBİYATINDA
KÜRTLER**

STOCKHOLM 1989

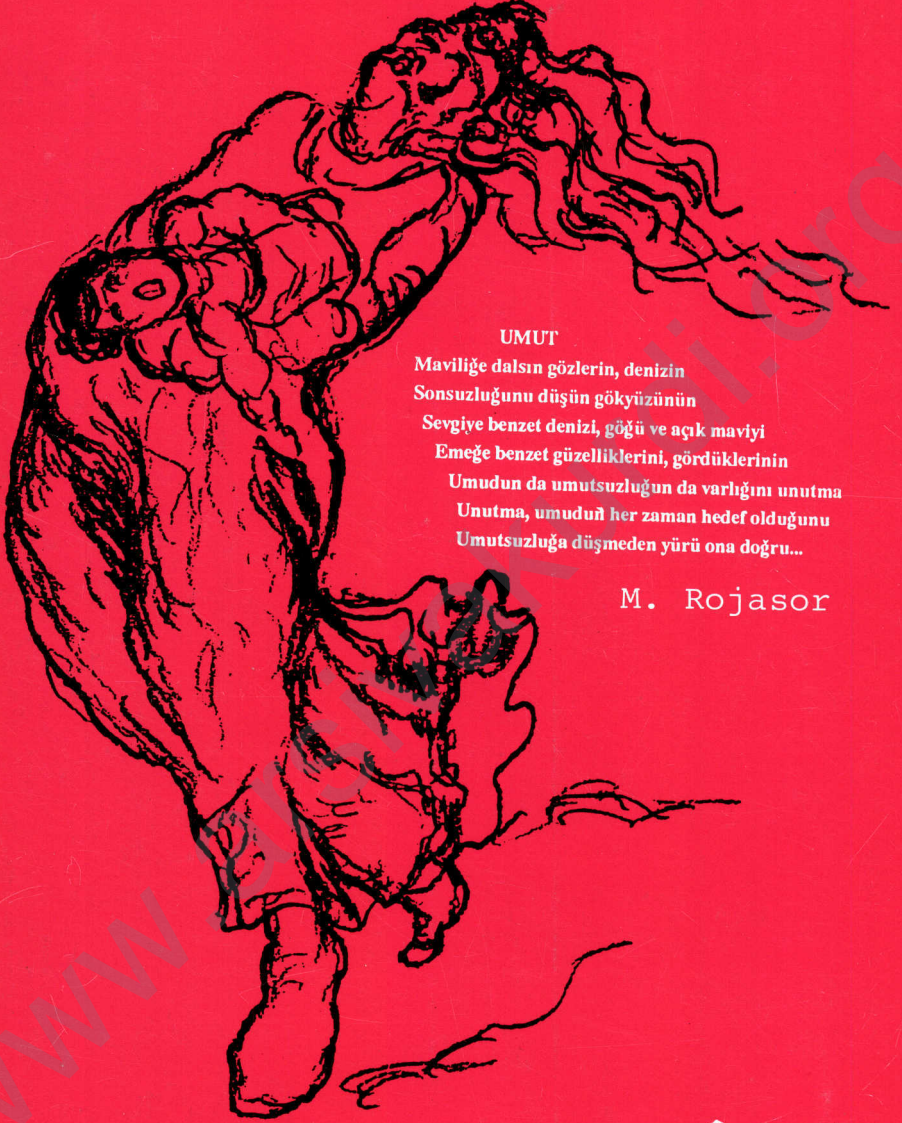
Adresa Xwestinê:

Îsteme Adresi:

Weşanxana Vejun

Box 39 122

100 54 Stockholm - SWEDEN

UMUT

Maviliğe dalsın gözlerin, denizin
Sonsuzluğunu düşün gökyüzünün
Sevgiye benzet denizi, göğü ve açık maviyi
Emeğe benzet güzelliklerini, gördüklerinin
Umudun da umutsuzluğun da varlığını unutma
Unutma, umuduñ her zaman hedef olduğunu
Umutsuzluğa düşmeden yürü ona doğru...

M. Rojasor

9-4-88
R. Topal
Halabca